T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPALI GEZGİNLERİN KİTAPLARINDA BATI ANADOLU ARKEOLOJİSİ

Fatma BAŞÇIL ARIĞ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UHRİ

İZMİR - 2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPALI GEZGİNLERİN KİTAPLARINDA BATI ANADOLU ARKEOLOJİSİ

Fatma BAŞÇIL ARIĞ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UHRİ

İZMİR - 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı	: FATMA BAŞÇIL ARIĞ
Öğrenci No	: 2015800582
Tez Başlığı	: Avrupalı Gezginlerin Kitaplarında Batı Anadolu Arkeolojisi
Savunma Tarihi	: 19/07/2019
Danışmanı	: Dr.Öğr.Üyesi Ahmet UHRİ

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Dr.Öğr.Üyesi Ahmet UHRİ	-Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Binnur GÜRLER	-Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Doç.Dr.Haluk SAĞLAMTİMUR	- Ege Üniverstesi	.....

FATMA BAŞÇIL ARIĞ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği(X) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Avrupalı Gezginlerin Kitaplarında Batı Anadolu Arkeolojisi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
31/07/2019
Fatma BAŞÇIL ARIĞ
İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Avrupalı Gezginlerin Kitaplarında Batı Anadolu Arkeolojisi

Fatma BAŞÇIL ARIĞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Arkeoloji Programı

Bu tez çalışmasında XV. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ilk yarısı arasında kalan zaman diliminde Batı Anadolu bölgesine gelen Avrupalı gezginlerin seyahatnamelerinde Batı Anadolu arkeolojisinin izleri aranmıştır. Batı Anadolu bölgesi kavramı günümüz Türkiye'sinin yedi bölgesinden biri olan Ege bölgesinin sınırları ile sınırlandırılmıştır. Ege bölgesi içinde yer alan İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, Uşak, Kütahya ve Afyonkarahisar şehirlerindeki arkeolojik kalıntı ve buluntuların seyahatnamelere giren kısımları incelenmiştir. Bu tez kapsamında 20 gezgine ait seyahatname taranmıştır. Yapılan araştırma sonucunda ulaşılan seyahatnamelerin en erken XV. yüzyıla ait olduğu görülmüştür. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalıların Osmanlı topraklarında, genelde büyük boyutlu kazılar yapmaya başlaması nedeniyle incelenen zaman dilimi XIX. yüzyılın ilk yarısı ile sonlandırılmıştır. Seyyah ve seyahatname sayısının çok fazla olmasından dolayı konu sürekli olarak geliştirilmeye açıktır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, Batı Anadolu, Avrupalı Gezginler, Seyyahlar

ABSTRACT

Master's Thesis

Western Anatolian Archaeology In The European Travelers' Books

Fatma BAŞÇIL ARIĞ

Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

In this thesis, traces of Western Anatolian archeology have been searched in the travelogues of European travelers who came to the Western Anatolia region between the15th century and the first half of the 19th century. Western Anatolia region is bordered by the Aegean region which is one of the seven regions of Turkey. Izmir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, Uşak, Kütahya and Afyonkarahisar, which are located in the Aegean region, have been investigated. Within the scope of this thesis, travelogues which are belong to 20 travelers, were examined. As a result of the research, it was seen that the earliest travelogue was in the 15th century. Due to the fact that, Europeans started to make large-scale excavations only in the second half of the 19th century, in the Ottoman lands, the time period was ended with the first half of the 19th century. As there are too many travelers and travelogues, the subject is open to continuous improvement.

Keywords: Travelogue, Western Anatolia, European Travelers, Voyager

AVRUPALI GEZGİNLERİN KİTAPLARINDA BATI ANADOLU ARKEOLOJİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM
BATI ANADOLU BÖLGESİ SINIRLARI İÇİNDE KALAN ANTİK BÖLGELER

1.1. AIOLIS BÖLGESİ	5
1.2. LYDIA BÖLGESİ	6
1.3. IONIA BÖLGESİ	6
1.4. KARIA BÖLGESİ	7
1.5. PHRYGIA BÖLGESİ	8

İKİNCİ BÖLÜM
BATI ANADOLU BÖLGESİNE GELEN SEYYAHLAR VE SEYAHATNAMELERİ

2.1. PERO TAFUR (1410- 1487) VE SEYAHATNAMESİ	9
2.2. NICOLAS DE NICOLAY (1517- 1583) VE SEYAHATNAMESİ	11

2.3. REINHOLD LUBENAU (?- 1631) VE SEYAHATNAMESİ 12
2.4. LOUIS DESHAYES (1600-1632) VE SEYAHATNAMESİ 15
2.5. JEAN-BAPTİSTE TAVERNIER (1605-1689) VE SEYAHATNAMESİ 16
2.6. JEAN THÉVENOT (1633-1667) VE SEYAHATNAMESİ 20
2.7. JEAN CHARDIN (1643-1713) VE SEYAHATNAMESİ 24
2.8. JACOB SPON (1647-1685) VE SEYAHATNAMESİ 26
2.9. CORNELİS DE BRUYN (1652-1727) VE SEYAHATNAMESİ 34
2.10. JOSEPH PİTTON DE TOURNEFORT (1656-1708) VE SEYAHATNAMESİ 42
2.11. PAUL LUCAS (1664-1737) VE SEYAHATNAMESİ 52
2.12. LOUIS-FRANÇOIS CASSAS VE SEYAHATİ 56
2.13. ULRİCH JASPER SEETZEN (1767- 1811) VE SEYAHATNAMESİ 60
2.14. JEAN-NICHOLAS HUYOT (1780-1840) VE PIERRE-ANNE DEDREUX (1788-1849) VE SEYAHATLERİ 71
2.15. LÉON EMMANUEL SİMON JOSEPH LABORDE (1807-1869) VE SEYAHATNAMESİ 76
2.16. J. F. MICHAUD (1767-1839) VE J. J. F. POUJOULAT (1808-1880) SEYAHATNAMESİ 97
2.17. CHARLES FÉLİX MARİE TEXİER (1802-1871) VE SEYAHATNAMESİ 102
2.18. JOHN HARRİSON ALLAN (1820-1882) VE SEYAHATNAMESİ 148
2.19. JOSEPH – PHILIBERT GIRAULT DE PRANGEY (1804-1892) VE SEYAHATNAMESİ 156
2.20. ANTOINE MARIE CHENAVARD (1787-1883) VE SEYAHATNAMESİ 161

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SMYRNA AMAZONU

3.1. SMYRNA AMAZONU HAKKINDA SON SÖZ 167
SONUÇ 169
KAYNAKÇA 173

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
vs.	Vesaire
vb.	Ve Benzeri

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ege Bölgesi Haritası 1
Şekil 2: Küçük Asya Haritası 2
Şekil 3: Küçük Asya'nın Yedi Kilisesi 4
Şekil 4: Aiolis Bölgesi Haritası 5
Şekil 5: Lydia Bölgesi Haritası 6
Şekil 6: Ionia Bölgesi Haritası 7
Şekil 7: Karia Bölgesi Haritası 8
Şekil 8: Phrygia Bölgesi Haritası 8
Şekil 9: Pero Tafur'un Doğu Akdeniz Seyahat Rotası 10
Şekil 10: Louis Deshayes'in Seyahatname İç Kapak Sayfası 15
Şekil 11: Tavernier'in Birinci Kitap İç Kapak Sayfası 16
Şekil 12: Tavernier'in Seyahat Rotası 17
Şekil 13: Thévenot'un Birinci Kitap İç Kapak Sayfası 20
Şekil 14: Thévenot'un Seyahat Rotası 21
Şekil 15: Chardin'in Seyahatname İç Kapak Sayfası 24
Şekil 16: Spon'un Seyahatname İç Kapak Sayfası 26
Şekil 17: Smyrna (İzmir) Manzarası 27
Şekil 18: Ephesos (Efes) Kalıntıları 27
Şekil 19: Kaystros (Küçük Menderes) Nehrinin Planı 28
Şekil 20: Milas, Augustus Tapınağı 28
Şekil 21: Milas, Gümüşkesen Anıtı (Roma Mezarı) 29
Şekil 22: Milas'ta Bir Sütun 29
Şekil 23: 1-2 Phokai, 3-4 Sardeis, 5-6 Smryna'ya Ait Olması Mümkün Sikkeler 30
Şekil 24: 1-Smyrna, 2-Hierapolis, 3-4-Milas, 5-Metropolis, 6-Kolophon, 7-Lebedus, 8-Nicaea'ya Ait Sikkeler 30
Şekil 25: Ephesos'dan (Efes) Bir Yazıt 31
Şekil 26: Pergamon'dan (Bergama) Bir Yazıt 31
Şekil 27: Philadelphia'dan (Alaşehir) Bir Yazıt 32
Şekil 28: Thyateira'dan (Akhisar) Bir Yazıt 32

Şekil 29: Doğu Akdeniz haritası 34
Şekil 30: Bruyn'un Seyahatname İç Kapak Sayfası 35
Şekil 31: Phokai **(**Foça) Manzarası 36
Şekil 32: Yeni Foça Manzarası 36
Şekil 33: Yeni Foça Su Kemeri 37
Şekil 34: Magnesia **(**Manisa) Manzarası 37
Şekil 35: Smyrna **(**İzmir) Limanı Manzarası 38
Şekil 36: Smyrna (İzmir) Sikkeleri 38
Şekil 37: Seydiköy'de Bir Kalıntı 38
Şekil 38: Menderes Vadisi 39
Şekil 39: Ephesos (Efes) Manzarası 39
Şekil 40: Saint Paul'un Hapis Olduğu Yer 40
Şekil 41: Ephesos (Efes) Mezar Steli – 1 40
Şekil 42: Ephesos (Efes) Mezar Steli – 2 41
Şekil 43: Tournefort'un Seyahatname İç Kapak Sayfası 42
Şekil 44: Tournefort'un Anadolu Yolculuğu Rotası 43
Şekil 45: Balamaont'ta (Palamut) Keşfedilen Sütun Başları 44
Şekil 46: Spilos (Spil) Dağı Manzarası 44
Şekil 47: Smyrna (İzmir) Haritası 45
Şekil 48: Smyrna **(**İzmir) Manzarası 46
Şekil 49: Amazon Büstü 47
Şekil 50: Ephesos (Efes) Haritası 48
Şekil 51: Ephesos'daki (Efes) Kapı 49
Şekil 52: Ephesos'daki (Efes) Kapının Rölyefleri 49
Şekil 53: Scala Nova **(**Kuşadası) Manzarası 51
Şekil 54: Paul Lucas'ın Seyahat Ettiği Bölgenin Haritası 52
Şekil 55: Aydın'da Bir Su Kemeri 53
Şekil 56: Smyrna'dan (İzmir) Mezar Stelleri 54
Şekil 57: Tyra (Tire) Antik Kenti 54
Şekil 58: Paul Lucas'ın Seyahatnamesi 55
Şekil 59: Smyrna (İzmir) Körfezi'nden Bir Görünüm 56
Şekil 60: Ephesos (Efes) Stadionu Güney Kapısı 57

Şekil 61: Ephesos (Efes) Tiyatrosu 57
Şekil 62: Ephesos'da (Efes) Bazı Mimari Süsleme Elemanları 58
Şekil 63: Ephesos'da (Efes) Bir Kompozisyon İçinde Çizilmiş Mimari Elemanlar 58
Şekil 64: Ephesos (Efes) Zulüm Kapısı Friz Kabartmalarından Bir Parça 59
Şekil 65: Ephesos (Efes) Zulüm Kapısı Önünde Doğulular ve Bazı Mimari Elemanlar 59
Şekil 66: Seetzen'in Yolculuk Rotası 60
Şekil 67: Ephesos (Efes) Su Kemeri Üzerinde Bulunan Bir Yazıt 66
Şekil 68: Ephesos (Efes) Tiyatrosu'ndan Limanın Görünümü 72
Şekil 69: Ephesos (Efes) Tiyatrosu'ndan Artemis Tapınağı'nın Görünümü 72
Şekil 70: Smyrna'da (İzmir) Bir Su Kemeri 73
Şekil 71: Smryna (İzmir) - Bornova Homeros Mağarası 73
Şekil 72: Miletos (Milet) Tiyatrosu 74
Şekil 73: Priene'den Bir Görünüm 74
Şekil 74: Laborde Seyahatname İç Kapak Sayfası 76
Şekil 75: Laborde'nin Seyahat Rotası 77
Şekil 76: Smyrna (İzmir) Manzarası 78
Şekil 77: Smyrna (İzmir) Kıyı Mahalleleri 78
Şekil 78: Smyrna (İzmir) Kervan Köprüsü 79
Şekil 79: Aphrodisias Aphrodite Tapınağı Pronaosu 80
Şekil 80: Aphrodisias Agorası Tiberius Portikosu Parçası 80
Şekil 81: Aphrodisias Stadionu 81
Şekil 82: Aphrodisias'da Bir Roma Lahiti 81
Şekil 83: Nysa Roma Dönemi Tiyatrosu 82
Şekil 84: Didyma Apollon Tapınağı ve Bölgenin Görünümü 82
Şekil 85: Magnesia Ad Meander Kalıntıları 82
Şekil 86: Herakleia Latmos Kalıntıları ve Manzarası 83
Şekil 87: Euromos Merkezindeki Zeus Lepsinus Tapınağı Kalıntıları 83

Şekil 88: Bargilia (Bodrum-Muğla) Antik Kenti 83
Şekil 89: Knidos Manzarası 84
Şekil 90: İzmir-Manisa Arasında Kemanli-Kevi Yerleşimi 84
Şekil 91: Gelenbe'den Bir Kaya Mezarı 85
Şekil 92: Aizanoi (Çavdarhisar) Haritası 86
Şekil 93: Aizanoi (Çavdarhisar) Tiyatrosu 86
Şekil 94: Aizanoi (Çavdarhisar) Zeus Kutsal Alanı 86
Şekil 95: Aizanoi (Çavdarhisar) Zeus Kutsal Alanı Detayı 87
Şekil 96: Aizanoi (Çavdarhisar) Zeus Kutsal Alanı Detayı 87
Şekil 97: Aizanoi Penkalas Nehri (Kocaçay) Üzerinde Bir Roma Köprüsü 88
Şekil 98: Afyonkarahisar'ın Kale Surlarından Genel Görüntüsü 88
Şekil 99: Babadağ-Kızılcabölük'ten Rölyef Örnekleri (Denizli yolu üzerinde) 89
Şekil 100: Hierapolis (Pamukkale) Travertenleri 89
Şekil 101: Hierapolis (Pamukkale) Planı 90
Şekil 102: Hierapolis (Pamukkale) Roma Tiyatrosu 90
Şekil 103: Hierapolis (Pamukkale) Roma Tiyatrosu Rölyeflerinden Örnekler 91
Şekil 104: Hierapolis (Pamukkale) Frontinus Kapısı ve Erken Hristiyanlık Dönemi Kilisesi 91
Şekil 105: Hierapolis (Pamukkale) Frontinus Kapısı'na Ait Olması Muhtemel Rölyef ve Sütun Başı Parçaları 92
Şekil 106: Hierapolis (Pamukkale) Odeonu Kalıntılarının Önden Görünüşü 92
Şekil 107: Hierapolis (Pamukkale) Nekropol Alanı 93
Şekil 108: Hierapolis'ten (Pamukkale) Lahit Parçaları 93
Şekil 109: Laodikeia (Denizli) Tiyatrosu 94
Şekil 110: Laodikeia (Denizli) Su Kemeri 94
Şekil 111: Tripolis (Denizli-Buldan) Tiyatrosu 95
Şekil 112: Herakleia Salbace (Denizli-Tavas-Vakıf Köyü) Stadion Kalıntıları 95

Şekil 113: Texier Seyahatname İç Kapak Sayfası 102
Şekil 114: Manisa Sipylos, Tantalos'un Mezarı 103
Şekil 115: Nymphaeum'da (Nif-Kemalpaşa) Andronic'in Sarayı'nın Kalıntıları 107
Şekil 116: Nif-Kemalpaşa'da Kayaya Oyulmuş Kabartma 108
Şekil 117: Tralleis'den (Aydın-Güzelhisar) Görünüm 110
Şekil 118: Smyrna (İzmir) Manzarası 113
Şekil 119: Ephesos (Efes) Sultan Selim Camii 114
Şekil 120: Didyma Apollon Tapınağı Kalıntıları 118
Şekil 121: Didyma Apollon Tapınağı'ndan Parçalar ve Branhkid Heykeli 119
Şekil 122: Didyma Apollon Tapınağı'nın İç Plaster Başlıkları 119
Şekil 123: Teos (Sığacık) Dionysos Tapınağı 124
Şekil 124: Cotyoeum (Kütahya) Manzarası 126
Şekil 125: Aizanoi (Çavdarhisar) Jüpiter Tapınağı 127
Şekil 126: Aizanoi (Çavdarhisar) Jüpiter Tapınağı 128
Şekil 127: Aizanoi Tapınağı'nın Saçak Kısmından Detay 128
Şekil 128: Aizanoi (Çavdarhisar) Rhyndacus Çayı (Orhaneli) Üzerindeki Mermer Köprü 129
Şekil 129: Aizanoi (Çavdarhisar) Kentinden Mezar Örnekleri 130
Şekil 130: Afyonkarahisar Manzarası 132
Şekil 131: Laodikeia- Lattakia (Eskihisar) Baküs (Dionysos) Tapınağı 133
Şekil 132: Hierapolis (Pamukkale) Tiyatrosu 134
Şekil 133: Halikarnassos (Bodrum) Kalesi 135
Şekil 134: Iassos (Kıyıkışlacık) Tiyatro Planı ve Kapısı 136
Şekil 135: Iassos (Kıyıkışlacık) Mezarları 137
Şekil 136: Knidos Heroon Anıtı 138
Şekil 137: Aphrodisias (Aydın-Karacasu) Aphrodite (Venüs) Tapınağı 139
Şekil 138: Aphrodisias Stadionu 140
Şekil 139: Gümüşkesen (Milas) Anıt Mezarı 141

Şekil 140: Jüpiter (Zeus) Labrandeus Tapınağı 142
Şekil 141: Marmarice (Marmaris) Manzarası 142
Şekil 142: Telmessos (Fethiye) Manzarası 144
Şekil 143: Telmessos'da (Fethiye) Amyntas'ın Mezarı 145
Şekil 144: Pergamon'daki (Bergama) Bazilikanın Görünümü 146
Şekil 145: Pergamon'daki (Bergama) Bazilikanın Çizimi 146
Şekil 146: Allan Seyahatname İç Kapak Sayfası 148
Şekil 147: Foça Manzarası 149
Şekil 148: Erythrae (Ildırı) Tiyatro Kalıntıları 150
Şekil 149: Didyma Apollon Tapınağı 151
Şekil 150: Halikarnassos'da (Bodrum) Saint Paul Kalesi ve Mars (Ares) Tapınağı 151
Şekil 151: Altar ve Halikarnassos (Bodrum) Mausoleumu'na Ait Olması Muhtemel Kabartma Parçaları 152
Şekil 152: Marmaris Manzarası 153
Şekil 153: Telmessos Hellenistik Tiyatro - Likya Kaya Mezarları ve Lahitleri 154
Şekil 154: Telmessos Likya Lahitleri 154
Şekil 155: Telmessos Likya Lahiti ve Kaya Mezarları 155
Şekil 156: Aphrodisias 157
Şekil 157: Aphrodisias Şehir Kapısı 157
Şekil 158: Aphrodisias'da Spiral Sütunlar 158
Şekil 159: Miletos (Milet) Tiyatrosu 158
Şekil 160: Milas Sütun Başlıkları 159
Şekil 161: Smyrna (İzmir) Kervan Köprüsü 160
Şekil 162: Halikarnassos (Bodrum) Kalesi 160
Şekil 163: Chenavard'a Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Verilen Seyahat Geçiş İzni 161
Şekil 164: Smyrna (İzmir) Amazonu 163
Şekil 165: Smyrna (İzmir) Tiyatrosu Çizimi 163
Şekil 166: Kuyu Bileziği Olarak Kullanılan Bir Sütun Başının Çizimi 164

Şekil 167: Mermer Lahit 164
Şekil 168: Smyrna'dan (İzmir) Bir Su Kemeri 165
Şekil 169: Ephesos'da (Efes), Kaystros (Küçük Menderes) Üzerinde Bir Köprü 165
Şekil 170: Ephesos (Efes) Stadionu'nun Planı 166
Şekil 171: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 310 Envanter Nolu Eser 168

GİRİŞ

Bu tez çalışmasında; XV. ve XIX. yüzyılın ilk yarısı arası Batı Anadolu bölgesine gelen gezginlerin arkeolojik kalıntı ve buluntuları ile ilgili izlenimlerinin, yazdıkları seyahatnamelerde taranması amaçlanmıştır. Ulaşılabilen seyahatnameler birinci elden, ulaşılamayanlar ise ikincil kaynaklardan taranmaya çalışılmıştır. Bu tarama sırasında seyahatlerin yapıldığı tarihlere göre bir kronoloji izlenmiştir. Seyahatnamelerin içeriği taranırken; sadece gezginin ayak izleri takip edilmeye, seyahatin akıcılığının bozulmamasına çalışılmıştır.

Seyahatnameleri incelemeye geçmeden önce gezgin, seyyah ve seyahatname kelimelerinin etimolojisine kısaca bakmak yerinde olacaktır. ‘’Gezgin’’ kelimesi Türkçe olup; gezmek, tanımak, görmek, dinlenmek amacıyla geziye çıkan kimse demektir.[1] Eş anlamlıları gezici, gezmen, seyyah kelimeleridir. ‘’Seyyah’’ kelimesi Arapça olup (sayyah) shy- kökünden gelmektedir.[2] Anlamı uzak yerlere gidip dolaşan, seyahat eden kimse demektir.[3] ‘’Seyahatname’’ sözcüğü ise Arapça - Farsça birleşik isimdir.[4] Anlamı bir seyyahın gezdiği yerlerin ahvaline ve görüp geçirdiği şeylere dair yazdığı kitap demektir.[5]

Şekil 1: Ege Bölgesi Haritası

Kaynak: Ne Nedir Vikipedi, ‘’Ege Bölgesinin İlleri’’ http://www.nenedirvikipedi.com/cografya/ege-bolgesinin-illeri-7866.html (15.06.2019)

[1] Türk Dil Kurumu, ‘’Güncel Türkçe Sözlük’’, http://sozluk.gov.tr/ (15.06.2019)
[2] Etimoloji Türkçe, ‘’Seyyah’’ https://www.etimolojiturkce.com/kelime/seyyah (17.06.2019)
[3] Ali Seydi, **Resimli Yeni Türkçe Lûgat,** Cihan Kitabevi, İstanbul, 1930, s. 1086.
[4] Nevzat Topal, “Seyyahların Gözüyle Avanos ve Çevresi”, **Cappadocia Journal Of History And Social Sciences Sayı 3,** 2014, s.101.
[5] Seydi, ss. 1084 – 1085.

Teze konu olan Batı Anadolu bölgesi coğrafî kavramı, günümüz Türkiye'sinin Ege Bölgesi'nde yer alan şehirleri ile sınırlandırılmıştır.

Seyahatnameler okunurken sıklıkla geçen Küçük Asya ve Levant kavramlarının altlarını doldurmak gerekir.

Küçük Asya arkeolojik anlamda, Anadolu olarak tanımlanan kara parçası; Balkanlardan Orta doğuya uzanan ve antik yazarlarca Asia Minor olarak adlandırılan yarımadanın tamamıdır. Doğu Akdeniz kıyı hattının devamı olarak; Tahtalı Dağları ve Sivas üzerinden kuzeye doğru, Karadeniz kıyısına kadar çekilen bir hat, kabaca yarımada ile ana kara arasındaki coğrafi sınırı oluşturulur. [6]

Şekil 2: Küçük Asya Haritası

Kaynak: Nezih Başgelen, **Eski Haritalarda Batı Anadolu,** Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 8-9.

Levant ise; Latince " meydana çıkma, yükselme " anlamındaki levare'den türetilmiş olup güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam taşır. Levant kavramı başlangıçta Ege adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanılmış; daha sonra Haçlı seferleri sırasında Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'ı da içine alacak şekilde

[6] Ahmet Uhri, ''Batı Anadolu Prehistoryası Ders Notları'', **Dokuz Eylül Üniversitesi**, İzmir, 2010.

genişlemiştir. XIII. Yüzyılda Kırım ve Karadeniz bölgesi de bu coğrafî tanıma dâhil olmuştur. Doğu Akdeniz kıyılarının Levant olarak kabul görmesinin nedeni Ortaçağ İtalyan şehir devletlerinin ticaret sahası olmasından kaynaklanmaktadır.[7]

Kaleme alındığı birçok konuya ve gezilen bölgelerdeki toplumlara dışardan bir gözle ışık tutan seyahatnameler geçmişe açılan pencereler gibidir. Bu seyahatleri tetikleyen nedenler kabaca bir kaç maddede toplanabilir. İnsanların ilk çağlardan beri; yeni yerler görmek ve tanımak konusunda meraklı oldukları, bu uğurda birçok maceraya atıldıkları bilinen bir gerçektir. Önce yerleşik düzene geçildikten ve sonra devlet kavramının ortaya çıktığı, kentlerin oluşmaya başladığı dönemlerle birlikte ilerleyen zaman dilimlerinde, kentlerdeki yaşanmışlık süresi arttıkça; insan eliyle yapılan ve kültür ögesi olarak adlandırılan her şey katman, katman birikmiştir. Bu birikim insanları seyahat etme konusunda kamçılayan etkenlerden biridir. Çok önemli bir diğer etken ise tabii ki ticarettir. İnsanlıkla beraber, önce takas usulü başlayan ticaret; kentlerin konumlarını, önemlerini, ulaşım yollarını, ticari yollar üzerindeki güzergâhları ve buralardaki toplum yapısını etkileyen en önemli enstrümanlardan biridir. Bir diğer önemli seyahat nedeni dindir. Tanrıları hoşnut etmek, onların gazabından korunmak ve geleceklerine tanrıların isteği doğrultusunda yön vermek arzusu, tarih boyunca insanları yollara düşürmüştür. Örneğin; bu nedenle antik Yunan'da tanrı Apollon'un kehanet merkezlerine, insanlar hayatı oluşturan her konu için başvurmuştur. Hristiyanlıkta; kutsal topraklara gitmek; özellikle tez çalışmasına da konu olan Batı Anadolu bölgesinde bulunan ve Aziz Yuhanna'nın Vahiy'ini tebliğ ettiği ve Anadolu'nun ilk kiliseleri kabul edilen; İzmir, Bergama, Efes, Sart, Akhisar, Alaşehir ve Pamukkale'de bulunan, bu kutsal yerleri görmek dinin bir gereğidir. Hacı olarak görevlerini yerine getirip tanrının hoşnutluğunu kazanmak, dindar insanlar için, tüm dinlerde her zaman çok önemli olmuştur. Kutsal topraklar, kutsal mekânlar olarak kabul edilen yerler hemen hemen her dinde vardır ve insanları kendilerine çeker.

[7] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, ''Levant'', https://islamansiklopedisi.org.tr/levant (17.06.2019)

Şekil 3: Küçük Asya'nın Yedi Kilisesi

Kaynak: Anadolu Atlası, ''Küçük Asya'nın Yedi Kilisesi'', http://anadoluatlasi.com/index.php/tr/?option=com_k2&view=item&layout=item&id=9&Itemid=101 (16.06.19)

Avrupa karanlık çağı atlatıp, Rönesans'la birlikte bir aydınlanma yaşayınca antik kaynaklar yeniden ilgi çekmeye başlamış ve Herodot, Strabon, Pausanias gibi eski çağların ünlü gezginlerinin yazdıklarını okuyanlar, o kitaplarda adı geçen yerleri görmek, kaybolmuş olan yerleri ise bulabilmek için yollara çıkmışlardır.

Rönesans'ın estetik anlayışına yön vermiş olan antik Yunan kültürünün izlerini aramak, yerinde görmek için eski Yunan kentlerinin olduğu bölgelere seyahat etmek popüler hale gelmiştir. Bu seyahatler; seyyahların yaşadıkları toplumda statü kazanmalarına da aracı olmuştur. Bu bölgelerden birisi de teze konu olan bölgedir. Ege bölgesi bünyesinde kabaca; Aiolia, Ionia, Lydia, Karia antik bölgelerini ve Phrygia ile Lykia antik bölgelerinin ise bir kısmını barındırmaktadır. Bölgenin arkeolojik zenginliği iştahları kabartmış; gezip notlar alan, bilgi ve kültürünü arttıran, en fazla yaptıkları bitki koleksiyonu ile dönenlerin yanında (Thévenot gibi), Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemine girmesiyle doğru orantılı olarak eski eser hırsızlarının da oyun sahası haline gelmesine neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU BÖLGESİ SINIRLARI İÇİNDE KALAN ANTİK BÖLGELER

Seyahatnamelerde adı sıklıkla geçen antik kentlerin konumları hakkında bilgi sahibi olmak, seyyahın rotasını rahatça takip edebilmek için şarttır. Bu nedenle aşağıda, tez konusu olan bölgede yer alan antik bölgeler hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

1.1. AIOLIS BÖLGESİ

İzmir ilinin kuzey kesimi ile Yunanistan'ın Midilli adasını kapsamaktadır. Doğuda Lydia, güneyde İonia, kuzeyde Mysia, batıda ise Ege Denizi bölgenin antik dönem sınırlarını belirlemektedir. Aiolis Bölgesi'nin başkentinin Kyme olduğu kabul edilir. Pitane (Çandarlı), Elaia (Zeytinbağ), Gryneion (Temaşe Burnu-Aliağa), Myrina (Birki Tepe), Kyme (Mamurt Limanı), Larisa (Buruncuk), Temnos (Görece) ve Aigai (Köseler) önemli kentleri arasında yer alır.

Şekil 4: Aiolis Bölgesi Haritası

Kaynak: Arkeoloji Dünyası, ''Aiolis Bölgesi''
http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/aiolis.html (20.06.2019)

1.2. LYDIA BÖLGESİ

Yaklaşık olarak İzmir ilinin doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümü, Kütahya ve Uşak illerinin batı uçlarını kapsamaktadır. Kuzeyde Mysia, doğuda Phrygia, güneyde Karia, batıda Aiolis ve Ionia bölgeleri ile komşudur. Lydia Bölgesi'nin başkentinin Sardeis olduğu kabul edilir. Sardeis (Sart), Philadelphia (Alaşehir), Thyateira (Akhisar- Tepe Mezarlığı), Apollonis (Palamut, Mecidiye Köy), Nakrasa (İlyaslar), Hermokpelera (Büknüs), Herakome (Sabuza), Hyrkanis, Gordos (Gördes), Magnesia (Manisa), Nymphoron (Nif / Kemal paşa), Tripolis (Yenici) ve Palaiapolis (Beydağ) önemli kentleri arasında yer alır.

Şekil 5: Lydia Bölgesi Haritası

Kaynak: Arkeoloji Dünyası, ''Lydia Bölgesi''
http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/lydia.html (20.06.2019)

1.3. IONIA BÖLGESİ

İzmir ve Aydın illerinin Ege kıyısındaki tüm batı kesimini ve Yunanistan'ın Sakız ve Sisam adalarını kapsamaktadır. Doğuda Lydia, güneyde Karia, kuzeyde Aiolis, batıda ise Ege Denizi ile sınırlanmaktadır. Panionion; lonia Birliği'nin dini ve siyasi toplanma merkezidir. Bugün Kuşadası'na bağlı Davutlar Beldesi sınırları içindedir. Phokaia (Foça), Smyrna (İzmir), Klazomenai (Urla), Khios (Sakız Adası),

Kolophon (Değirmendere), Teos (Sığacık), Notion (Ahmetbeyli), Metropolis (Torbalı), Ephesos (Selçuk), Magnesia (Ortaklar), Priene (Güllübahçe), Miletos (Milet, Balat) kentlerinden oluşur.

Şekil 6: Ionia Bölgesi Haritası

Kaynak: Arkeoloji Dünyası, ‘’Ionia Bölgesi’’
http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/ionia.html (20.06.2019)

1.4. KARIA BÖLGESİ

Aydın ve Muğla illerinin büyük bölümü ile Denizli’nin batı ucunu kapsamaktadır. Doğu ve güneydoğuda Phrygia ve Lykia, kuzeyde Lydia ve Ionia bölgeleriyle komşudur. Batı ve güney sınırları ise Ege Denizi’dir. Alabanda (Çine), Alinda (Karpuzlu), Aphrodisias (Karacasu), Stratonikeia (Eskihisar), Mylasa (Milas), Herakleia (Kapıkırı), Iasos (Kıyıkışlacık), Halikarnassos (Bodrum), Euromos (Selimiye), Myndos (Gümüşlük), Knidos (Tekir), Kaunos (Dalyan) önemli kentleri arasında yer alır. Ayrıca Muğla iline bağlı Fethiye’nin doğu kısmı, Lykia bölgesi içinde kalmaktadır.

Şekil 7: Karia Bölgesi Haritası

Kaynak: Arkeoloji Dünyası, ‘‘Karia Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/karia.html (20.06.2019)

1.5.PHRYGIA BÖLGESİ

Bölgenin bir kısmı Ege Bölgesi sınırları içinde yer almaktadır. Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tümünü, Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzeyini, Kütahya ilinin doğu bölümünü kapsamaktadır. Doğuda Kappadokia, batıda Mysia, Lydia, Karia; kuzeyde Bithynia ve Paphlagonia bölgeleriyle çevrilidir. Gordion (Yassıhöyük), Ankyra (Ankara), Pesinus (Ballıhisar), Aizonai (Çavdarhisar), Hierapolis (Pamukkale), Laodikeia (Denizli), Apameia (Dinar) önemli kentleridir.

Şekil 8: Phrygia Bölgesi Haritası

Kaynak: Arkeoloji Dünyası, ‘‘Phrygia Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/phrygia.html (20.06.2019)

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU BÖLGESİNE GELEN SEYYAHLAR VE SEYAHATNAMELERİ

2.1. PERO TAFUR (1410- 1487) VE SEYAHATNAMESİ

İber yarımadasındaki eski bir krallık olan Kastilya ülkesinin bir ferdi olan Pero Tafur Akdeniz'in tamamını dolaşmıştır. 9 Mayıs 1437'de çıktığı seyahatini; 22 Mayıs 1438'de tamamlamış olan seyyah; batıda Roma'nın, doğuda Bizans ve Memluk mirasının Akdeniz'in yeni aktörlerine devredildiği ortaçağın en kritik devrinde seyahate çıkmıştır. İmanlı bir Hristiyan hacı, zengin bir tüccar, soylu bir şövalye ve tesadüfî bir elçi kimlikleriyle bu yol ağları üzerinden Akdeniz'i bir ucundan diğerine kat eden kişi olarak tanımlanmaktadır. [8]

On beşinci yüzyılın ilk yarısında Roma artık önemini kaybetmiş ve Avrupa'da ekonomik devrim sayılabilecek değişiklikler olmuştur. Toprağa dayalı ekonomi yerini denizci devletlerin başı çektiği bir modele bırakmıştır. Bu yeni modelin önde gelen aktörleri Venedik ve Cenevizlilerdir. Aynı dönemde Doğu'ya bakıldığında ise İslam ve Bizans mirasını Osmanlı'nın devralmaya başladığı görülür. Seyahat etmeye dayalı bu ekonomik modelin lider hale gelmesi çeşitli nedenlerle yola çıkan seyyah sayısını da arttırmıştır. Bu kişilerin öncüleri arasında sayılabilecek olan Pero Tafur'un seyahatnamesinde seyyahın; Akdeniz dünyasının toplumsal, ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin olarak verdiği değerli bilgilerin yanında dolaştığı yerlerde eski yerleşim alanlarını ziyaret etmeye çalıştığı görülür. [9]

Orijinal adı " Andanças e Viages de Pero Tafur Por Diversas Partes Del Mundo Avidos " olan eser ilk defa 1874'te yayınlanmıştır. Kitapta Batı Anadolu ile ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır.

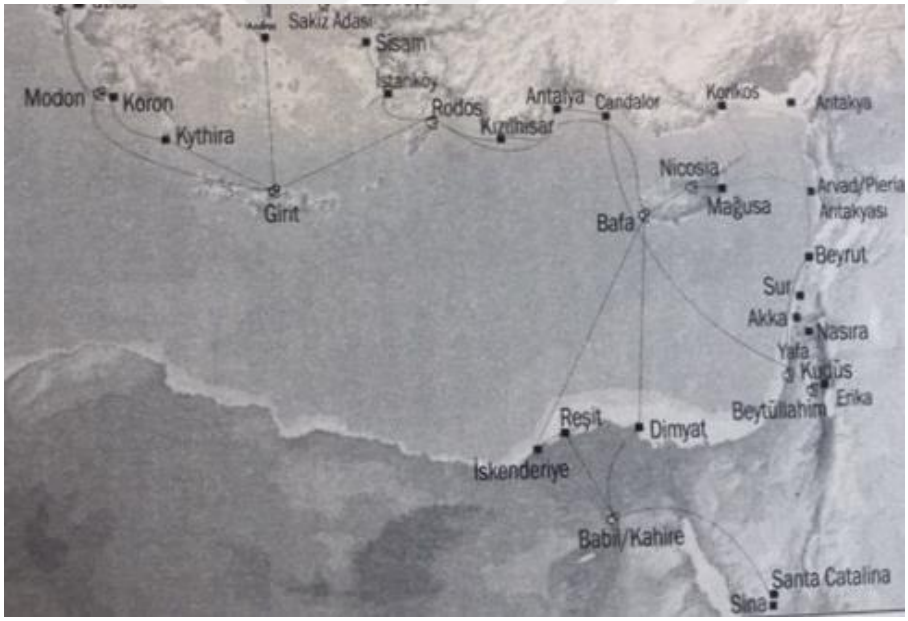
> *Toprağa bağlı yaşayan batı Avrupa'dan farklı olarak, nüfusunun tamamı ticaretle uğraşan Venedik, on ikinci yüzyıldan önce Dalmaçyalı korsanları Adriyatik Denizi'nden temizleyerek buraya tek başına hâkim olmayı başarmıştı…*

[8] Pero Tafur, **Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437 – 22 Mayıs 1438**, çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 9.
[9] Tafur, s. 10.

Venedikliler ilerleyen yıllarda Bizans topraklarında da imtiyazlar elde etmişler ve Akdeniz havzasında Bizans egemenliğinde bulunan Laodikea, Antakya, Mamistra (Adana yakınlarında) Adana, Tarsus, Stafia, Efes, Sakız, Foça, Selembria (Silivri), Eracles (Ereğli), Rodos, Edirne, Selanik, Demestrias, Atina, Tebas, Korfu, Modon gibi hemen hemen her şehre yerleşmişlerdi.[10]

Seyyah, Sakız adasında yirmi gün kaldıktan sonra; "Sonunda Türkiye'ye gitmek üzere yola çıktım. Hayli yakın bir mesafede bulunan Eski Foça adında bir yere ulaştım. Söylenene göre burası Troya'nın bir limanıymış. Burada bir Ceneviz yerleşimi bulunur." der.[11] Buradan Troia'ya geçen seyyah dolaştığı yerlerde çok sayıda mermer ve taş gördüğünü söylemekte, ama bilgi alabilmek amacıyla kimseyi bulamadığından yakınmaktadır.

Şekil 9: Pero Tafur'un Doğu Akdeniz Seyahat Rotası

Kaynak: Tafur s. 26.

[10] Tafur, ss. 24-25.
[11] Tafur, s. 137.

2.2. NICOLAS DE NICOLAY (1517- 1583) VE SEYAHATNAMESİ

XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde; 1551 yılında, Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisinin maiyetinde bulunan; ticaret yapan bir coğrafyacı olup, harita ve iyi desen çizebilme becerilerine sahip Nicolas de Nicolay Osmanlı toplumundaki her tür insanı resmetmiş, kostümleri ayrıntıları ile çizmiştir. Desenleri on dokuzuncu yüzyıl oryantalist ve romantizm akımına mensup ressamlara ilham kaynağı olmuştur (Örneğin Delacroix ve Ingres). [12]

XVI. yüzyılda Batı Anadolu bölgesi ticarette yeterince önem kazanmamış olduğu için Nicolay bölgeyi gezmemiştir. "Sakız adası hakkında bazı ayrıntılar verip, adadaki Fransız konsolosuna teşekkür eder… Ancak İzmir'e gitmemiştir.''[13]

Nicolas De Nicolay'ın seyahatnamesi 1567-1568 yıllarında basılır. Kitabın orijinal adı ''Quarte Premies Livres des Navigations et Peregrinations (Deniz Yolculukları ve Gezilerin Dört Kitabı)''dır. Türkçeye ''Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda'' adıyla çevrilen seyahatnamede altmış resim bulunmaktadır. Kitap gezilen yerleri kısaca anlatmakta, tüm ağırlığı İstanbul'a vermektedir. Topkapı sarayından, camilere; bedestenlerden Galata'ya kadar birçok yer hakkında bilgiler mevcuttur. Ayrıca acemi oğlanlardan, hekimlere; tarikatlardan, Osmanlı'nın Hristiyan, Yahudi ve Ermenilerine toplumun tüm kesimlerini incelemiş ve resmetmiştir.[14]

Gezginin bölgeyi gezmemiş olmasına rağmen bu çalışmada yer almasının nedeni; seyahatini düzenlediği tarihte Anadolu'nun batı kıyılarının henüz yeterince ilgi görmediğini göstermek amacıyladır. Geçmişte bir bölgenin ticaretinin zayıf olması, oraları gezmek isteyenler için ulaşımının güç olması ile eş anlamlıdır.

---

[12] Blandford, Courtney. ''From Crusader to Imitator The Image of the Turk in 16th Century Western Prints''www.academia.edu/11846426/From_Crusader_to_Imitator_The_Image_of_the_Turk_in_16th_Century_Western_Prints_by_Courtney_Blandford (11.06.2019)

[13] Daniel Goffman**, İzmir Ve Levanten Dünya 1550-1650,** çev. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.45.

[14] Nicolas de Nicolay, **Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda,** çev. Şirin Tekeli-Menekşe Tokyay, Kitap yayınevi, İstanbul, 2014.

2.3. REINHOLD LUBENAU (?- 1631) VE SEYAHATNAMESİ

Prusya'nın Königsberg kentinden olan Reinhold Lubenau eğitimini kilise okullarında tamamladıktan sonra Prusya dükünün özel hekiminin yanında eczacı çıraklığı ile başladığı meslek hayatını, Cosmo Medici'nin özel doktoru olarak sürdürürken 1587 yılında Viyana'da İmparator II. Rudolf'un; her yıl Constantinopolis'e, Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen hediyeleri götürecek olan heyete eczacı sıfatı ile katılır. Lubenau bu seyahate çıkmadan önce geometri ve arazi ölçümü dersleri almıştır. Tuna nehri üzerinden Balkanlardan geçip İstanbul'a gelirler. Eski eserlere, binalara ve yazıtlara meraklı olan seyyah bunların çizimlerini yapar.

Türkçeye; iki cilt olarak kazandırılan seyahatnamenin birinci cildinde; İstanbul'daki arkeolojik eserlerin betimlemeleri yer almaktadır. Kitapta ayrıca; saray idaresi, harem, gelenekler ve adetler, bedestenler ve işleyişleri, hamamlar, camiler, Patrikhane, halk eğlenceleri, Türklerde dinî inanç, hac ziyaretleri, dualar, müzik ve müzik aletleri, Türklerde hayvan sevgisi, Türk takvimi, sipahilerin eğitimi, Osmanlı resmî dairelerinde verilmesi gereken rüşvet rakamları, mal bedelleri, tutsakların hayatı, İstanbul'daki veba ve yangınlar gibi konular hakkında çeşitli bilgiler verilmekte; padişah törenleri ve soyağaçları uzun uzun anlatılmaktadır.

Bir Türk kadırgası ile Akdeniz'e açılan ilk ve tek seyyah olan Lubenau, seyahatnamesinin ikinci cildinde İzmit, İznik ve Bursa'daki arkeolojik eserler hakkında bilgi verdikten sonra Çanakkale boğazından geçip Ege Denizi'ne açılan kadırganın güvertesinden görebildiği kadarıyla kıyıları tanımlamaya ve oraları hakkında bildiklerini anlatmaya başlar.

> *Pergamon (Bergama) beldesi bulunduğumuz yerin yakınında bulunmaktaymış ve oradan Manisa' ya kadar karadan bir günlük yol çekermiş, İzmir'den de buraya gene bir günde varılırmış. İzmir, Midilli ile Sakız adasının arasındaki bölgenin karşısında daha içerde bir yerdeymiş. Anadolu topraklarında uzaktan Foia Vecza görülüyordu. Eskiden Phocia (Foça) adı verilen bu yer, Lidya'nın sınırı yakınındadır. Toprakları çok verimli olan bu bölgenin başkenti Sardis'tir ve zengin kral Cresus (Kroisos) burada hüküm sürmüştür. Denizden bakıldığında, sahile yakın yerlerde birçok eski, yıkık duvarlar seçilebilmektedir. Hatta diyebilirim ki buralarda her yerde görülen kale, kent, saray ve tapınak haberlerinin sayısı sağlam ve yeni inşa edilmiş binaların sayısını aşıyor. Güzel*

bir kente veya kaleye rastlandığında orada mutlaka tahrip edilmiş ve yıkılmış bir yer vardır. [15]

Seyyah, güneye doğru inen rota üzerindeki Yunan adaları hakkında bilgiler verir. "Kısa süre sonra uzaktan Anadolu'da Türklerin İzmir, Latinlerin Afous adını verdikleri Smyrna kentinin bulunduğu yerdeki Portum Smyrna (İzmir Körfezi) göründü.''[16] Adaları dolaşarak Atina'ya ulaşan gezginin gezisinde o güne kadar yaptığı çizimler ve karşılaştığı yazıtlara ait bilgilerin olduğu defterlerine yeniçeriler el koyar. Başka bir gemi ile İtalya, Fransa, Tunus, Mısır, Filistin, Suriye, Kıbrıs, Patmos, Samos'u dolaşır. "Uzaktan Ephesus kenti göründü." [17]

Sakız Adası'nda konakladıktan sonra tekrar denize açılırlar ve Smyrna kıyılarına gelirler.

Böylece 19 Kasım'ın erken saatlerinde Anadolu kıyısına doğru ilerledik ve Smyrna (İzmir) kentine bütün ayrıntılarını görebilecek kadar yaklaştık... Bu kentte Homeros'un bir heykeli ve tapınağı bulunduğunu ve Homeros'un burada doğduğunu ileri sürüyorlar. Kentin adı, kenti kurmuş olan Thessalia'nın eşi Schmirna Thesei'den gelmektedir ve Schmirna, Mirrha anlamına gelir. Günümüzdeki kent çok basit evlerden oluşuyor. Kentin yakınında denize dökülen bir akarsuda altın parçacıklarının bulunduğunu söylüyorlar ve nehire bu yüzden Chrysortoas veya Pactolus (Paktolos, Sart Çayı) adı verilmektedir. Bindiğim gemi Sakız adasından yirmi mil mesafede Capo Biaco denilen ve bir dil gibi denizin içine doğru uzanan bir burnun önünden geçti. Burada Pafflagio'lar tarafından Passagio diye adlandırılan büyük bir kervansaray bulunmaktadır. Asya'nın birçok bölgesinden getirilen ticaret malları buradan Sakız Adası'na nakledilir ve orada satılır. Sakız adasının tam karşısında olması nedeniyle burası Capo de Chio adıyla da anılır. Eski adı ise Gnidus (Knidos). İyonya'ya komşu olan bu bölgeye Doris adı verilir... Gnidus bir zamanlar çok önemli bir kentmiş. Doris bölgesi dar bir şeritle Karya bölgesine bağlanmaktadır. Capo de Chio günümüzde hala önemli bir ticaret merkezidir. Horatius'un bir şiirinde kraliçeye benzetmekte olduğu Venüs heykeli buradaki bir tapınakta durmaktadır.[18]

Seyahatnamede adı geçen mermer heykel, Knidos Aphroditesi adıyla bilinen ve Hellenistik dönemin en önemli eserlerinden biridir.

Uyandırdığı yankılara bakılacak olursak Praksiteles'in yaptığı Knidos Aphrodite'si çok büyük şaşkınlık yaratmıştı. Örneğin; Plinius heykelin Kos adası tarafından sipariş edildiğini ancak heykelin özelliklerinden dolayı kabul edilmediğini ve yerine giyimli bir çeşidinin alındığını belirtir. Kabul edilmeyen

[15] Reinhold Lubenau, **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1573-1589 2. Cilt**, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 596-597.
[16] Lubenau, s. 598.
[17] Lubenau, s. 685.
[18] Lubenau, s. 697.

çıplak heykeli de Knidosluların satın aldığını söyler. Heykelin getirdiği başlıca yenilik tamamen çıplak ve kült heykeli olarak kullanılan ilk anıtsal Aphrodite heykeli olmasıydı.[19]

Reinhold Lubenau doğuya üç deniz seyahati yapmıştır. Seyahatnamede dikkat çeken konu seyahatin gerçekleştiği tarihlerde Batı Anadolu bölgesinden daha çok, Yunan adalarına seyahat etmenin popüler olduğudur. On yedinci yüzyılla birlikte İzmir'in bir ticaret merkezi olarak parlayacak olan yıldızı, etrafındaki bölgeleri de etkileyecek ve daha fazla seyyahın gezi ve araştırma rotasına girmesine neden olacaktır. "Seyahatnamenin orijinali Königsberg şehir kütüphanesindedir."[20]

[19] R.R.R. Smith, **Hellenistik Heykel.** çev. Ayşin Yoltar Yıldırım, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 81.
[20] Lubenau, s. 7.

2.4. LOUIS DESHAYES (1600-1632) VE SEYAHATNAMESİ

Fransız bir diplomat olan Courme'nin Baronu Louis Deshayes; 1621 yılında İstanbul'dan Kudüs'e, Kudüs'te bir Fransız konsolosluğu kurma görevi ile deniz yoluyla giderken Foça ve İzmir'de karaya çıkar. İzmir'deki Hristiyan tüccarların denize bakan evleriyle kıyı yolunu doldurdukları ve kentin Rum, Musevi ve Türk nüfusunu içerideki evlere sürdüklerini anlattıktan sonra şöyle devam eder. ''Şu anda İzmir'de Ermenilerin Halep'e götürmek yerine buraya getirdikleri ipek, yün, balmumu ve pamuk üstüne büyük bir ticaret var. Ermenilerin İzmir'e gelmesi kendileri için daha yararlı, çünkü daha az vergi ödüyorlar."[21]

1600'lü yılların ilk çeyreğinde Akdeniz havzası ticaretine yön veren en önemli merkez olan Halep'te yaşanan ipek ticareti ile ilgili kriz ve vergilerin ağırlığı nedeniyle tüccarlar yeni bir liman arayışına girmiş ve yönlerini İzmir'e çevirmişlerdir. Bu ticari gelişim bölgeye daha fazla insan gelmesine yol açacak, tüccarlar ve onlarla birlikte gelen maceraperestler ile Batı Anadolu'nun her türlü zenginliği dikkat çeker olmaya başlayacaktır. Louis Deshayes'in bu yolculuğu, maiyetindeki bir yazman tarafından kaleme alınmış ve 1632 yılında yayınlamıştır. Vakayiname; İstanbul, Boğaz, Troia merkezli Ege kıyıları, Rodos, Kıbrıs (Magosa) ve Kudüs'e ait haritalar ile bu yerlerin bazıları ile ilgili kıyafet ve yapı çizimleri bulunması açısından değerlidir.

Şekil 10: Louis Deshayes'in Seyahatname İç Kapak Sayfası

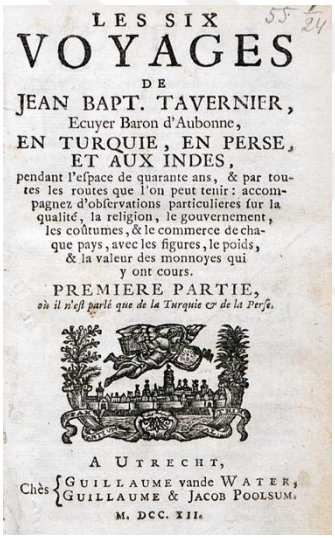
Kaynak: İoli Vingopoulou , ''Louis Deshayes'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=34 (10.06.2019)

[21] Goffman, s. 46.

2.5. JEAN-BAPTİSTE TAVERNIER (1605-1689) VE SEYAHATNAMESİ

Fransa'nın Paris kentinden olan Jean-Baptiste Tavernier Hindistan- Fransa ticaretinin öncülerindendir. Hem mesleği gereği hem de her ikisi de haritacı olan babası ve amcasından etkilenerek erken yaşta seyahat etmeye başlamıştır. Doğuya yaptığı altı seyahati 1676 yılında ''Les Six Voyages'' adıyla yayınlayan Fransız tüccar; bu seyahatlerinden dört, beş ve altıncısında İzmir'e uğramıştır (1655-1657-1667). Seyahatnamesinin birinci kitabında anlattığı, dördüncü seyahatinde Batı Anadolu ile ilgili betimlemeler mevcuttur.

Şekil 11: Tavernier'in Birinci Kitap İç Kapak Sayfası

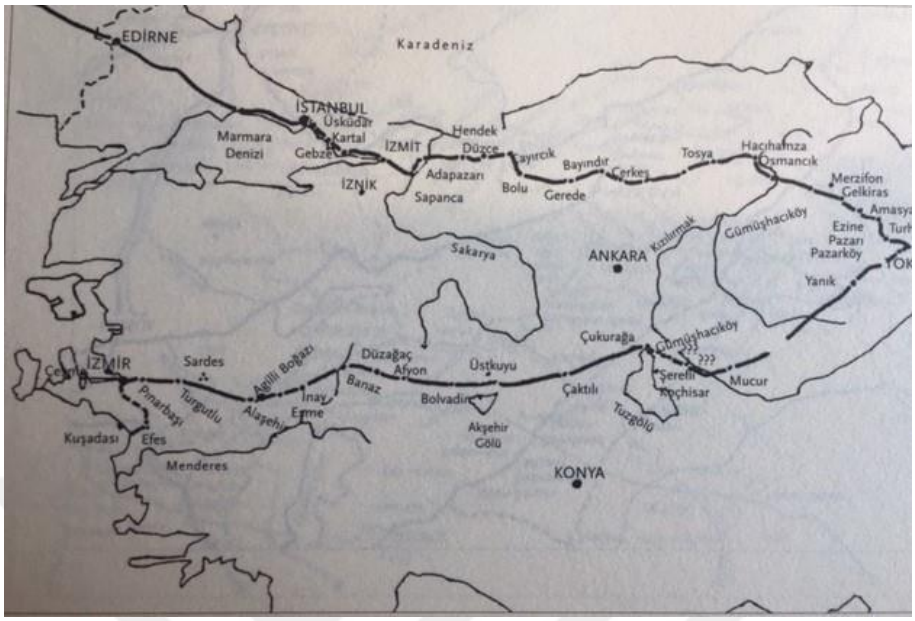

LES SIX
VOYAGES
DE
JEAN BAPT. TAVERNIER,
Ecuyer Baron d'Aubonne,
EN TURQUIE, EN PERSE,
ET AUX INDES,
pendant l'eſpace de quarante ans, & par toutes les routes que l'on peut tenir: accompagnez d'obſervations particulieres ſur la qualité, la religion, le gouvernement, les coûtumes, & le commerce de chaque pays, avec les figures, le poids, & la valeur des monnoyes qui y ont cours.
PREMIERE PARTIE,
où il n'eſt parlé que de la Turquie & de la Perſe.
A UTRECHT,
Chès {GUILLAUME vande WATER, GUILLAUME & JACOB POOLSUM.
M. DCC. XII.

Kaynak: İoli Vingopoulou , ''Jean Baptiste Tavernier''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=390, (13.06.2019)

Günümüzde İzmir hem deniz hem de kara ticaretinde Levant'ın en ünlü kenti ve Avrupa'dan Asya'ya ve Asya'dan Avrupa'ya giden malların toplandığı en büyük pazardır.[22]

[22] Jean-Baptiste Tavernier, **Tavernier Seyahatnamesi.** çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 113.

Şekil 12: Tavernier'in Seyahat Rotası

Kaynak: Tavernier, s. 36.

Tavernier seyahatnamesinde İzmir'in coğrafi konumunu verir ve şehri betimlerken amfitiyatroyu detaylı anlatır, erken Hristiyanlık döneminden bahseder.

> *Bu kent 50 derece boylamında ve 28 derece 45 dakika enleminde, yedi mil uzunluğundaki bir körfezin kıyısında, Sakız adasının karşısındaki Klazomenai yarımadasının oluşmaya başladığı yerdeki kıstağın sağ kıyısındadır. Anadolu'nun Yunanlılar tarafından İonia (İyonya) diye adlandırılan bölgesinde, Efes'e ve Sardeis'e hemen hemen eşit uzaklıktadır; ayrıca İncilci Yahya'nın Vahiy'inde adı geçen yedi ana kiliseden biri de İzmir'dedir. İzmir bugün de yaz batısına bakan bir tepenin yamacına amfiteatr biçiminde yerleşmiş büyük bir kenttir. Antik Smyrna'nın kurulmuş olduğu yamacın, orta kesiminden tepesine kadar olan bölümünde artık kimse oturmuyor. Buradaki eski ve büyük bir kalenin duvarlarıyla daha yukarıda bir amfiteatr (Aziz Polykarpos'un burada aslanlara atıldığına inanılır) yıkıntıları hala ayaktadır. Bu amfiteatr, genellikle yuvarlak olan diğer amfiteatrlara benzemiyor: Yarım daire biçiminde ve denize bakan tarafı açık bırakılmış. Türkler onu neredeyse tamamen yıkmışlar ve körfez kıyısındaki kente iki mil uzaklıkta, geçidin dar olduğu, gemilerin körfeze girerken selam vermek ve çıkarken önünden geçmek zorunda oldukları bir hisar yapmak için taşlarını kullanmışlar. Ayrıca, amfiteatrın oldukça yakınında bir kilisenin bazı kalıntıları da görünüyor; kilisenin iki yanı, hâlâ ayakta duran küçük duvarlar aracılığıyla şapellere bölünmüş gibi. Ne var ki yöre insanı burasının İzmir piskoposu Aziz Polykarpos'un kilisesi mi, yoksa eski bir Ionus tapınağı mı olduğu konusunda kuşkulular.*[23]

[23] Tavernier, ss. 113-114.

Denize yaklaşık altmış metre uzaklıkta suyun iki ayak altına gizlenmiş büyük sur kalıntıları ve kentin kışın güneşin battığı yere bakan ucunda, deniz kenarında bir dalgakıranın ve birkaç eski ambarın kalıntıları görünüyor. İngiliz tüccarlar Smyrna harabelerinde kazılar yaptırdılar ve birçok heykel bularak ülkelerine götürdüler. Burada her gün yeni heykeller bulunuyor. Bir heykelin ayağından kopmuş dev bir parmağa bakılarak, burada dev boyutlu heykellerin bulunduğu sonucuna varılabilir. Bu ayak parmağı beyaz, sert bir taştandı ve çok güzel biçimlendirilmişti; boyutlarına bakılacak olursa, heykelin Rodos'taki dev heykel boyunda olması gerekir.[24]

Tavernier, dördüncü seyahati sırasında yolculuk yapacağı gemiyi beklerken bu süreyi değerlendirmek istemiş ve İzmir'den Efes'e doğru yola çıkmıştır. Yol boyunca çok dar, dokuz – on kemere rastlamış ve bunların su kemerlerinden başka bir şey olmayacaklarını düşünmüştür.[25] Efes'e çeyrek mil kala, Hıristiyan kilisesinden dönüştürülmüş bir camiyle karşılaşır ve Hristiyanların bu kiliseyi Efes tapınağının yıkıntılarıyla yaptıklarını söyler (Betimleme İncilci Yahya kilisesine aittir. Günümüzde bu kilise onarılmıştır). Caminin duvarlarla çevrildiğini, her biri on iki basamaktan oluşan iki merdivenle bir sete tırmanıldığını anlatır. Daha sonra, çok iyi işlenmiş, çeşitli renklerde küçük mermer ayakların taşıdığı kemerleri olan bir çeşit dehlizi ve üç yanı kuşatan, büyük mozaikler döşenmiş alt geçitleri tanımlar. Caminin çok güzel beş sütunun taşıdığı büyük bir kubbeyle örtülü olduğunu, sütunlardan dördünün mermer ve farklı renklerde; beşincisinin ender rastlanan bir parça olduğu, çünkü kızıl somakiden ve insanda hayranlık uyandıracak kadar büyük olduğunu anlatır. Tavernier'e göre; Efes'in artık kente benzer bir görünüşü kalmamış, çünkü bütünüyle harap olmuş durumdadır. Geçmişte kentin çok büyük olduğunun belli olduğunu; tepenin yukarı kesiminde surları ve kare biçimli kulelerinin bazılarının halâ tamamen ayakta olduğunu söyler. ''Kulelerinden biri çok ilginç ve iki odası var; odalardan biri çok güzel ve mermer kaplı. Yöre halkı burasının Aziz Pavlus' un hapsedildiği yer olduğuna inanıyor.'' [26]

Efes'teki Artemis Tapınağı ziyaretinden sonra Sardeis (Sart) ve Alaşehir üzerinden Afyonkarahisar'a ulaşır. Sardeis ve Philadelphia (Alaşehir) kalıntılarından etkilenen Tavernier için Afyonkarahisar bir hayal kırıklığıdır.

[24] Tavernier, ss. 114-115.
[25] Tavernier, s. 118.
[26] Tavernier, s. 119.

Ünlü Diana tapınağı tepenin aşağı bölümünde, kent kapısının yakınında. Tapınaktan geriye, bütünüyle ayakta olan taç kapıdan başka bir şey kalmamış. Mahzenlerin kubbeleri hala ayakta ve çok güzel, ama çöplerle dolu… Kubbeler yüksek ve güzel, hemen hemen hiçbir yeri bozulmamış. Taç kapının yakınında, yere devrilmiş halde dört- beş sütun ve hemen yakınında da on ayak çapında, iki ayak derinliğinde bir havuz görülüyor. Yöre insanları, burasının, Hristiyanları vaftiz eden Aziz Yahya'nın havuzu olduğunu söylüyorlar… Tapınağın oldukça yakınında, kentin bir başka kapısı daha görülüyor; kapının üstünde, kenarları yedi-sekiz ayak uzunluğunda kare biçimli büyük bir taş, taşın üstünde de yurdu uğruna tepeden tırnağa silahlı olarak kendini atıyla birlikte uçurumdan aşağı atan ünlü Romalı Curtius'un kabartma resmi var… Efes'e beş yüz adım uzaklıkta, kentin kurulduğu tepenin aşağısında, Yedi Uyurlar mağarası bulunuyor… Sabahleyin, Lidya'nın başkenti, Kral Keyhüsrev'in yaşadığı eski Sardeis harabelerinden geçtik. Çevrede, büyük bir sarayın ve iki güzel kilisenin kalıntıları, birçok mermer korniş ve sütun görülmekte… Sardeis'in yakınında Sart adlı bir köy var; Aziz Yahya' nın Vahiy'inde söz ettiği yedi kiliseden biri bu kentte… Altıncı gün, bugün Alaşehir adı verilen ve Asya'daki yedi kiliseden birinin bulunduğu eski Philadelphia'nın duvarları boyunca ilerledik. Hala belli bir güzelliği koruyan bu duvarlar ve kent, büyük ama az nüfuslu. Kent yüksek bir dağın eteğindeki dört tepenin üstüne kurulmuş… Eskiçağ yapıtı olarak, burada bir amfiteatr kalıntısı ve birkaç mezar bulunuyor. Burası bir zamanlar Msya'nın başlıca kentlerinden biriymiş… Afyonkarahisar, pis ve evleri kötü yapılmış büyük bir kasaba… Ne var ki yerlerin görünümlerine ve konumuna bakılırsa burasının Anadolu'nun en ünlü ırmağı olan ve dünyadaki bütün ırmaklardan daha çok kıvrımlar çizen Menderes kıyısındaki eski Hierapolis olması gerekir… Kentte, güney tarafındaki dağlardan ayrılmış, yarım daire biçimindeki yüksek bir kayanın tepesinde, kesme taşlarla yapılmış eski bir hisar var.[27]

Tavernier'in burada Hierapolis'in yeri ile ilgili tahmini doğru değildir. Gezgin beş ve altıncı seyahatlerinde de İzmir'e uğramıştır ama seyahatnamesinde kentle ilgili herhangi bir betimleme mevcut değildir. "İzmir'i daha önce betimlemiştim ve buna ekleyecek bir şeyim yok."[28]

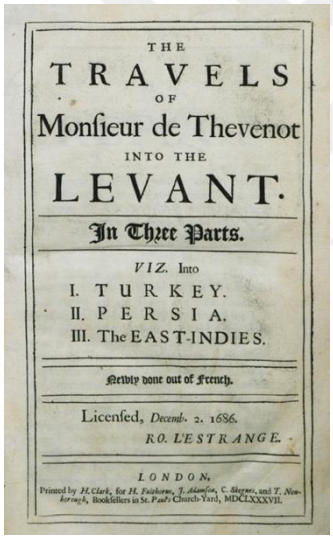
Seyahatnamede anlatılan olaylar ve güzergâhındaki düzensizliğe karşın Tavernier'in bu yapıtı Doğu'ya ve Asya'ya seyahat eden tüm gezgin-tüccarlar için çeşitli yerlerin para, ölçü ve tartı birimleri, ürünlerin değeri ve fiyatı, gümrük ve ticaret anlaşmaları vs. hakkında sayısız bilgiler içermesi nedeniyle değerli bir el kitabı oluşturur. Tavernier altıncı seyahatinde İsfahan'da iken; o sırada Doğu seyahatini yapmakta olan Thévenot ile yolları kesişir ama her iki seyyahta seyahatnamelerinde bu karşılaşmanın detaylarından söz etmemişlerdir.

[27] Tavernier, ss. 119-124.
[28] Tavernier, s. 281.

2.6. JEAN THÉVENOT (1633-1667) VE SEYAHATNAMESİ

Fransız asıllı olan Jean de Thévenot, gençlik yıllarından itibaren seyahat etmeye başlamıştır. Seyyah; 1655 yılında Malta üzerinden İstanbul'a gelir ve buradan İzmir'e iner, daha sonra Yunan adalarına geçer. Bu seyahati sırasında Efes'e gitmeye iki kez niyet etmesine rağmen bu istediğini gerçekleştirememiştir. Botanik bilimine duyduğuna ilgi nedeniyle seyahatlerinde sadece kurutulmuş bitkiler toplamıştır. 1665 yılında Paris'te ilk bölümü basılan seyahatname; Türkiye, İran ve Doğu Hindistan bölümlerinden oluşmaktadır. Teze konu olan Batı Anadolu bölgesi eserin birinci cildinde yer almaktadır.

Şekil 13: Thévenot'un Birinci Kitap İç Kapak Sayfası

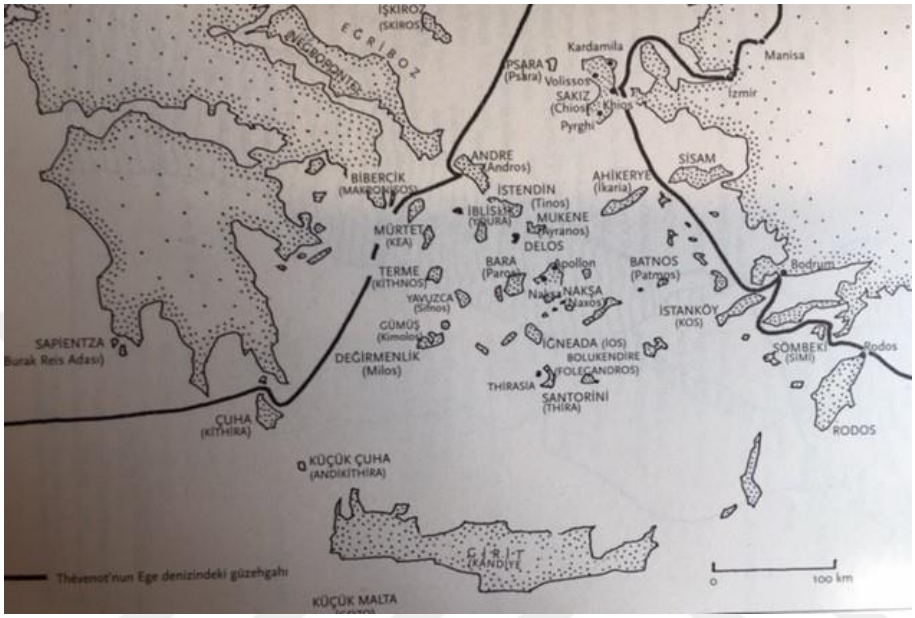

THE
TRAVELS
OF
Monſieur de Thevenot
INTO THE
LEVANT.
In Three Parts.
VIZ. Into
I. TURKEY.
II. PERSIA.
III. The EAST-INDIES.
Newly done out of French.
Licenſed, Decemb. 2. 1686.
RO. L'ESTRANGE.
LONDON,
Printed by H. Clark, for H. Faithorne, J. Adamſon, C. Skegnes, and T. Newborough, Booksellers in St. Paul's Church-Yard, MDCLXXXVII.

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jean de Thévenot’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=398&creator=926432&tag=12408 (7.06.2019)

İzmir'e doğru gelirken sadece kervansaraylardan ve tabiattan bahseden seyyahın kente özel bir önem verdiği görülmektedir. Ionia'nın önemli bir kenti olduğunu, eskiden Tantalus tarafından kurulduğunu ve sonra Smyrna adını aldığını ve bu adın o devirlerde Asya'yı istila eden ve bu kenti de alan Amazonlardan birinin adından geldiğini anlatır. Çok uzun süre sonra şehrin bir depremde yerle bir olup,

Marcus Antonius tarafından limanın kolaylığından yararlanmak için denize yakın bir yere yeniden kurulduğu bilgisini vermektedir.[29]

Şekil 14: Thévenot'un Seyahat Rotası

Kaynak: Thévenot, s. 273.

> *Kente egemen bir kale vardır ve buraya çıkmak epey güçtür; kale harap haldedir ve pek korunmamaktadır; orada tamamı kaya içine oyulmuş, beş ağzı ve birçok suyolu olan büyük bir sarnıç görülmektedir. Bu kalenin altından bir Rum kilisesi olan Aya Paraskevi'ye giderken büyük bir amfiteatr görülür. Aziz Yuhanna'nın çömezi ve Smyrna Piskoposu Hagios Polykarpos burada öldürülmüştür. Amfiteatr çok yüksektir. Magistratumların locaları olan beş niş yukarıda hâlâ durmaktadır. Oraya yakın bir yerde Hagios Ioannis katedralinin kalıntıları görülür; bu katedral çok büyüktü ve birçok şapeli vardı… Aşağıda, deniz kıyısında bir hisar daha var ve içi epey kalabalık; kapının üzerinde Roma Kilisesi'nin armaları göze çarpar.*[30]

Thévenot çok görmek istediği Efes'i biraz yoldaki eşkıyalardan korkması, biraz da geçirdiği humma yüzünden ziyaret edememiş olsa bile adı geçen kent hakkındaki yazdığı bilgiler dolaylı olarak Efes'in o dönemi hakkında bize bilgi vermektedir.

[29] Jean Thévenot, **Thévenot Seyahatnamesi.** çev. Ali Berktay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 118.
[30] Thévenot, s. 118.

Eskiden Smyrna gibi Aziz Yuhanna'nın Vahiy'ini tebliğ ettiği yedi kiliseden biri olan ve bu havarinin öldüğü Efes'te, dünyanın yedi harikasından biri olan, güzelleştirilmesine ve süslenmesine çok uzun bir süre tüm kralların katkıda bulundukları ve anısını bu şekilde ölümsüzleştirmek isteyen Erostrates tarafından yakılan Diana tapınağının kalıntıları bugün bile görülebilmektedir.[31]

Daha sonra Yunan adalarını gezen seyyah ve bindiği gemi, karşılaştıkları bir Malta korsan gemisinden kaçmak için Bodrum'a demir atarlar. "Bodrum, İstanköy adasının karşısında karaya inşa edilmiş bir kaledir ve adaya sadece on iki mil uzaktadır."[32]

Gezgin Bodrum Kalesi'ndeki birçok detayı ayrıntılı olarak vermektedir.

Kaleye girmeden önce yedi kapıdan geçmek gerekir. Her kapının üzerinde birçok arma göze çarpar, bunlar belki de kale Rodos şövalyelerinin elindeyken buraya kumanda edenlerden kalmıştır, çünkü bazı armalarda Malta haçları göze çarpar ve tüm surlar da bu haçlarla kaplıdır; sanırım üç yüzden fazla yeni yapılmış arma levhası da görülür. İkinci kapıdan geçtikten sonra, sağ kolda yer hizasında silahlı bir adam heykeli durur; ama başı yoktur ve üstündeki surda çok iyi yontulmuş alçak kabartmalar dikkat çeker. Üçüncü kapının iç tarafının üstünde bazı armaların altında "Propter fidem catholicam tenemus locum istum" (Katolik inancından dolayı o yeri elimizde tutuyoruz) yazılıdır; geri kalan yazıları okuyamadım; sonra sağ tarafta surun içindeki güzel bir taşın üzerine "Sarreboure 1130" yazılmıştır. Denizin dövdüğü surun üzerinde çeşitli yerlerde birçok alçak kabartma parçası ve birçok arma daha göze çarpar; bu armalardan birinde bir kale ve altında "F.Constantius de operibus Cardinalibus" (F.Constantius en önemli işlere dair) yazısı görülür. Ayrıca başkalarından gövdelerinin yarısına kadar duvardan dışarı çıkmış üç yarım aslan var. Dördüncü ve beşinci kapıların arasında, sağ tarafta savaşan insanları gösteren alçak kabartmalar bulunuyor… Altıncı kapının üstünde, dış tarafta üç arma levhası vardır, bunların altında "Salua nos Domine vigilantes, custodi nos dormientes, nisi Dominus aedificaverit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam " (Tanrım biz nöbet tutanları koru, uyuyan bizleri gözet; Efendi kenti inşa etmedikçe, ona bekçilik eden boşa nöbet tutacaktır) yazılı. Daha sonra namluları denize çevrili yedi topun bulunduğu bir düzlüğe gelinir; sonra yedinci kapının altında, dış tarafta üç arma levhası ve aynı kapının iç tarafının üstünde de aynı armalarla birlikte gotik harflerle yazılmış ve okumadığım iki kelime görülüyor.[33]

Maceracılıktan uzak, temkinli bir kişiliğe sahip olan Thévenot kaleyi güvenli bulmasına karşın zayıf bir noktasına işaret eder. " Yine de bir su kemeriyle gelen su kesildiğinde, bu kale kolayca düşürülebilir; çünkü içinde sarnıçlar olsa bile Türklerin ihmali yüzünden içleri öyle çok toprakla dolmuştur ki kullanılamaz haldedirler."[34]

[31] Thévenot, s. 151.
[32] Thévenot, s. 152.
[33] Thévenot, s. 153.
[34] Thévenot, s. 154.

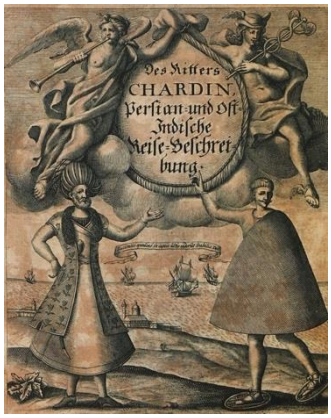
Seyyah; etrafta birçok sütun parçası görüldüğünü ve sivil mimari örnekleri olan evlerin harap vaziyette olduğunu söylemektedir.

Thévenot'un seyahatnamesinin tamamı 1686 yılında yayınlanır. Herhangi bir özel görev üstlenmeden seyahat eden Thévenot'un, gördüklerini yalın şekilde aktaran bir dil kullanmış olması anlattıklarını ve verdiği bilgileri daha gerçekçi kılmaktadır.

2.7. JEAN CHARDIN (1643-1713) VE SEYAHATNAMESİ

Parisli bir mücevhercinin oğlu olan Jean Chardin, babası tarafından doğudaki saraylara mücevher satması için ilk kez 1664 yılında İran'a gönderilmiştir. Bu seyahatinin ufkunu çok açması üzerine, 1671-1673 yılları arasında deniz yoluyla İzmir'e gelerek, oradan asıl hedefi olan Hindistan'a gitmek için İzmir-İstanbul-Tiflis-Ermenistan ve İran üzerinden geçen bir rotayı takip eden ikinci seyahatine başlamıştır. Bu seyahatini anlattığı ve orijinal adı "Voyages Du Chevalier Chardin " olan seyahatnamesinin yayını 1686-1711 yılları arasında tamamlanır. Seyahatname ağırlıklı olarak İran'la ilgilidir. İçerisinde çok dikkatli bir şekilde izlenmiş günlük hayat ögeleri; gelenekler, adetler, yaşanan olaylar, söylenceler, mitolojik öykülere uzanan hikâyeler gibi pek çok konu yer alır. Kırmız böceğinin nasıl toplanacağı (boya yapımında kullanılır), akrep ısırığına karşı canlı bir tavuğu alıp kuyruk çıkıntısını yolarak yaranın üstüne bastırınca, tavuğun zehri çekip öldüğü gibi garip tıp bilgilerinin yanında; nerelere ne kadar rüşvet verileceğinden ve paylaşım yüzdelerinden, çalgıcılar ve rakkasların yaşantısına kadar farklı konuları bünyesinde barındıran seyahatname; yol güzergâhı üzerindeki her yer hakkında çok detaylı ticarî bilgiler de vermektedir.[35]

Şekil 15: Chardin'in Seyahatname İç Kapak Sayfası

Kaynak: İoli Vingopoulou , ''John Chardin'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=464, (5.06.2019)

[35] Jean Chardin, **Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673**, çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 243.

Şubat 1672'de İzmir'e ulaşan Chardin; "Spon'un eserinde ve benden önce buralara uğramış bilgin ve dürüst gezginlerin anlatılarında verdikleri bilgiden farklı hiçbir şey gözlemlemediğim için İzmir'in ve hatta Ege Adaları'nın tasvirine girişmeyeceğim. Onların bahsetmediği ticarî ve tarihî birkaç bilgi aktarmakla yetineceğim." demekte ve ticaretle ilgili bilgiler vermektedir. [36]

Yazarın eserinde ticarette kullanılan sikkelerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

> *Hollandalılar İzmir'de, belki de hiçbir Avrupa ülkesinin yapmadığı kadar çok iş yapıyorlar; fakat başka şehirlerde fazla ticaretleri yok ve Levant'taki şehirlerde ticaretleri pek gelişmiş değil. Asıl kazançlarını Ermenileri Avrupa'ya taşıyıp geri getirerek elde ediyorlar. Aynı zamanda Türkiye'de yaygın olarak kullanılan sikkeleriyle de kazanç sağlıyorlar. Bu sikke düşük ayarlıdır ve üstelik sahtesi pek boldur; bunlar ekü, yarım ekü, teston (XIII. Louis döneminde on dokuz buçuk kuruş değerinde eski bir gümüş para) ve on beş sol'lük sikkelerden oluşuyor. Eküler ve yarım eküler Hollanda'ya aitler. Türkler bunlara her iki yüzünde aslan kabartması olduğu için asanî (Aslanî) veya ebu-kelp (köpeğin babası) ismini vermişler.* [37]

> *Osmanlı İmparatorluğu'nun; çok küçük ve ince olduğu için, avucun içinde kaybolan ve Avrupalıların aspre telaffuzuyla okunuşunu bozdukları, sikkeye dönüştürülmüş gümüş anlamına gelen akçe adını verdikleri, yarım-sol değerindeki sikkenin dışında hiç gümüş sikke basmaması çok şaşırtıcı. Bu akçe; hazinede, maliye odalarında hesap işlerinde kullanılan tek sikkedir. İki türlü akçe basılıyor; biri geçer akçe, yarım sol veya ekü başı yüz yirmi değerindeki akçedir; diğeri tam olan, yani halis adını verdikleri akçe de dokuz denier değerindedir. On sekiz denier değerinde ve tümün parçası anlamına gelen, para veya pare adını taşıyan başka bir sikkenin Mısır'da darp edildiğini biliyorum. Altın sikkelere gelince yalnızca Mısır'da darp ediliyorlar. Bunlar; sultani adı verilen, yüz otuz sol rayicinde, bazen daha az, bazen daha fazla eden, Almanya'dakilerin şeklinde ve ağırlığında olan duka (ducat) ve yarım dukadır… Türkiye'de en sık görülen ve hepsinden çok beğenilen sikke; altın olan Venedik dukaları ve Alman dukalarıdır; gümüş olanlar ise, sekizlik parçalar, talerler ve rikstaler'lerdir.* [38]

Chardin seyahatnamesinin; Gürcistan, Ermenistan ve İran bölümlerinde ise; kilise, manastır ve mausoleumların detaylı betimlemelerini yapmış ve eserine şehir manzaralarıyla birlikte bunların çizimlerini de eklemiştir. Gezgin bu seyahatini 1671 yılında, Jacob Spon'un seyahatinden önce gerçekleştirmiştir ama Spon seyahatnamesini yayınladıktan çok daha sonra kaleme aldığı için seyahatnamesinde, İzmir ve Ege Adaları ile ilgili bilgi vermeyeceğini belirtmiştir.

[36] Chardin, s. 29.
[37] Chardin, s. 32.
[38] Chardin, ss. 35-36.

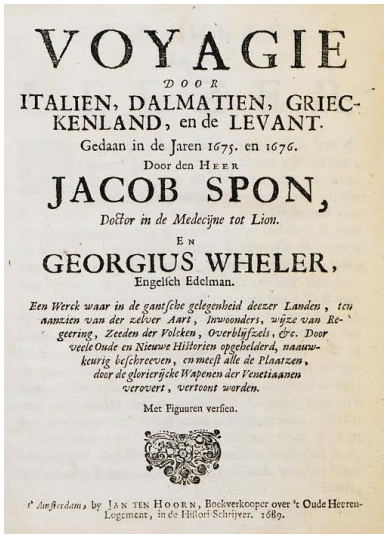
2.8. JACOB SPON (1647-1685) VE SEYAHATNAMESİ

Fransız doktor ve arkeoloji meraklısı olan Jacob Spon, doğa bilimcisi arkadaşı İngiliz George Wheler ile doğuya 1674 ve 1676 yıllarında iki kez seyahat etmiştir. Yunan kültürü uzmanı bir babaya sahip olan Spon, doktorluk mesleğinin bir gereği olarak eski Yunanca ve Latince eğitimi almıştır. Sikkeler ve yazıtlar ilgi alanıdır.

Spon ve G. Wheler birlikte yaptıkları ilk seyahatlerinde önce Yunan adalarının bir kısmını gezerek İstanbul'a ulaşırlar. Daha sonra Bursa ve Akhisar üzerinden İzmir'e gelirler. 1676 yılında yaptıkları ikinci seyahatlerinde ise yine birkaç Yunan adasına uğradıktan sonra Atina'ya geçerler ve Attika bölgesini gezerler. Jacob Spon ve George Wheler İzmir'e (seyahatnamelerinde) on sayfadan fazla yer ayırmıştır.[39]

Spon, yaptıkları seyahatleri 1678 yılında yayınlar. Wheler ise bu tarihten dört yıl sonra kendi seyahatnamesini yazar. Spon'un 1678 yılında ilk baskısı gerçekleşen üç ciltlik eseri büyük bir edebiyat olayı ve seyahat türünün gelişiminde bir kilometre taşı olarak karşılanır. Eserin üçüncü cildinin tamamı Spon'un seyahati boyunca biriktirmiş olduğu sikke ve yazıtları içermektedir.

Şekil 16: Spon'un Seyahatname İç Kapak Sayfası

VOYAGIE
DOOR
ITALIEN, DALMATIEN, GRIECKENLAND, en de LEVANT.
Gedaan in de Jaren 1675. en 1676.
Door den HEER
JACOB SPON,
Doctor in de Medecijne tot Lion.
EN
GEORGIUS WHELER,
Engelsch Edelman.
Een Werck waar in de gantsche gelegenheid deezer Landen, ten aanzien van der zelver Aart, Inwoonders, wijze van Regeering, Zeeden der Volken, Overblijfsels, &c. Door veele Oude en Nieuwe Historien opgehelderd, naauwkeurig beschreeven, en meest alle de Plaatzen, door de glorierijcke Wapenen der Venetiaanen verovert, vertoont worden.
Met Figuuren versien.
t' Amsterdam, by JAN TEN HOORN, Boekverkooper over 't Oude Heeren-Logement, in de Historie-Schrijver. 1689.

Kaynak: İoli Vingopoulou , ''Jacob Spon'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

[39] Goffman, s. 47.

Seyahatnamede; Yunanistan ve Yunan adaları ile ilgili arkeolojik kalıntıların ve buluntuların çizimlerinin yanında, İstanbul ve teze konu olan Batı Anadolu bölgesi ile ilgili arkeolojik kalıntılar, sikkeler ve yazıtlara ait çizimler yer almaktadır.

Şekil 17: Smyrna (İzmir) Manzarası

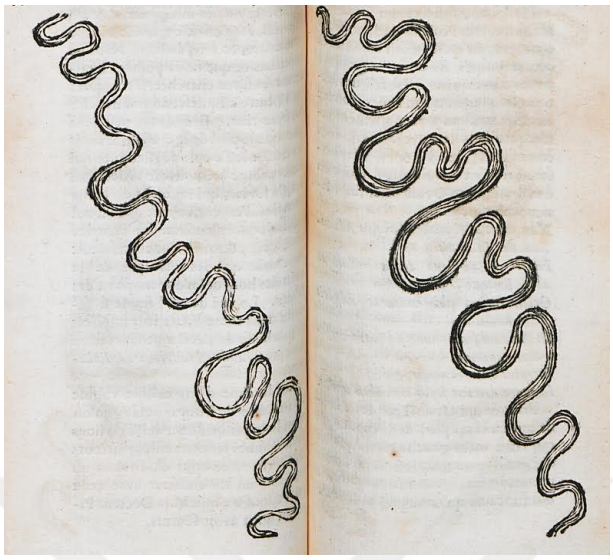
Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 18: Ephesos (Efes) Kalıntıları

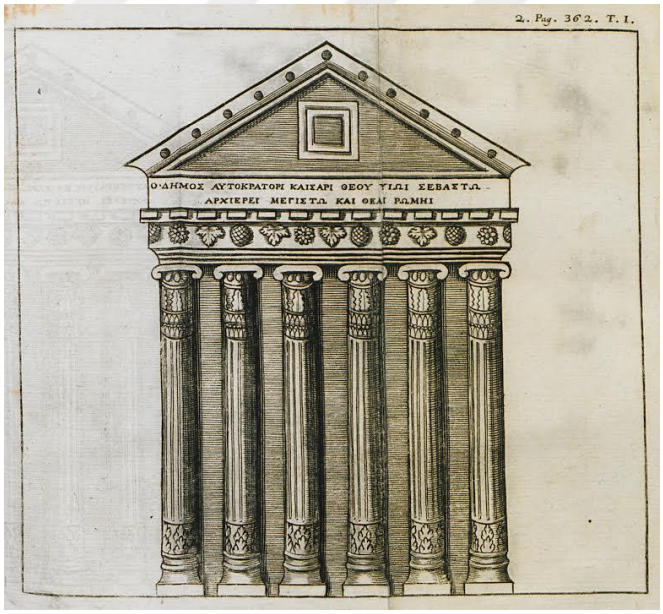
Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 19: Kaystros (Küçük Menderes) Nehrinin Planı

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 20: Milas, Augustus Tapınağı

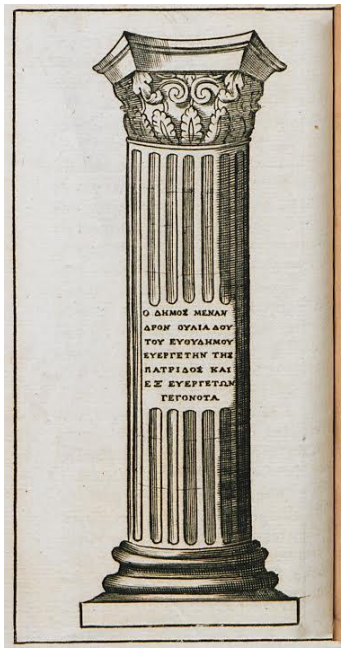
Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 21: Milas, Gümüşkesen Anıtı (Roma Mezarı)

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 22: Milas’ta Bir Sütun

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Batı Anadolu içerisinde yer alan antik kentlerin bir kısmına ait sikke çizimleri de mevcuttur. Aşağıya bu çizimlerden bazıları alınmıştır.

Şekil 23: 1-2 Phokai, 3-4 Sardeis, 5-6 Smryna'ya Ait Olması Mümkün Sikkeler

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

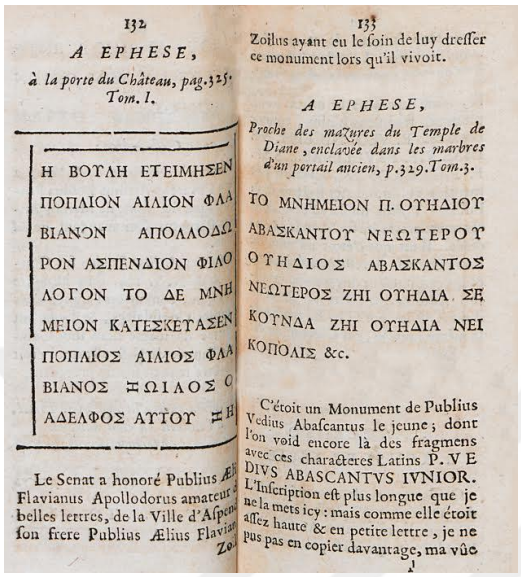
Şekil 24: 1-Smyrna, 2-Hierapolis, 3-4-Milas, 5-Metropolis, 6-Kolophon, 7-Lebedus, 8-Nicaea’ya Ait Sikkeler

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Kopyalanmış olan çok sayıdaki yazıttan bir kaç tanesi, örnek olması amacıyla aşağıda yer almaktadır.

Şekil 25: Ephesos'dan (Efes) Bir Yazıt

132

A EPHESE,

à la porte du Château, pag.325. Tom. I.

Η ΒΟΥΛΗ ΕΤΕΙΜΗΣΕΝ
ΠΟΠΛΙΟΝ ΑΙΛΙΟΝ ΦΛΑ
ΒΙΑΝΟΝ ΑΠΟΛΛΟΔΩ
ΡΟΝ ΑΣΠΕΝΔΙΟΝ ΦΙΛΟ
ΛΟΓΟΝ ΤΟ ΔΕ ΜΝΗ
ΜΕΙΟΝ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ
ΠΟΠΛΙΟΣ ΑΙΛΙΟΣ ΦΛΑ
ΒΙΑΝΟΣ ΠΩΛΙΑΟΣ Ο
ΑΔΕΛΦΟΣ ΑΥΤΟΥ Η

Le Senat a honoré Publius Æ
Flavianus Apollodorus amateur
belles lettres, de la Ville d'Aſpen
ſon frere Publius Ælius Flavia
Zo

133

Zoilus ayant eu le ſoin de luy dreſſer ce monument lors qu'il vivoit.

A EPHESE,

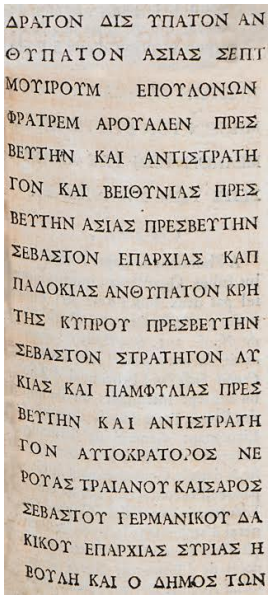
Proche des masures du Temple de Diane, enclavée dans les marbres d'un portail ancien, p.329. Tom.3.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ Π. ΟΥΗΔΙΟΥ
ΑΒΑΣΚΑΝΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ
ΟΥΗΔΙΟΣ ΑΒΑΣΚΑΝΤΟΣ
ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΖΗΙ ΟΥΗΔΙΑ ΣΕ
ΚΟΥΝΔΑ ΖΗΙ ΟΥΗΔΙΑ ΝΕΙ
ΚΟΠΟΛΙΣ &c.

C'étoit un Monument de Publius Vedius Abaſcantus le jeune; dont l'on void encore là des fragmens avec ces caracteres Latins P. VE DIVS ABASCANTVS IVNIOR. L'Inſcription eſt plus longue que je ne la mets icy: mais comme elle étoit aſſez haute & en petite lettre, je ne pus pas en copier davantage, ma vûe

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

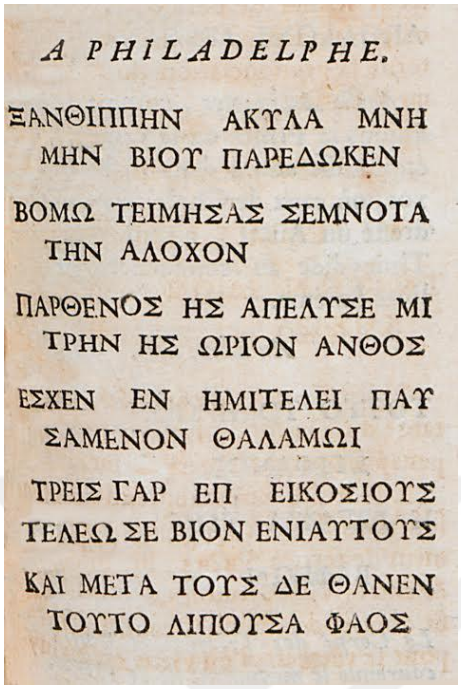
Şekil 26: Pergamon'dan (Bergama) Bir Yazıt

ΔΡΑΤΟΝ ΔΙΣ ΥΠΑΤΟΝ ΑΝ
ΘΥΠΑΤΟΝ ΑΣΙΑΣ ΣΕΠΤ
ΜΟΥΙΡΟΥΜ ΕΠΟΥΛΟΝΩΝ
ΦΡΑΤΡΕΜ ΑΡΟΥΑΛΕΝ ΠΡΕΣ
ΒΕΥΤΗΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗ
ΓΟΝ ΚΑΙ ΒΕΙΘΥΝΙΑΣ ΠΡΕΣ
ΒΕΥΤΗΝ ΑΣΙΑΣ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΝ
ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΑΠ
ΠΑΔΟΚΙΑΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΝ ΚΡΗ
ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΝ
ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΑΥ
ΚΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΜΦΥΛΙΑΣ ΠΡΕΣ
ΒΕΥΤΗΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗ
ΓΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΝΕ
ΡΟΥΑΣ ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΔΑ
ΚΙΚΟΥ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΥΡΙΑΣ Η
ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΤΩΝ

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 27: Philadelphia'dan (Alaşehir) Bir Yazıt

A PHILADELPHE.

ΞΑΝΘΙΠΠΗΝ ΑΚΥΛΑ ΜΝΗ
ΜΗΝ ΒΙΟΥ ΠΑΡΕΔΩΚΕΝ

ΒΟΜΩ ΤΕΙΜΗΣΑΣ ΣΕΜΝΟΤΑ
ΤΗΝ ΑΛΟΧΟΝ

ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΗΣ ΑΠΕΛΥΣΕ ΜΙ
ΤΡΗΝ ΗΣ ΩΡΙΟΝ ΑΝΘΟΣ

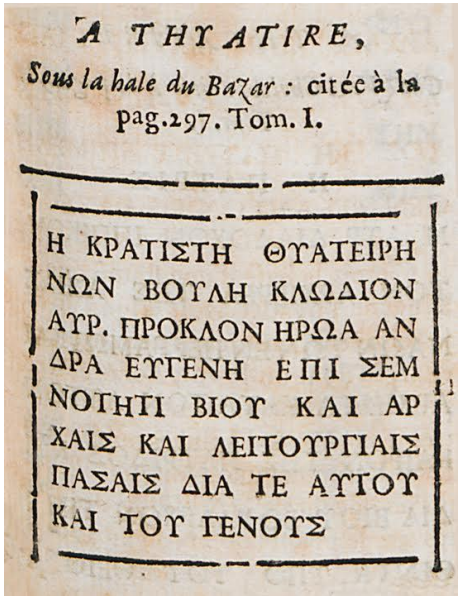
ΕΣΧΕΝ ΕΝ ΗΜΙΤΕΛΕΙ ΠΑΥ
ΣΑΜΕΝΟΝ ΘΑΛΑΜΩΙ

ΤΡΕΙΣ ΓΑΡ ΕΠ ΕΙΚΟΣΙΟΥΣ
ΤΕΛΕΩ ΣΕ ΒΙΟΝ ΕΝΙΑΥΤΟΥΣ

ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΔΕ ΘΑΝΕΝ
ΤΟΥΤΟ ΛΙΠΟΥΣΑ ΦΑΟΣ

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Şekil 28: Thyateira'dan (Akhisar) Bir Yazıt

A THYATIRE,
Sous la hale du Bazar : citée à la pag.297. Tom. I.

Η ΚΡΑΤΙΣΤΗ ΘΥΑΤΕΙΡΗ
ΝΩΝ ΒΟΥΛΗ ΚΛΩΔΙΟΝ
ΑΥΡ. ΠΡΟΚΛΟΝ ΗΡΩΑ ΑΝ
ΔΡΑ ΕΥΓΕΝΗ ΕΠΙ ΣΕΜ
ΝΟΤΗΤΙ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡ
ΧΑΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙΣ
ΠΑΣΑΙΣ ΔΙΑ ΤΕ ΑΥΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Spon, sadece dolaşarak çizimler yapmakla kalmamış, bölgenin eski kentlerinin lokasyonu ile ilgili görüşlerde ileri sürmüştür.

> *Fransız bir doktor ve arkeoloji meraklısı Jacob Spon 1675-1676 yıllarında İzmir'e gelir ve araştırmalar yapar. Hatta Spon, Eski Smyrna'yı lokalize etmeyi deneyen ilk bilginlerden biri olarak kenti İzmir'in güneyinde, Sancak Burnu Kalesi'ne giden yolda sütunlar ve duvar kalıntıları saptadığı bir yere lokalize etmek ister. Aslında, bu yerin Kadifekale'ye uzaklığını yanlış olarak hesaplayıp Eski Smyrna'yı Bayraklı'nın tam tersi bir istikamete yerleştirmektedir.* [40]

O dönemde eski Thyateira'in yeri hakkında, farklı görüşler olduğunu söyleyen Charles Texier, sonucu şöyle anlatmaktadır. ''İngiliz konsolosu Ricaut ve ondan bir süre sonra da bölgeyi gezen Spon, bu şehrin yerinde şimdi var olan Akhisar şehrini ilk belirleyenlerdir; Thyateira adını içeren birtakım kitabeler, bunlar tarafından okunmuş ve kopya edilmiştir.''[41]

''Milet Didyma Apollon Tapınağı'nın ilk çizimini Spon ve Wheler, seyahatleri sırasında bölgeyi gezerken yapmışlardır. ''[42]

Spon'un bu seyahati sırasında, değerli el yazmalarının yanında 600 civarında sikkede toplamış olması, bu seyahatlerin; on yedinci yüzyılda artık sadece görme, inceleme amaçlı olmaktan çıkıp eski eserleri ait oldukları topraklardan götürme, onları sahiplenme şekline dönüşmeye başlamış olduğunun açık bir örneğidir.

---

[40] Duygu Akar Tanrıver, "Eski Smyrna'nın Keşfi." **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 42**, 2017, ss. 68-69.

[41] Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 2. cilt**, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 80.

[42] Texier, s.202.

2.9. CORNELİS DE BRUYN (1652-1727) VE SEYAHATNAMESİ

1652 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde doğan Cornelis de Bruyn gençlik yıllarını çeşitli ressamların yanında eğitim alarak geçirmiş ve seyahat etme arzusunun etkisiyle 1674'te İtalya seyahatine çıkmıştır. İtalya üzerinden deniz yoluyla 17 Temmuz 1678'de İzmir'e gelmiştir. Beş aya yakın İzmir'de kalan De Bruyn 4 Aralık'ta İstanbul'a gitmiştir.[43] 1680 yılında tekrar İzmir'e dönen De Bruyn bu kez yedi ay kentte kalmıştır. En son 1683 yılında İzmir'e gelmiş ve bu gelişinde bir buçuk yıl kalmıştır.

Şekil 29: Doğu Akdeniz haritası

Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Cornelis de Bruyn'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

''İlk seyahatinde İzmir'deki Avrupalı diplomatlar tarafından kabul görmüş, İngiliz konsolosluğunun antik Efes harabelerinde düzenlemiş olduğu davete katılmıştır.''[44]

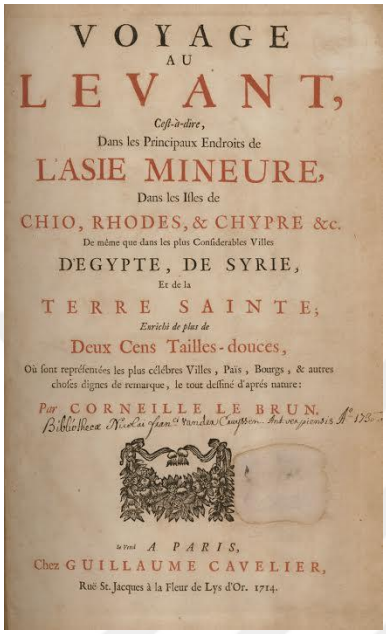
İçeriğinde İzmir ve çevresinde yaptığı gravürlerinde yer aldığı eseri; önce 1698 yılında Flamanca, 1700 yılında Fransızca ve 1702 yılında İngilizce olarak basılmıştır.

[43] Himmet Umunç, "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis de Bruyn ve Gözlemleri." **Belleten Cilt:73, Sayı: 266**, 2009, ss. 145-163.

[44] Mehmet Tütüncü, ''Hollandalı Seyyahlar Cornelius De Bruyn ve Pieter Van Woensel Seyahatnamelerinde İzmit'' **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III**, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 25-27.03.2016, s.758.

Üç cilt olan eserin ilk iki cildi Doğu gezisi, üçüncü cildi ise İran, Hindistan ve Rusya gezilerini kapsar.

Şekil 30: Bruyn'un Seyahatname İç Kapak Sayfası

VOYAGE
AU
LEVANT,
C'est-à-dire,
Dans les Principaux Endroits de
L'ASIE MINEURE,
Dans les Isles de
CHIO, RHODES, & CHYPRE &c.
De même que dans les plus Considerables Villes
D'EGYPTE, DE SYRIE,
Et de la
TERRE SAINTE;
Enrichi de plus de
Deux Cens Tailles-douces,
Où sont representées les plus celébres Villes, Païs, Bourgs, & autres choses dignes de remarque, le tout dessiné d'aprés nature:
Par CORNEILLE LE BRUN.
A PARIS,
Chez GUILLAUME CAVELIER,
Ruë St. Jacques à la Fleur de Lys d'Or. 1714.

Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Cornelis de Bruyn'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

De Bruyn'un anlatımlarında ilk bakışta öne çıkan; IV. Mehmet döneminin toplumsal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve tarihi bir yansımasıdır. O yüzyıllarda Türkiye'ye seyahat eden her Avrupalı gibi, De Bruyn'da gerek klasik Yunan ve Roma mitolojisini ve tarihini, gerek erken dönem Hristiyan kültürü ve tarihini iyice öğrenmiş olarak gelmiştir. Örneğin İzmir'i anlatırken, kentin mitolojide adı geçen kral Tantalus tarafından ilk kez kurulduğunu, "Smyrna" adını kenti ele geçirmek isteyen bir Amazon kraliçesinden aldığını, Homeros'un doğum yeri olduğunu, depremlerle yıkılmış olan kenti Marcus Antonius'un yeniden kurduğunu ve İncil'de sözü edilen yedi kiliseden birinin bu kentte bulunduğunu belirtir.[45] Cornelis De Bruyn'un seyahatnamesinde yer alan çizimlerden bazıları aşağıya alınmıştır.

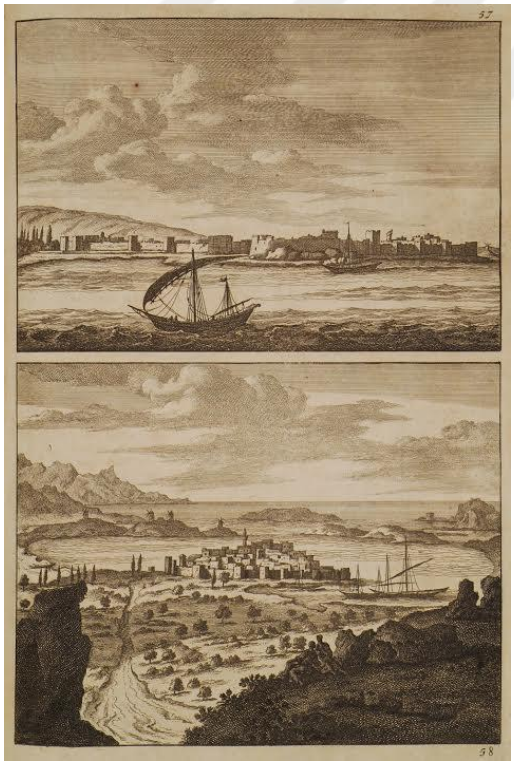
[45] Umunç, s. 156.

Şekil 31: Phokai (Foça) Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 32: Yeni Foça Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 33: Yeni Foça Su Kemeri

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 34: Magnesia **(**Manisa) Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 35: Smyrna **(**İzmir) Limanı Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 36: Smyrna (İzmir) Sikkeleri

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 37: Seydiköy’de Bir Kalıntı

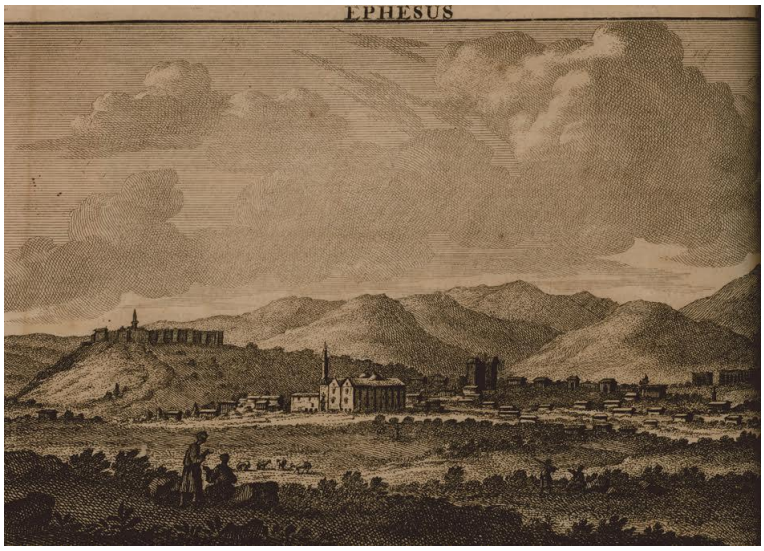
Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 38: Menderes Vadisi

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 39: Ephesos (Efes) Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 40: Saint Paul'un Hapis Olduğu Yer

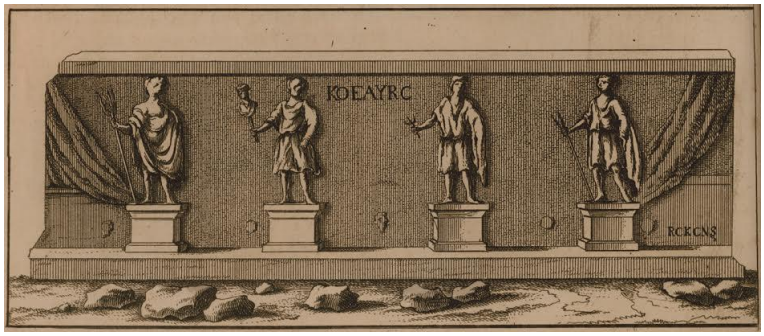
Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Cornelis de Bruyn'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 41: Ephesos (Efes) Mezar Steli - 1

Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Cornelis de Bruyn'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Şekil 42: Ephesos (Efes) Mezar Steli - 2

Kaynak: İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

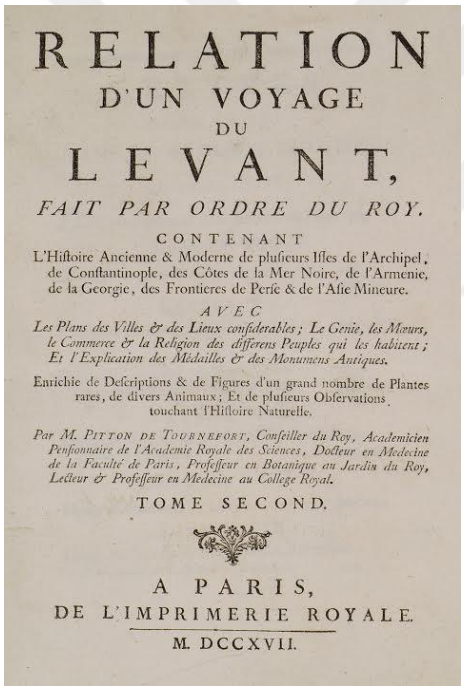
Üç ciltten oluşan seyahatname, bünyesinde birçok bakımdan ilkleri barındırmaktadır. ‘’Bruyn, bize Mısır piramitlerinin iç kesimlerinden görüntüler, Suriye’deki Palmira ve İran’daki Persepolis şehirlerinden görüntüler ve günlük yaşamdan anlar veren ilk batılı gezgindir.’’[46] De Bruyn’un Batı Anadolu gezisi, İzmir’e gelip, Foça ve Efes’i de ziyaret ettikten sonra Manisa üzerinden İstanbul’a giden güzergâh ile sınırlıdır. Cornelis de Bruyn’un seyahatnamesinin orijinaline ulaşılamamış olup kitap hakkındaki bilgiler ikincil kaynaklardan derlenmiştir.

[46] İoli Vingopoulou, ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

2.10. JOSEPH PİTTON DE TOURNEFORT (1656-1708) VE SEYAHATNAMESİ

1702 yılında bölgeyi ziyaret eden Fransız Joseph Pitton de Tournefort, doğa bilimcidir. Seyahatnamesi iki ciltten oluşmaktadır. Teze konu edilen bölge ile ilgili bilgiler genelde ikinci ciltte yer almaktadır. Tournefort'un bu seyahate çıkmasını sağlayan kişi Fransa kralının devlet sekreteri ve başkâtibi olan Monsenyör Kont de Pontchartrain'dir. Seyahatname; Monseyör'e Tournefort tarafından yazılan mektuplardan oluşmaktadır.

Şekil 43: Tournefort'un Seyahatname İç Kapak Sayfası

RELATION
D'UN VOYAGE
DU
LEVANT,
FAIT PAR ORDRE DU ROY.
CONTENANT
L'Hiſtoire Ancienne & Moderne de pluſieurs Iſles de l'Archipel, de Conſtantinople, des Côtes de la Mer Noire, de l'Armenie, de la Georgie, des Frontieres de Perſe & de l'Aſie Mineure.
AVEC
Les Plans des Villes & des Lieux conſiderables; Le Genie, les Mœurs, le Commerce & la Religion des differens Peuples qui les habitent; Et l'Explication des Medailles & des Monumens Antiques.
Enrichie de Deſcriptions & de Figures d'un grand nombre de Plantes rares, de divers Animaux; Et de pluſieurs Obſervations touchant l'Hiſtoire Naturelle.
Par M. PITTON DE TOURNEFORT, Conſeiller du Roy, Academicien Penſionnaire de l'Academie Royale des Sciences, Docteur en Medecine de la Faculté de Paris, Profeſſeur en Botanique au Jardin du Roy, Lecteur & Profeſſeur en Medecine au College Royal.
TOME SECOND.
A PARIS,
DE L'IMPRIMERIE ROYALE.
M. DCCXVII.

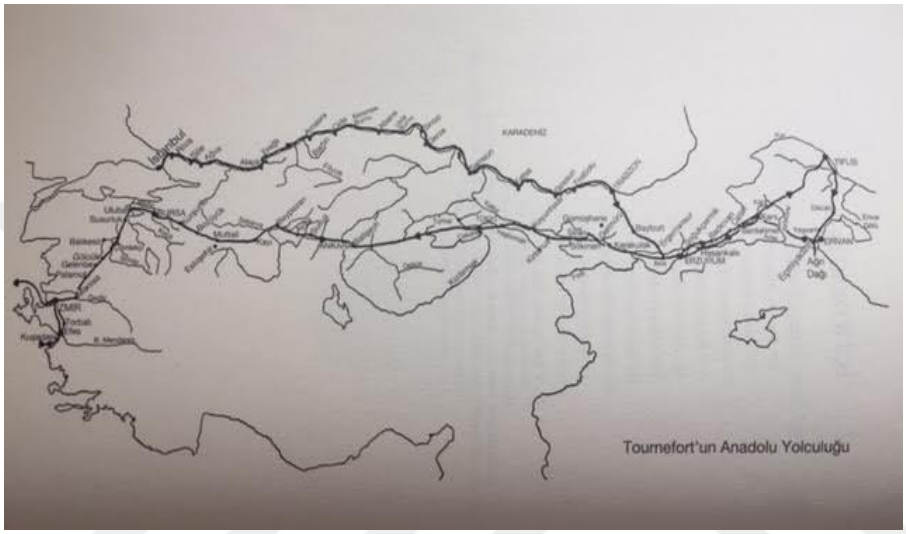
Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

Eserinde; şehirler, mimariler, anıtlar, efsaneler, gelenekler ve adetler, toplum yapıları, aletler, kıyafetler, ziraî ürünler, ticaret ve ticaret vergileri gibi konuları anlatır ve resmeder. Özellikle mesleği gereği bitkilere ayrı bir önem verdiği ve detaylı olarak resmettiği görülmektedir. Seyahati sırasında Yunan adaları dünyasına yaklaşımı daha canlı ve eksiksiz bir görünüm sergilerken, seyahatnamenin Anadolu'ya ilişkin

bölümünün genellikle şöyle bir göz atış ve genel değerlendirme düzeyini aşamadığı[47] görülmektedir.

‘’Bu seyahat ticaret, din ve töreler konusundaki gözlemlerinde ekleneceği bir bitkibilim görevine’’[48] dönüşmüştür.

Şekil 44: Tournefort’un Anadolu Yolculuğu Rotası

Kaynak: Tournefort, s. 8.

> *Küçük bir ırmağın geçtiği Aşağı Gelembe Ovası’nda yürümeye devam ettik. Daha sonra, tepesi oldukça düz bir dağa tırmandık ve bol miktarda pamuk yetiştirilen büyük Balamaont (Akhisar’ın kuzey-kuzey batısındaki Palamut) ovasına girdik. Ovada birçok kırılmış sütuna rastladık; birbirlerinden yalnızca büyük bir avluyla ayrılan Palamut’taki iki kervansaray da, kirişleri taşıyan mermer ve granit sütunlarla doluydu; hatta burada bir yığın sütun başlığı ve kaidenin yanı sıra sütun uçları da bulunuyordu… Akhisar (eskilerin Thyateira’sı; Apokalipsis’teki yedi kiliseden biri buradaydı) Palamut yolunun solundadır.*[49]

[47] Joseph Pitton De Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi 2. Cilt,** çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 8.
[48] Tournefort, s. 45.
[49] Tournefort, s. 244.

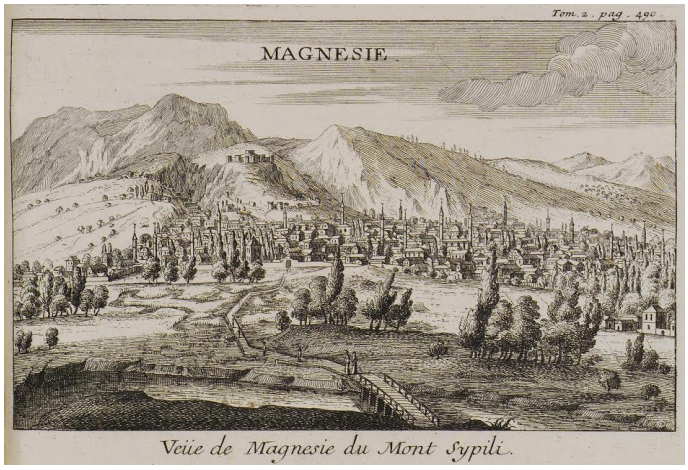
Şekil 45: Balamaont'ta (Palamut) Keşfedilen Sütun Başları

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

''Manisa ovasının güneyinde, doğudan batıya doğru büyük bir alanda yayılmasına karşın Uludağ'dan daha alçak gibi gelen Spilos Dağı yer alıyor.''[50]

Şekil 46: Spilos (Spil) Dağı Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

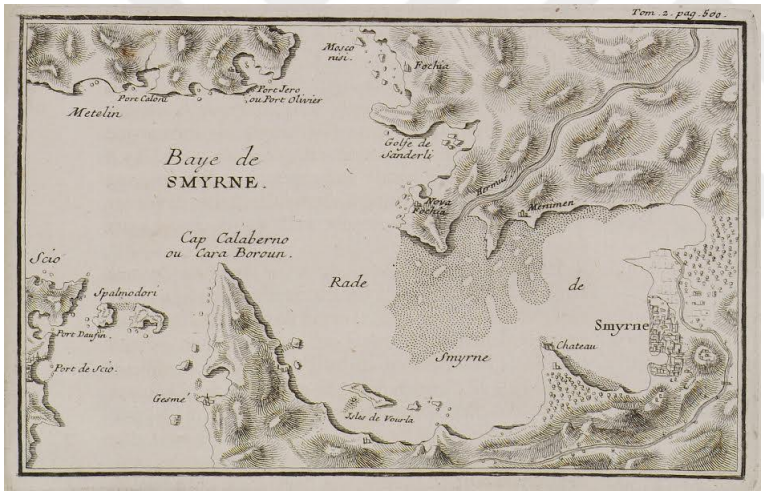
[50] Tournefort, s. 245.

‘’Manisa’ da ne güzel kiliselere, ne de güzel kervansaraylara rastlanır. Kale o kadar ihmal edilmiş ki harabeye dönmüş; tek süsü birkaç serviden öteye geçmeyen saray da aynı durumda.’’[51]

‘’Gediz ile Manisa arasındaki bataklıklar; çeyrek mil uzunluğunda, yapımı sırasında birçok eski mermer ve balgamtaşı kullanılmış güzel bir dalgakıranla aşılır; bunlardan birkaç tane de kent surlarında varsa da hiçbirinde yazıta rastlayamadık.’’[52]

İzmir kentini ve körfezini çok beğenen seyyah, İzmir’i; doğuya girilebilecek en güzel kapı olarak tanımlar. Kentin limana egemen bir tepenin eteğinde kıyı boyunca yer aldığını söyler ve sokakların çok iyi açılmış, kaldırımların çok iyi döşenmiş olduğunu; kısaca kentin diğer kentlerden çok daha iyi yapılmış olduğunu belirtir. [53]

Şekil 47: Smyrna **(**İzmir) Haritası

Kaynak: İoli Vingopoulou , ‘Joseph Pitton de Tournefort’’. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

[51] Tournefort, s. 245.
[52] Tournefort, s. 246.
[53] Tournefort, s. 247.

Şekil 48: Smyrna **(**İzmir) Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

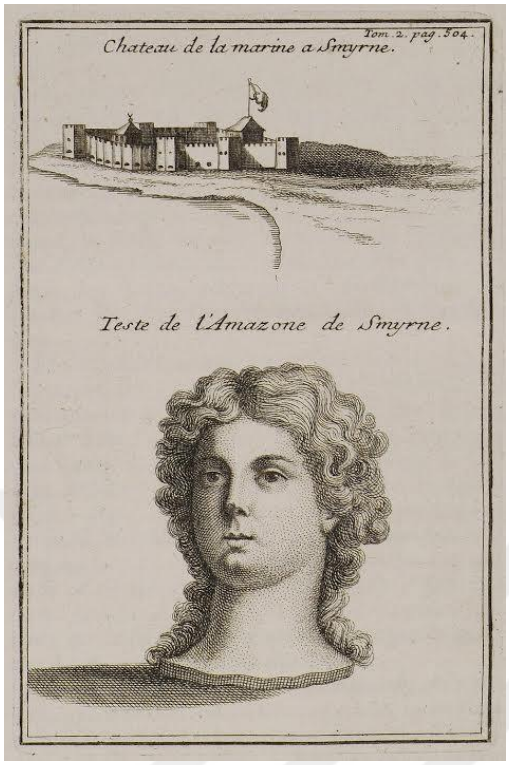
İzmir'i anlatırken gördüklerini antik kaynaklardaki bilgilerle birleştirmektedir.

Deniz kalesi (Türklerin Sancak Kale ya da Yeni Kale adını verdikleri yer. Köprülü Mehmet Paşa, Gediz ırmağının eski haliçinin karşısında körfezin daraldığı yerde yaptırmış) kare planlı, kenarları yaklaşık yüz adım uzunluğunda; dört kötü burcu var ve ortada yer alan kare planlı bir kuleyle savunuluyor; surları alçak ve mazgallı; kundaksız topları Çanakkale hisarındaki kadar büyük. Gemi barınağının kenarlarında hemen hemen terk edilmiş birçok kaplıca yer alıyor (Bunlar, belki de Agamemnon, kaplıcaları adıyla bilinen kaplıcalardır). Bunlar Strabon'un Klazomenai'den İzmir'e gelirken gördüğü yerleri anlatırken söz ettiği kaplıcalardır; Strabon, burada Apollon tapınağı ve sıcak sular gördüğünü söylüyor. Harabelerinden anlaşıldığı kadarıyla oldukça güzel olan eski kaplıca binalarından geriye, iki borusundan biri sıcak, diğeri soğuk su boşaltan bir havuzu kapsayan mahzen kalmış. [54]

İzmir'in Eski Kalesi'ne gittik. Türkler, Asya'da bulunan en güzel mermer tiyatrolardan biri olan ve dağın gemi barınağına bakan yamacı üzerinde yer alan tiyatroyu tahrip etme işlemini tamamlamışlar. Bütün bu mermerleri güzel bir bedesten ve büyük bir kervansaray yapımında kullanmışlar. Ioannes Dukas'ın (Ioannes Dukas, İznik Bizans imp. 1222-1254) yaptırdığı eski kale bu tepenin doruğunda bulunuyor; surları düzensiz. Sağda kapının yanındaki duvarda, sözde İzmir amazonunun yaklaşık üçayak yüksekliğinde bir büstü bulunuyor, ama bu büstün hiçbir zaman güzel göründüğü söylenemez. Kaleden çıkınca, solda bulunan amfiteatrın kalıntılarını görmeye gittik. Yarı harap bir şapelin önünden geçtik; İzmir'in ilk piskoposu olan Aziz Polykarpos'un mezarının kalıntıları burada. Amfiteatr o kadar harap halde ki; geriye yalnızca kalıbı kalmış; bütün mermerler götürülmüş, ama içi eski biçimini korumuş. Burası 465 ayak uzunluğunda bir çeşit vadi; yukarısı yarım daire biçiminde, aşağısı kare biçiminde açılmış [55]

[54] Tournefort, s. 251.
[55] Tournefort, s. 252.

Şekil 49: Amazon Büstü

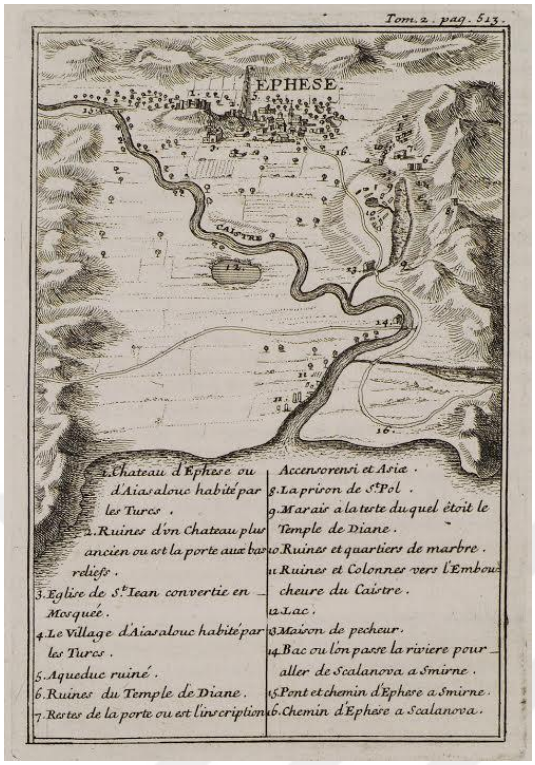
Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

İzmir'i geride bırakıp Efes kentine doğru ilerlerken yol boyunca tabiatı tasvir etmiş ve yolu üzerindeki kalıntılar hakkında bilgiler vermiştir.

> *Melez'in ötesinde yaklaşık bir mil uzaklıkta, Manisa yolunu solda bırakacak biçimde ve kırsal kesimin ortasında, Spon'un Homeros'un mezarı olmasından kuşkulandığı Janus tapınağı adı verilen yapının harabeleri görülüyor; ne var ki bu gezginin gidişinden sonra burası bütünüyle yıkılmış, bütün bu yöre eski ve güzel mermerlerle dolmuş. Buraya birkaç adım uzaklıkta Diana (ya da Artemis) hamamı adı verilen mermerden büyük bir yapının kalıntıları görünüyor; bu kalıntılar hala harika ama hiçbir yazıt yok. Efes'in yarım mil aşağısında Kaystros'u geçtik… Kaystros bu ovada kıvrıla kıvrıla akıyor; ne var ki, kıvrımları Spon'un çizdiği desendeki kadar sık değil.*[56]

[56] Tournefort, ss. 253-254.

Şekil 50: Ephesos (Efes) Haritası

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

Efes kentinin gezdiği dönemdeki halini hiç beğenmeyen Tournefort, kentteki kalıntıları anlatırken, beğendiklerinin detaylı şekilde çizimini de seyahatnamesine eklemiştir.

> *Bir zamanlar çok ünlü bir kent olan Efes'in bugünkü hali içler acısı: otuz ya da Kırk Rum ailenin yaşadığı berbat bir köye dönüşmüş durumda… Bu Rumlar eski mermerlerin arasında ve gene aynı taşlarla yapılmış bir su kemerinin karşısında yaşıyorlar. Türklerin topladığı kale, kuzeyden güneye doğru uzanarak bütün ovayı denetim altında tutan bir tepenin üstünde. Kalenin birçok kuleyle berkitilmiş surlarının göz kamaştırıcı bir yanı yok; ne var ki güney yönünde, birkaç adım uzaklıkta daha eski, çok daha güzel, istihkâmları eski Efes'in en güzel mermerleri ile kaplanmış başka bir kalenin kalıntıları var. Bu eski kalenin gene aynı döküntülerle yapılmış çok zevkli bir kapısı hala ayakta. Bu kapıya neden İdam Kapısı dendiğini bilmiyorum. Bu kapı iç eğmecindeki üç alçak kabartmayla dikkat çekiyor. Soldaki alçak kabartma ötekilerden daha güzel, ama daha kötü durumda. Uzunluğu beş ayak, yüksekliği iki buçuk ayak ve asma yaprakları üstünde yuvarlanan bir çocuklar şölenini gösteriyor. Ortadaki çocuğun ayaklarından biri diğerininkinden uzun ve genişliği diğerininkinin iki katı. Sonuncu çocuğun boyu hemen hemen aynı, ama ancak dört ayak boyunda. İdam Kapısı güneyden, güney-güneydoğu yönünde giderek daha harap hale*

geliyor; bu kapı oldukça düzensiz; harabelerinden anlaşıldığına göre, gerektiğinde boyutları büyütülmüş istihkâmlarla korunmuş; çünkü daha yıkık olan yerlerinde daha sonra buraya yerleştirilmiş başka mermer istihkâmlara rastlanıyor.[57]

Şekil 51: Ephesos'daki (Efes) Kapı

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

Şekil 52: Ephesos'daki (Efes) Kapının Rölyefleri

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

[57] Tournefort, s. 255.

‘’Güneyde kalenin yapıldığı tepenin eteğinde, daha sonra camiye dönüştürülmüş Vaftizci Yahya (Saint Jean) kilisesi var. Kilisenin dışında dikkat çekici bir şey yok. İçinde güzel sütunlar olduğu söyleniyor ama kilisenin içine giremedik.’’[58]

Efes kentindeki su kemeri ve Artemis Tapınağı’nın o günkü durumunu anlatan gezgin yazıtlardan kopyalama yapamadığı için üzülmektedir. Bölgedeki diğer yerler hakkında bilgi verdikten sonra Efes ve İzmir kentlerinin kıyaslamasını yapmaktadır.

> *Yarı yarıya harap halde olmakla birlikte, günümüzde de ayakta olan su kemeri doğudadır; tıpkı harap kale gibi o da Bizans imparatorlarınca yaptırılmıştır. Kemerleri tutan ayaklar çok güzel mermer parçaları ile yapılmış, aralarına mimari parçaları karıştırılmış ve üstlerinde ilk imparatorlardan söz eden yazıtlar var. Ayaklar kare biçimde ve suyun gerektiği koşullara bağlı olarak az ya da çok yüksek; ne var ki, iç eğmeçlerin hepsi tuğladan. Bu su kemeri, Pausanias’ın söz ettiği Halitea çeşmesinin sularını kaleye ve kente ulaştırıyor. Sular tuğla borularla kente dağıtılıyor; söz konusu borularda bazı ayakların üstündeki kare biçimli küçük kulelerin içinde.*[59]

> *Kent daha çok güneye doğru yayılıyor ve bütün mahalleler harabelerle dolu; ne var ki, Efes birçok kez yerle bir edildiğinden bugün nerede olduğu bilinmiyor. Yazıtlara gelince hiçbirini kopyalayamadık, çünkü ancak bazılarını okumayı bilmemiz bir yana, diğerleri çok yüksekte olmaları nedeniyle çözülmeleri olanaksızdı. Dünya harikaları arasında yer alan şu ünlü Diana tapınağını görmek için ovayı aştık. Tapınak bir dağı eteğinde, bir bataklığın başındaydı. Plinius, daha az deprem yaşaması nedeniyle bu bataklık yerin seçildiğine inanır; ama aynı zamanda korkunç bir harcama yapmak gerekmiştir, çünkü tepeden inen suları boşaltmak için mahzenler açmak, inen suları bataklığa ve Kaystros’a boşaltmak gerekmiş. İşte bugün yanlış olarak lâbirent sanılanlar bu mahzenlerdir. Aziz Pavlos’un hapishanesi olduğu söylenen şato eski de değildir, asla güzel de değildir. Yedi Uyurlar, öyküsünün doğru olduğundan emin olunabilse, görülmeye değer bir yer.* [60]

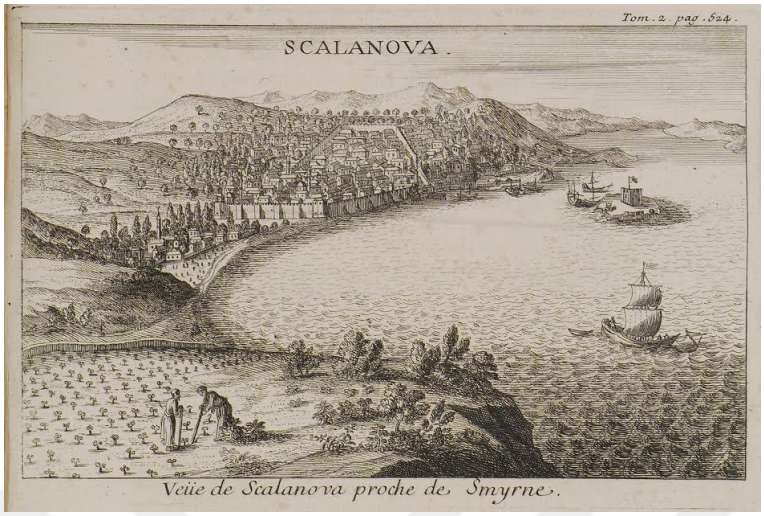
‘’Efes ovası güzel olmasına karşın, İzmir’in konumunda çok daha büyük bir şeyler var; körfezi sonlandıran tepe, güzel bir kent görünümü sunmak amacıyla yapılmış bir tiyatroya benziyor; oysa Efes bir çanağın içindedir.’’[61]

Kuşadası (Skala Nova) hakkındaki izlenimleri son derece olumludur. ‘’Evlerinin çatısı tıpkı Provence kentlerimizin çatıları gibi çukur kiremitlerle örtülmüş oldukça güzel bir kent. Surları hemen hemen kare biçiminde ve Hıristiyanların yaptıkları halde duruyor… Kentte bol miktarda eski mermer görünüyor.’’[62]

---

[58] Tournefort, s. 255.
[59] Tournefort, ss. 255-256.
[60] Tournefort, s. 256.
[61] Tournefort, s. 257.
[62] Tournefort, s. 258.

Şekil 53: Scala Nova **(**Kuşadası**)** Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou , 'Joseph Pitton de Tournefort''. **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

> *Torbalı, yabancıların hoşuna giden birçok eski mermerlerin görüldüğü berbat bir kasaba. Kervansarayda hala granit ya da beyaz mermer sütunlar görünüyor. Torbalı'ya üç mil uzaklıkta, mezarlık yakınındaki dağın eteğinde eski bir kentin kalıntıları varsa da bu kentin adını öğrenmemize yardım edecek hiçbir şey bulamadık.*[63]

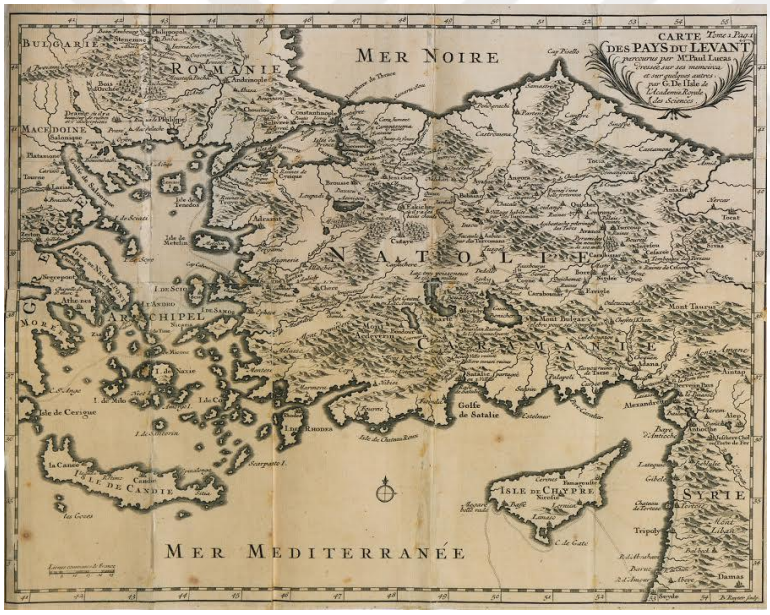
Seyahatnamenin son kısımlarında, Karadeniz bölgesinin güney kıyıları üzerinden Ermenistan'a kadar olan gezisini anlatmaktadır. Kral XIV. Louis tarafından saraydaki botanik bahçesine yeni bitkiler getirme göreviyle seyahate çıkan Joseph Pitton de Tournefort'un eserinin içeriğindeki çizimler o dönemdeki bitki çeşitliliğini göstermesi açısından da önemli bir kaynaktır.

[63] Tournefort, s. 258.

2.11. PAUL LUCAS (1664-1737) VE SEYAHATNAMESİ

Fransız asıllı tüccar, doğa bilimci ve doktordur. XIV. Louis'in arkeolojik eser keşfiyle görevlendirdiği özel delegesi olan Paul Lucas doğuya dört seyahat yapmıştır. Bu seyahatlerden ikincisinde (1705-1708) Yunanistan, Ege Adaları ve Anadolu'yu dolaşmıştır. 1714-1717 yılında yaptığı üçüncü seyahatinde ise rotasındaki İstanbul, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır yer alır. Anadolu'da Lüleburgaz, İstanbul, İznik, İzmir, Aydın, Isparta, Konya, Ankara, Kayseri, Adana illerini gezmiş ve birçok arkeolojik eser toplamıştır. Sadece ikinci seyahatinden 1800 adet antik sikke 22 tane antik el yazması ve 52 adet yazıtı Fransa'ya götürmüştür. Arkeolojik eser avcısıdır. [64]

Şekil 54: Paul Lucas'ın Seyahat Ettiği Bölgenin Haritası

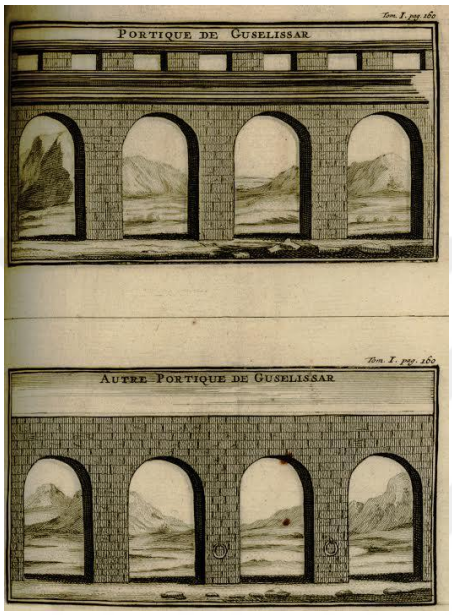
Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Paul Lucas'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,**
http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=327&creator=924413&tag=10260 (18.05.2019)

1706 yılında Anadolu'daki seyahati sırasında Sagalassos antik kentini keşfetmiştir, Peribacaları'nın kâşifi de Paul Lucas'dır.[65]

[64] İoli Vingopoulou, ''Paul Lucas'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=327&creator=924413&tag=10260, (3.06.2019)
[65] Topal, s. 103.

Lucas bugünkü Aydın-Güzelhisar'da bulunan kalıntıların Magnesia kentine ait olduğunu varsaymıştır. Bu varsayımın bugün için doğru olmadığı ve bu kalıntıların Tralleis antik kentine ait olduğu kesin olarak kanıtlanmış olsa da, o yıllarda Lucas'ın yaptığı bu değerlendirme; Magnesia kentinin lokalizasyonu adına yapılan ve litaratüre giren ilk yazılı çalışma olması nedeniyle araştırma tarihçesi içerisindeki yerini almıştır.[66]

Şekil 55: Aydın'da Bir Su Kemeri

Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Paul Lucas'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=327&creator=924413&tag=10260 (18.05.2019)

Seyahati sırasında İzmir ve civarını da gezen Lucas'ın, bölge ile ilgili yaptığı çizim ve gravürlere örnek olması amacıyla iki tanesine aşağıda yer verilmiştir.

[66] Görkem Kökdemir, ''Magnesia ad Maeandrum: 300 Yıllık Araştırma Tarihçesi 1715-2015'' **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi**, 2015, s.160.

Şekil 56: Smyrna'dan (İzmir) Mezar Stelleri

Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Paul Lucas'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=327&creator=924413&tag=10260 (18.05.2019)

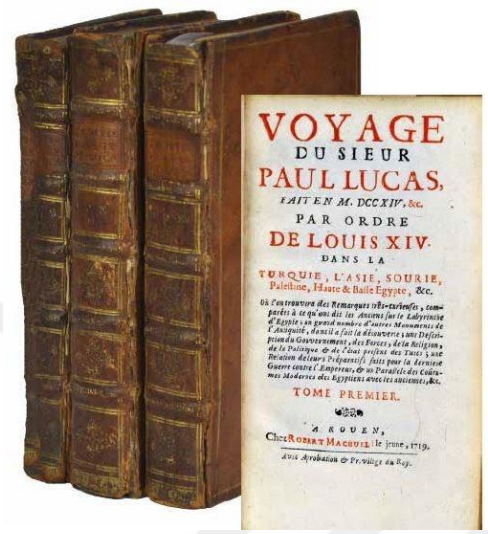
Şekil 57: Tyra (Tire) Antik Kenti

Kaynak: İoli Vingopoulou, ''Paul Lucas'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=327&creator=924413&tag=10260 (18.05.2019)

Seyahatname üç ciltten oluşmakta (Eserin orijinal adı ‘’Voyage Du Sıeur Paul Lucas’’ dır.) ve içerisinde iki harita ile otuz üç adet gravür bulunmaktadır.

Şekil 58: Paul Lucas’ın Seyahatnamesi

Kaynak: Pera Mezat Müzayedecilik, ‘’Voyage Du Sıeur Paul Lucas, Faıt En Mdccxıv, & C. Par Ordre De Louıs Xıv. Dans L’’https://www.peramezat.com/urun/voyage-du-sieur-paul-lucas-fait-en-mdccxiv-c-par-ordre-de-louis-xiv-dans-l (10.06.2019)

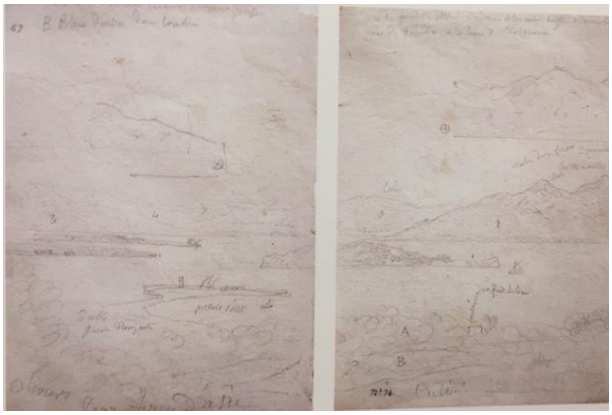
2.12. LOUIS-FRANÇOIS CASSAS (1756-1827) VE SEYAHATİ

Fransız asıllı Louis François Cassas, 1784 yılında İstanbul'a büyükelçi olarak gelen Kont Choiseul- Gouffier'in heyetine bilim adamı sıfatıyla katılan bir gezgindir. Bu yolculuğa seçilme nedeni, daha önce çalıştığı şantiyelerde edinmiş olduğu çizim becerisidir. 1784- 1786 yılları arasında çıktığı seyahatinde; Lübnan, Suriye, Filistin ve Mısır'ı da gezen Cassas, bu ülkelerde yaptığı çizimleri yayınlarken, Anadolu seyahatinde yaptığı çizimler biraz saklı kalmıştır.[67]

1784 yılının Ekim ayında Anadolu'ya gitmek üzere Fransız kraliyet muhribi ile yola çıkmış ve fırtına yüzünden bir süre İzmir'de konaklamak zorunda kalmış; burada kaldığı günlerde Efes kentini gezmiş, İzmir ve Efes'te, Yunan ve Roma dönemlerinden kalmış olan yapıların ve mimari elemanların çizimlerini yapmıştır.[68] Burada yaptığı resimleri ayrı bir kitap halinde yayınlamak istemiş ama bunu başaramamıştır. Aşağıda yer alan çizimlerin çoğu Tours Güzel Sanatlar Müzesi'nin, 2008 yılında satın almış olduğu, parçalanmış bir defterden derlenmiştir.

İzmir Körfezi ile ilgili çizimi biraz silik olmasına rağmen; Klazomenai antik kenti yakınlarından, İzmir kenti ve kaleye bakış açısını göstermesi nedeniyle aşağıda yer almaktadır.

Şekil 59: Smyrna (İzmir) Körfezi'nden Bir Görünüm

Kaynak: Gilet, s. 47.

[67] Annie Gilet, ''Louis-François Cassas (1756-1827), Anadolu'nun Büyük Antik Kentlerinin Keşfinde (1784-1786)'', **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 45-46.
[68] Gilet, ss. 46-47.

Ephesos Stadionu Güney Kapısı'na ait olan bu çizimde; 18. Yüzyılda kapının süslemelerinin ve yazıtının bir kısmının hâlâ yerinde durduğu görülmektedir.

Şekil 60: Ephesos (Efes) Stadionu Güney Kapısı

Kaynak: Gilet, s. 48.

Ephesos tiyatrosunun cavealarının çizimine çok özen gösterilmemiş olsa da güney yöndeki galeriler detaylı resmedilmiştir.

Şekil 61: Ephesos (Efes) Tiyatrosu

Kaynak: Gilet, s. 49.

Kentte karşılaştığı mimari süsleme elemanlarının da çizimini bazen yalın halde, bazen de kendi oluşturduğu bir kompozisyon içinde verdiği görülmektedir.

Şekil 62: Ephesos'da (Efes) Bazı Mimari Süsleme Elemanları

Kaynak: Gilet, s. 50.

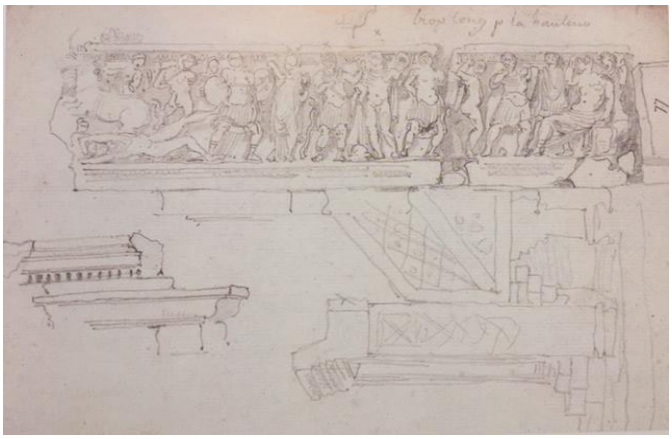
Şekil 63: Ephesos'da (Efes) Bir Kompozisyon İçinde Çizilmiş Mimari Elemanlar

Kaynak: Jean-Luc Maeso (Ed.), **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl,** çev. Eylem Alp, Hanife Güven, Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, s. 200.

Bu tez çalışması kapsamında yer verilen son iki çizim, kentteki Ayasuluk Kalesi'nin ana girişi olan Zulüm Kapısı'na ait olup; birincisinde kapının üst kısmındaki friz kabartmalarının bir kısmı yalın halde, ikincisinde ise kapı önünde resmedilmiş Doğulular ve mimari süsleme elemanları bir kompozisyon içinde görülmektedir.

Şekil 64: Ephesos (Efes) Zulüm Kapısı Friz Kabartmalarından Bir Parça

Kaynak: Gilet, s.51.

Şekil 65: Ephesos (Efes) Zulüm Kapısı Önünde Doğulular ve Bazı Mimari Elemanlar

Kaynak: Gilet, ss. 52-53.

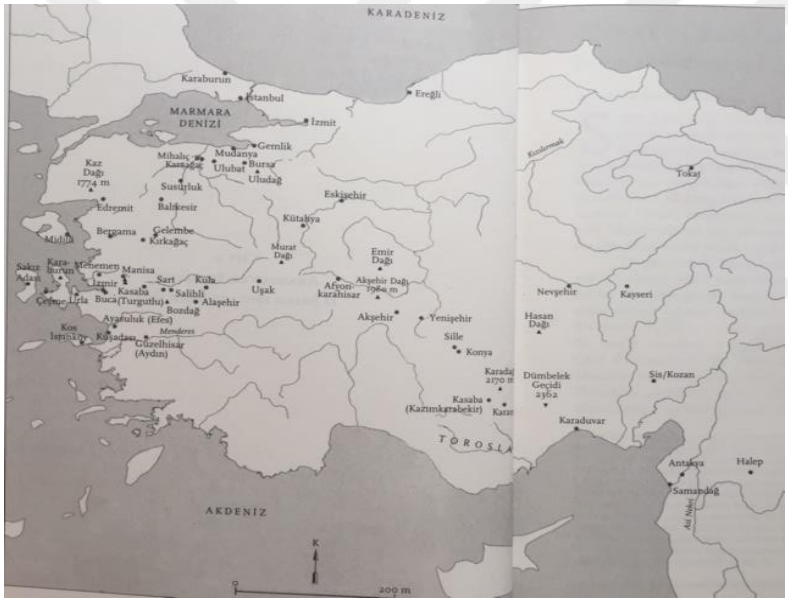
Anadolu'daki gezisini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Cassas burada da birçok çizim yapmış ve İtalya'ya döndükten sonra, sahip olduğu resim atölyesinde yaptığı suluboya resimlerde bu çizimleri kullanmıştır.[69] Gezginin kaplıca amaçlı olarak gittiği Bursa ile ilgili çizimleri de mevcuttur.

[69] Gilet, ss. 55-57.

2.13. ULRİCH JASPER SEETZEN (1767- 1811) VE SEYAHATNAMESİ

Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinden olan Ulrich Jasper Seetzen, tıp doktorluğu eğitimi almış olmasına rağmen; doğa tarihi, jeoloji, zooloji, astronomi, teknoloji konularına meraklı, çok yönlü bir kişidir. Seetzen'in bu seyahatinde tuttuğu günlükler Oldenburg Eyalet Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. 1802-1803 yılları arasındaki seyahatine bir arkadaşı ile beraber Tuna üzerinden başlayan seyyah; altı ay İstanbul'da kaldıktan sonra, Bursa'ya geçmiş, buradan kiraladıkları atlar ve bir rehberle Manisa üzerinden İzmir'e gelmeyi amaçlamıştır.[70]

Şekil 66: Seetzen'in Yolculuk Rotası

Kaynak: Seetzen, s. 392-393.

> *Akhisar'a varmamıza çeyrek saat kala Yeniköy'den geçtik. Burada eski mimari sanatının örnekleri, sütun gövdelerinin parçaları, sütun başlıkları, arşitrav gibi çeşitli kalıntılara rastladık. Güzel bir mermer kiriş buğday tanelerinin dövülüp bulgur haline getirilmesi için kullanılıyordu. Bu mermerin her tarafı yazılarla kaplıydı… Burada ilerlediğimiz yollar, mermer sütunların en güzel parçalarıyla döşenmişti, bazı sütunlar da daha önce belirttiğim gibi damların sağlamlaştırılmasına yarayan silindirlere dönüştürülmüştü. Bazı sütun parçaları*

[70] Ulrich Jasper Seetzen, **Anadolu'da Yolculuk Bursa, Manisa, İzmir, Uşak, Afyon, Konya, Antakya 22 Haziran 1803-22 Kasım 1803, 1. Cilt,** çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.3.

değirmen taşı olarak, bazıları da evlerin inşaatında kolon olarak kullanılmıştı. Bu mermer kalıntılardan burada çok görkemli binaların bulunduğu anlaşılıyor.[71]

Akhisar'a ulaştıktan sonra, buradaki hanlar, ev sayısı, toplum yapısı, okullar, yönetilme şekli ile ilgili kısa bilgiler veren Seetzen; şehirde çok sayıda sütun olduğunu ve mezarlıklarda sütun parçalarının mezar taşı olarak kullanılmış olduğunu söylemektedir.[72]

Gezgin, Akhisar'dan ayrıldıktan sonra Manisa'ya doğru ilerlerken karşılaştığı dağlar, nehirler ve kayaçlar hakkında da bilgiler vermektedir.

Manisa tahminime göre, bu dağların arkasında göze çarpan koyu renkli heybetli bir tepenin eteğinde bulunmalıydı. Romalılar zamanında bu kent Magnesia ad Sipylum adı ile biliniyordu… Bir saat sonra bir tahta köprüden geçerek Jedihs (Gediz) adında oldukça geniş bir ırmağı aştık. Menemen ile Yeni Foça arasında İzmir Körfezi'ne dökülen ve Romalılar zamanında Hermus adıyla bilinen bu ırmak, dağın yakınında Karabungar adında başka bir akarsu ile birleşiyor. Bulunduğumuz köprüden itibaren uzun, taş döşeli ve üzerinde çok sayıda köprü kemerleri bulunan bu yol Manisa'ya kadar uzanıyor… Yolları yer yer mermer sütun parçaları ile döşeli olduğu dikkatimi çekti. Manisa Dağı'ndan kopan taş yığınlarından meydana gelmiş olan bir tepenin üstüne vaktiyle bir kale inşa edilmiş. Kale şimdi tamamen boş ve uzun süredir bakım ve onarım görmediğinden, her an yıkılacakmış izlenimini uyandırıyor… Kentin etrafını koruyucu surlar günümüzde artık mevcut değil. Eski surlardan geriye sadece birkaç taş yığını kalmış… Manisa'daki Rum kilisesi büyük olmamakla beraber, yeni, temiz bir yapı ve içi bol süslemeli.[73]

Manisa'daki ticaret, tekkeler, dükkânlar gibi çeşitli konularda kısa bilgiler veren Seetzen, Ulu Camii'ni de gezmiş ve betimlemiştir.

Burası çalar saati olan tek cami… Caminin ön avlusunda birçok mermer ve granit sütun var. Bu cami Yunan (Bizans) imparatorları zamanında bir kiliseymiş ve bugün de hâlâ bazı yerlerinde duvara işlenmiş haç izleri var. Bir kapının mermer pervazına da yılan figürleri işlenmiş. Binanın yapılışında mermere çok yer verilmiş.[74]

Muradiye Camii'ndeki sütunlara ise hayran olmuştur.

---

[71] Ulrich Jasper Seetzen, **Anadolu'da Yolculuk Bursa, Manisa, İzmir, Uşak, Afyon, Konya, Antakya 22 Haziran 1803-22 Kasım 1803, 2. cilt,** çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 445.
[72] Seetzen, 2. Cilt, s. 447.
[73] Seetzen, 2. Cilt, s. 448-451.
[74] Seetzen, 2. Cilt, s. 454.

Ön avluda perdahlanmamış beyaz mermerden yapılma birçok sütun var. Bunların dışında da birçok granit sütun, boyları bakımından değilse bile, çok güzel perdahlanmış olmalarından ve kırmızı renklerinden ötürü dikkati çekiyor. Başka hiçbir yerde bu kadar güzel görünümlü granit sütunlara rastlamadım. Bu caminin yanındaki büyük medresenin sütunları da mermerden yapılma. Gerek bu caminin gerekse diğer caminin iki minaresi var.[75]

Kütüphane hakkında da bilgiler veren seyyah İzmir'e gelmek üzere Manisa'dan ayrılır. Yol boyunca doğal peyzajı tanımlamakta ve kontrolsüz ağaç kesiminden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.

...güzel bir servi ormanına vardık. Buranın bir mezarlık olduğunu fark edince kentin yakınında olduğumuzu anladık. Yolumuz servi ormanının ortasından geçiyordu. Ormanın sonunda küçük bir akarsuyun üstüne kurulu taş köprüden geçtik. Frenkler bu köprüye Ponte di Caravane, yani Kervan Köprüsü adını vermişler.[76]

Seetzen seyahati boyunca yanında taşıdığı aletlerle astronomi gözlemi yapmaktadır. Bu nedenle İstanbul'daki yapıların hafif malzemeden inşa edilmesinden dolayı sağlam bir çatı bulamamış olmaktan şikâyet etmekte, İzmir'deki binaların sağlam çatılı olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir. Kentin yapılarının sağlam olmasının nedenini çok uluslu olarak yapılan ticarete bağlamaktadır. Ayrıca kentte; dokuz sinagog, Rumların iki büyük, iki küçük kilisesi, Ermenilerin sadece bir kilisesi olduğu ve sekiz hamamın bulunduğunun bilgisini vermektedir.[77]

Kentin her yanını dolaşan gezgin; değirmenlerden, yabancıların ticarethanelerinden, sabunhanelerden ve insanlardan, dağlardan getirilen kar ticaretinden bahsetmekte; kenti İstanbul ile kıyaslamaktadır ve tercihini İstanbul'dan yana kullanıp; ''İzmir, İstanbul ile asla kıyaslanamaz'' diyerek noktayı koymaktadır.[78]

Bugün öğleden sonra Bay Kohen bizi kentin içinde bulunan, servi ağaçlarıyla kaplı büyük bir mezarlığa götürdü. Burada mezar taşları olarak çoğu kez mermer ve granit sütun kaideleri kullanılmıştı, ayrıca sıra halinde dikilmiş birkaç mermer sütunda görülmekteydi. Bunların sadece bir yüzü özenle işlenmiş ve perdahlanmış, öbür yüzü işlenmemiş olup, sanki bir duvara bitişik olacakmış gibi yapılmış. Bu sütunların hangi amaçla yapıldıklarını bilmiyorum. Başka bir yerde, mezarlığı çeviren duvarın kenarında iyi korunmuş bir sunak veya ona benzer bir

[75] Seetzen, 2. Cilt, s. 460.
[76] Seetzen, 2. Cilt, s. 460.
[77] Seetzen, 2. Cilt, s. 464.
[78] Seetzen, 2. Cilt, s. 475.

taş yapıt bulunuyor. Fakat onu incelemek için yanına yaklaşmamız mümkün olmadı. Bu mezarlığın adı Namaesiachbaschi (Namazgâhbaşı).[79]

Buca ve Sevdiköy'ü gezen Seetzen, buraların yeşilliğinden ve yazlık evlerin güzelliğinden hayranlıkla söz etmektedir.

Bugün öğleden sonra, İzmir'in gerisinde yükselen ve tepesinde bir kale (Kadifekale) bulunan dağa çıktık. Bu dağ tamamen killi porfir kayalığından oluşuyor ve bu kaya bazı bölgelerde kahverengi ve sert, bazı bölgelerde ise gevrek ve kolay parçalanabilir bir yapıda… Kentin hemen üst tarafında, dağın içinde açılmış olan büyük çukurlarda kerpiç tuğlalar üretiliyor. Öğrendiğime göre, bir zamanlar Anadolu'nun en güzel amfiteatrı buradaymış. Türkler İzmir'in büyük kamu binalarının yapımında bu amfiteatrın malzemelerini kullanmışlar. Günümüzde tiyatrodan hemen hemen hiç iz kalmamış. Sadece tepenin yukarı kısımlarında kısmen büyük kesme taşlardan yapılmış eski bir duvar ve bodrum katların yıkıntıları görülüyor. Tam arkasında bulunan ve büyük bir kısmı killi porfirden yapılma kesme taşlardan inşa edilmiş olan Aziz Polykarpos Kilisesi oldukça iyi korunmuş durumda. Duvarlarında eski yapı sanatının kalıntıları olan beyaz mermerden sütun kornişleri görülüyor. Bu kilise büyük olmayıp, yan yana dizili üç kubbeli bir mekândan oluşuyor. Kubbelerin büyük bir kısmı çökmüş durumda… Dağın doruğunda, kalenin bulunduğu yerde, mor renkli, yaprak yaprak ayrışmış porfir kayaları görülüyor. Dukas (III. Ioannes Vatatzes) tarafından inşa ettirilmiş olan kalenin duvarları oldukça geniş bir alanı kaplıyor, ama büyük bir bölümü yıkılmış. Duvarın gerisinde göze pek de hoş görünmeyen bir mescit ve yerin altında kemerleri kısmen yıkılmış birkaç büyük mahzen bulunuyor… Kent yönündeki ana kapının yakınında bir kuru çeşme ve onun yanındaki duvarın içinde gömülü, birçok seyyahın söz ettiği beyaz mermerden yapılma, ama çok zarar görmüş büyük bir baş heykeli var. Günümüze kadar dayanabilmiş olan kale duvarlarının ve üzerlerindeki kulelerin tepeleri, diş diş inşa edilmiş… Kale duvarlarının başka bir yerinde beyaz mermerden yapılmış ikinci bir kapı var. Bu kapının üzerindeki kemerin dış kısmında uzun bir Yunanca yazıt görülüyor. Ama yazıt çok yüksekte olduğundan kopyalayamadım.[80]

Seetzen burada yanlış bir bilgi vermektedir. III. Ioannes Vatatzes kaleyi değil, iç kısımdaki sarnıcı yaptırmıştır.

Bornova'yı, tarlalarını, ağaçlarını uzun uzun anlatan seyyah, Homeros'un mezarının iki saatlik mesafede olduğunu öğrendiğini ve fırsat bulabilirse ziyaret edeceğini söylemektedir.[81]

Dolaştığı her yerde hayvanlarla da ilgilenen Seetzen, prense götürmek üzere deniz kabuklularını sınıflandırarak biriktirmektedir. Kitapta, yakaladığı veya onun için yakalanan hayvanların fiziksel özelliklerine dair detaylı bilgiler yer almaktadır. Ayrıca

[79] Seetzen, 2. Cilt, s. 492.
[80] Seetzen, 2. Cilt, ss. 493-494.
[81] Seetzen, 2. Cilt, s. 501.

bölgenin ziraî ürünlerine sık sık yer vermekte, bunları Almanya'dakiler ile kıyaslamaktadır.

'' İzmir'in çevresi eski eserler bakımından çok zengin.'' diyerek; Sardeis, Thyra (Tire), Aydın- Güzelhisar, Efes, Bergama gibi yerlere nasıl gidileceğini ve kaç saatlik mesafede olduklarını anlatmaktadır.[82]

Seetzen; Efes ve Ayasuluk'a gitmek üzere rehber ayarlama ve at kiralama işini hallettikten sonra yola koyulmuş ve yol boyunca gördüğü eski bir taşı dahi günlüğüne kaydetmiştir.

> *İzmir'de kalenin bulunduğu dağın arkasında, sağdaki bir çukurlukta çok eski bir su kemeri dikkatimi çekti. Üst üste iki sıra halindeki bu kemerden muhtemelen bir zamanlar İzmir'e su iletiliyordu. Yolumuz olağanüstü taşlık ve kayalıktı. Tepenin üstünde bir harabeye rastladık. Bunun eskiden kalma bir portal (anıtsal kapı) olduğunu tahmin ediyorum.*[83]

> *Develi Köyü'nde geceledikten sonra, sabah Tahtalı Çayı'nı geçtik. Burada eski bir taş köprünün harabesine rastladık. Birkaç kemerden oluşan bu köprü büyük bir olasılıkla eski Yunan döneminden kalma… Yolumuzdan iki saatlik mesafede, sol tarafta bir kale harabesi gördük. Öğrendiğimize göre bu kalede birkaç sütun ve altında mahzenler varmış. Türkler buraya Küçük Kale diyorlar.*[84]

Kafile Ayasuluk'a ulaşmak için Scala Nova'ya giden taşlı yolu takip ederken, rehber daha kestirme olan ve yalnızca yaz aylarında kullanılabilen bir yola girmiştir. Seyyah, bir yanı bataklık olan bu yolun çok iri mermer taşlarla döşenmiş olduğunu, aralarında yazıt ve sütun gövdeleri parçalarının bulunduğunu belirtmektedir.[85]

> *Ayasuluk, Ephesos (Efes) Kenti'nin kalıntıları üzerinde ve arasında bulunduğundan, yolda gelirken birçok görülmeye değer eski esere rastlamıştık. Başta büyük ve gösterişli St. Johannis kilisesi ve sivri bir kayanın üstünde St. Paul'ün (Aziz Pavlos) hapishanesi ve bir amfiteatrın kalıntıları ve eski kale… İzmir'e giden yolun üstündeki köprünün yakınında büyük bir granit sütun parçası gördüm… Kalenin bulunduğu tepenin dibinden, bir zamanlar Efes'e su ileten ve çok güzel mermer taşlarından yapılmış olağanüstü uzun su kemeri boyunca ilerledik. Harabe halinde olan bu yerleşimin her tarafında eski mükemmel mimari sanat kalıntılarına, granit ve mermer sütunlara, kornişlere rastlıyorduk. Ayasuluk'un küçük evleri bunların üstüne inşa edilmişti. İnsanlığın bu en güzel yapıtlarının, bu sağlam ve dayanıklı olması gereken binaların böyle tanınmayacak birer harabe haline gelmiş olması çok acı…*[86]

---

[82] Seetzen, 2. Cilt, ss. 524-525.
[83] Seetzen, 2. Cilt, s. 536.
[84] Seetzen, 2. Cilt, s. 540.
[85] Seetzen, 2. Cilt, s. 543.
[86] Seetzen, 2. Cilt, ss. 544-545.

Ayasuluk'un nüfusu, evleri, alışveriş yapılacak yerler gibi konular hakkında kısa bilgilerden sonra antik dönem kalıntılarını görmeye gittiklerini anlatmaktadır.

> *Daha akşam olmadan, antik çağdan günümüze kalan harabeleri görmeye gittik. Bunları üç sınıfa ayırmak mümkün: a. Eski Yunanlar ve Romalılar döneminden kalan eserler, b. Yunan (Bizans) imparatorları zamanından kalan eserler, c. Türk eserleri. Birinci gruba girenler: Diana Tapınağı, amfiteatr vb. İkinci gruba girenler: Vaktiyle Aziz Yuhanna'ya adanmış olan kilise. Üçüncü gruba girenler: Küçük camiler, türbeler ve hamamlar. Bunlar daha yakın zamanlarda yapılmış olmalarına rağmen, günümüzde harap durumdalar. Sözünü ettiğim bu son binaların bazıları köyün içinde, bazıları dışında.*[87]

Seetzen, St. Johannis Kilisesi'nin detaylı şekilde betimlemesini yapmaktadır.

> *Kalenin bulunduğu tepenin dibindeki bu büyük ve gösterişli kilise, üzerine bir minare ilave edilerek camiye dönüştürülmüş. Dikdörtgen biçimindeki bina tamamen iri beyaz mermer kesme taşlardan inşa edilmiş. Bir zamanlar zemininin altında da bazı mekânlar bulunduğunu, ama bunların girişlerinin duvar örülerek kapatıldığını tahmin ediyorum. Dışardan bakıldığında, duvarların büyük kısmı oldukça sağlam görünüyor. Birkaç basamaklı, çift taraflı bir merdivenden çıkarak binanın alçak olan tarafındaki güzel süslemeli ana kapısından içeriye girdik. Bu kapı tamamen mermerden yapılmış. Karşı tarafta da böyle bir kapı var. Kapının üzerinde, dış tarafta Türk harfleriyle bir yazıt bulunuyor. Binaya girince bu kilisenim büyüklüğünün yanıltıcı olduğu belli oluyor. Çünkü burası, kilisenin duvarları boyunda yüksek duvarlarla çevrili bir avludan ibaret… Tam ortada harap hale gelmiş bir mermer havuz ve dört sıra halinde sütun kaideleri var. Perdahlı granitten yapılma yekpare sütunların bazıları yerde yatıyor. Sütunların kaideleri ve yuvarlak sütun başlıkları beyaz mermerden ve Korinth tarzında olup çok güzel işlenmiş. Asıl kilise üç bölümden oluşuyor, fakat sadece ortadaki bölüm sağlam kalmış. Bu bölümün üstü iki kubbe ile örtülü. Girişte iki granit sütun var, fakat ortada duran yekpare granitten yapılma iki sütun muazzam kalınlıkta, cilalı ve çok iyi korunmuş durumda. Yuvarlak sütun başlıkları mermerden olup çok güzel işlenmiş. Kutsal gereçlerin bulunduğu niş, mermer kaplı ve temiz bir işçilikle yapılmış. Ön tarafına süs olarak vaktiyle dört küçük sütun yerleştirilmiş, ama kısa süre önce bunlardan ikisi çalınmış… Orta bölümün her iki tarafında da birer muazzam granit sütun bulunuyor, fakat bu sütunlar artık bir destek vazifesi görmüyorlar, çünkü tepedeki kubbeler çökmüş.*[88]

Daha sonra kaleyi ziyaret eden Seetzen'in kendisinden önce bölgeye gelen gezginlerin kitaplarını dikkatle incelediği anlaşılmaktadır.

> *Günümüze dek kalmış olan duvar yıkıntılarından anlaşıldığı kadarıyla, tepenin doruğuna inşa edilmiş kalenin kapladığı alan zamanla değişmiş olmalı, muhtemelen ilk yapıldığında çok daha genişti. Fakat son kaleden de sadece birkaç yıkık duvar kalmış ve bu duvarların ortasında, üzerinde o güzel tarihi alçak kabartmanın bulunduğu ünlü kapı bulunuyor. Kaledeki tüm tahribata*

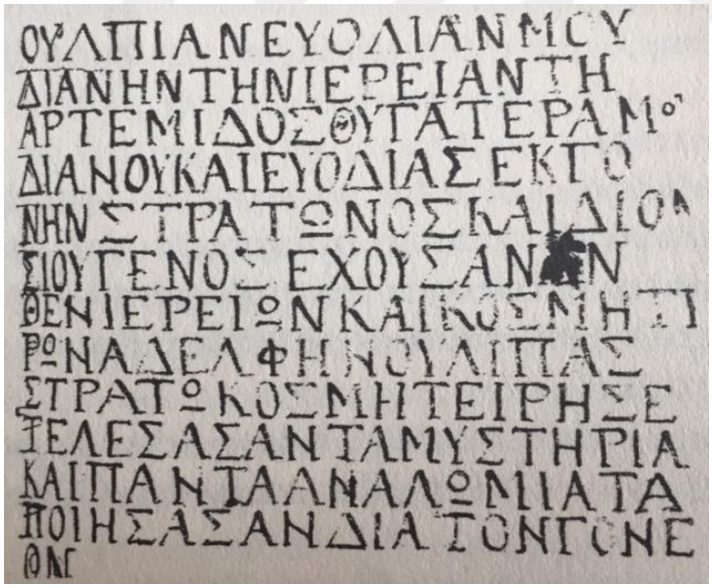
[87] Seetzen, 2. Cilt, ss. 546-547.
[88] Seetzen, 2. Cilt, s. 547.

karşın bu eser sağlamlığını koruyabilmiş. Tournefort'un seyahatnamesinde bu eserin güzel bir resmi bulunmaktadır… Bartholdy işte bu alçak kabartmayı ağadan satın almak istemişti! Tamamen mermer kesme taşlardan inşa edilmiş olan duvardaki taş kabartmanın üzerinde görülen 20-30 figürdeki ağlayan kadınlar, etraftaki yıkıntıların matemini tutuyorlarmış izlenimini uyandırıyorlar… Eski kaleye kıyasla daha küçük olan yeni kale, dağın tam tepesine yerleştirilmiş. Kısmen kesme taşlardan, kısmen de kesme taş ve kaba yontulmuş taşlardan yapılmış olan duvarları oldukça iyi korunmuş… Duvarları çevirdiği alanın içinde sadece moloz yığınları, eski bir sarnıç ve küçük bir cami var.[89]

Gezgin seyahatname boyunca, antik bölgelerdeki işlemeli parçaları ele geçirmek için görevlilere rüşvet veren ve gemiyle Avrupa'ya göndererek orada satmak isteyen, İzmir'de ticarethane sahibi olan Frenklerden söz etmekte, bu eserleri yağmaladıkları için onlara kızmaktadır.

Efes'teki gezisine su kemeri ile devam eden Seetzen, yapıyı hayranlıkla incelemiş ve üzerindeki bulunan bir yazıtı kopyalamıştır.

Şekil 67: Ephesos (Efes) Su Kemeri Üzerinde Bulunan Bir Yazıt

Kaynak: Seetzen, 2. Cilt, s. 550.

Buradaki su kemeri gerçekten görülmeye değer bir eser. Duvarları tamamen en güzel beyaz mermer kesme taşlardan inşa edilmiş. Kemerlerinin büyük bir kısmı hâlâ iyi durumda. Tesadüfen ayakların birinde, Yunan harfleriyle yazılmış çok eski bir kitabe gördük… Dikkatimi çeken durum, bu taşın ters, yani alt kısmı

[89] Seetzen, 2. Cilt, ss. 546-549.

yukarda olacak biçimde yerleştirilmiş olması. Eğer bu taş, su kemerinin inşaatı sırasında bu biçimde yerleştirilmişse, büyük bir olasılıkla, çok daha eski zamanlardan kalma başka bir binanın yıkıntısından alınıp burada kullanılmış olmalı.[90]

Seetzen'in Efes'te asıl merak ettiği şey, ünlü Diana (Artemis) Tapınağı'ndan günümüze ne kaldığıdır.

Bu tapınak Ayasuluk'tan üççeyrek saat mesafede bulunuyor. Yolun çevresinde gördüğümüz eski bina yıkıntıları nedeniyle, oraya gitmemiz çok ilginç bir yolculuk oldu. Önce sınırları taşlarla belirlenmiş olan birçok tarlanın arasından geçtik. Bu taşların arasında sütun gövdelerinin ve başlıklarının parçaları da vardı. Sol tarafımızdaki yüksek dağların eteğinde çok sayıda bina harabesi görülüyordu… Yolumuzun geçtiği küçük bir tepenin önünde daire biçimindeki bir alanda amfiteatr kalıntıları gördük. Tepenin üstünden, aşağıdaki vadide bulunan tapınağın harabesi görülüyor. Burası bir zamanlar gelişiminin doruğuna erişmiş olan Efes'in ve tüm Anadolu'nun övüncüydü ve bütün dünyanın hayran olduğu bir yerdi. İnsan soyunun onuru olan böyle bir eserin zamanın, depremlerin ve insan elinin yıkıcı etkisiyle harabe haline gelmiş olması ne kadar acı! Geride kalan izleri bile, bu yapıtın bir zamanlar ne kadar mükemmel ve görkemli olduğunu kanıtlamaya yetiyor… Vaktiyle tapınağın ve çevresindeki binaların durduğu meydanda hâlâ bazı duvarlar ve sütunlar görülüyor. Ama sütunlar devrilmiş ve tüm ağırlıklarıyla yere çarparken parçalanmış veya zedelenmiş… Tapınağın ana binası, üzeri sazlarla ve başka bataklık bitkileriyle kaplı olan ve Caister (Küçük Menderes) Irmağı'na dar bir boğazla bağlanan bataklığın kenarından sadece 20-30 adım mesafede inşa edilmiş. Bataklığın kıyıları büyük emek sarf ederek düzeltilmiş görünüyor. Bir zamanlar tapınak olan yapıdan kalma taş yığınları, biraz yüksekçe olan bir alanın üstünde ve buradaki duvarlar hâlâ heybetle yükselmekte… Bu duvarlar muazzam büyüklükte, beyazımsı renkte mermer kesme taşlardan örülmüş… Bu duvarların kemerleri kalın tuğladan yapılmış. Muazzam granit sütun gövdeleri her tarafta yatıyor… Bulunduğumuz yerde taş duvarların oturduğu zeminin altında geniş mahzenler bulunmaktadır. Dar bir taş merdivenden inilerek bu mahzenlere giriliyor. Ön kısımlarının molozla doldurulmuş olduğu izlenimini aldım.[91]

Gezgin kitapta, eski yapılarda sağlam duvar örebilme teknikleri hakkında da kısa bilgiler verdikten sonra, tapınağın yakınındaki başka bir yapı kalıntısını anlatmaktadır.

Bulunduğumuz yerden yaklaşık beş dakika uzaktaki bir tepenin dibinde, Korinth tarzında birçok sütun gördüm. Beyazımsı mermerden yapılmış olan bu sütunlar, hem boyları hem de güzellikleri bakımından şimdiye kadar gördüklerimden aşağı

[90] Seetzen, 2. Cilt, ss. 550-551.
[91] Seetzen, 2. Cilt, ss. 551-552.

kalmıyorlardı… Sütun kirişleri (arşitrav) olağanüstü güzel işlenmişti. Bu değerli eserlerin büyük bir kısmı taşların arasında saklıydı.[92]

Efes betimlemeleri bu kadarla sınırlı kalan gezgin artık yönünü Scala Nova'ya (Neopolis-Kuşadası) çevirmiştir. Yol boyunca kemerli bir suyolu ve eski bir duvar kalıntısı gördüğünden bahsetmekte ve Kuşadası'nın iki bölümden oluştuğunu; birinci bölümün sahil şeridi olup, üzeri mazgallı, sağlam bir duvarla çevrili olduğunu; ikinci bölümün ise dağın eteğinde ve etrafının açık olduğunun bilgisini vermektedir. Kenti; ''geniş, düzgün, sokakları taş döşeli ve temiz'' olarak tanımlamaktadır.[93]

Kuşadası'nda kiremit üreten işlikleri gezen ve ziraî ürünler hakkında bilgi veren Seetzen, daha sonra Samos ve Sakız Adası'na geçerek seyahatine devam etmiştir. Özellikle Samos Adası hakkında uzun bilgiler vermektedir. Gezginin Çeşme hakkında verdiği bilgiler ise sınırlıdır.

Çeşme küçük bir körfezin dibinde kurulmuş ve sahilden başlayarak gerideki iki tepeye doğru yayılmış olan bir yerleşim. Tepelerde bulunan ve Doğu Akdeniz ülkelerine özgü biçimde yapılmış olan yel değirmenleri manzaraya hareketli bir görünüm kazandırıyor. Tepelerden birinin üzerine inşa edilmiş kale, kesme taşlar ve kaba yontu taşlarıyla yapılmış yüksek surlara sahip, ama bakımsızlık yüzünden surlar yer yer yıkılmış.[94]

Seetzen Halep'e gideceği kervana yetişmek amacıyla İzmir'e bir tekneyle dönmeye çalışmaktadır. '' Öğleden sonra saat beşte Deniz Kalesi'ne (Sancak Kale-Yeni Kale) vardık. Bu kale denizin içine doğru uzanan sivri bir burunda bulunuyor… Deniz kıyısındaki kale hiç de iyi durumda görünmüyor.''[95] Daha sonra kervanla kentten ayrılan gezgin, Kasaba'yı (Turgutlu) geçtikten sonra Sart harabelerinin olduğu bölgeye gelmekte ve kenti incelemeye vakit olmadığı için üzülmektedir.

Geldiğimiz yerde eski Sardes kentinin harabeleri geniş bir alana yayılmıştı. Günümüzde burası halk tarafından Sart adıyla anılıyor. Sardes kenti Lidya krallarının payitahtı idi. Bu krallardan Krözus (Kroisos) zenginliğin simgesi haline gelmiştir… Kervanımız bir zamanlar adı Pactolus (Sart Çayı) olan derenin içinden geçtikten sonra, birden her tarafın yıkıntılarla, molozlarla dolu olduğunu görünce, buradaki kentin geçmişte ne kadar büyük ve muhteşem olduğunu anladım. Eski duvar kalıntıları, kesme mermer taşlardan yapılmış taç

[92] Seetzen, 2. Cilt, ss. 552-553.
[93] Seetzen, 2. Cilt, ss. 556-558.
[94] Seetzen, 2. Cilt, s. 602.
[95] Seetzen, 2. Cilt, s. 612.

kapılar, parçalanmış granit sütunlar, mermer kornişler etrafa saçılmış. Duvarları büyük mermer taşlardan örülmüş, kubbe biçimindeki çatısı ise tuğladan yapılmış olan bir amfiteatr harabesi karşımızda yükseliyordu… Sardes'in harabeleri Bozdağ'ın büyük bir kısmını kuşatmaktadır. Dağın yamaçlarında da birçok duvar kalıntıları görülmektedir… Ne yazık ki eski yapı sanatının buradaki en güzel örneklerini göremedim. Eski bir tapınak harabesindeki büyük sütunların görenleri hayran bıraktığını duymuştum. Burayı üçüncü kez gören Rubin, bu tapınağın Bozdağ'ın arka tarafında kaldığını ve bu yüzden göremediğimizi söyledi.[96]

Kula'da mola veren gezgin, buradan aldığı iki sikkeyi betimlemektedir.

Kula'da iki gümüş Yunan sikkesi satın aldım ve üç kuruş ödedim. Sikkelerden birinin üstünde İskender'in büstü var, öbür yüzünde yarı giyinik olarak oturan bir kişi, uzattığı sağ elinde bir kuş tutuyor, diğer elinde tuttuğu nesnenin ne olduğu anlaşılmıyor, belki bir çiçek olabilir. Sağ eliyle üççatallı bir asaya dayanıyor… Diğer sikkenin bir yüzünde bir büst ve çevresinde daire halinde Antonius Aug. Armenius yazısı var. Öbür yüzünde zırhlı bir savaşçı görülüyor.[97]

Kula'daki toprak yapısı, tarlalar, evler, ticaret, tekkeler üzerine çeşitli bilgiler veren Seetzen, buradaki volkanik oluşumları ve Kula Peribacaları'nı hayranlıkla anlatmıştır. Uşak'a doğru yola devam eden kervan Çurre Köyü'nde mola verince, çevreyi inceleyen gezgin; buranın şimdi bir köy olduğunu ama iki camisi ve bir hamamı olmasından dolayı bir zamanlar ufak bir kent olmasının muhtemel olduğunu söylemektedir.[98]

Saat on beşte Uşak'a vardık… Konakladığımız handa (Karella- Karahallı) ve bir hamamın duvarlarında antikçağa ait kalıntılar gözüme ilişti. Örneğin; handa bulunan, beyaz mermerden tavan kirişleri, kornişler ve iri kesme taşlar kuşkusuz eski yapılardan alınıp kullanılmıştı. Hanın duvarlarında taş kabartmalara rastladım. Ama bunların Yunanlılar ve Romalılar zamanından kalma olduklarını sanmıyorum. Buna karşın duvarın içinde yapı malzemesi olarak kullanılmış kornişler gözüme çarptı… Burası açık (surları olmayan) bir kent.[99]

Seyyah, kentte çeşitli yerlerde devşirme malzeme olarak kullanılmış yazıt ve yazıt parçalarını kopyalamıştır. Yolculuğun bir sonraki durağı Gâvurköy diye de adlandırılan İslamköy Vadisi'dir. ''Burada güzel eski yapıların kalıntılarına, örneğin beyaz mermerden Korinth tarzında kornişlere ve çok güzel bir sütun gövdesine

[96] Seetzen, 2. Cilt, ss. 638-639.
[97] Seetzen, 2. Cilt, s. 646.
[98] Seetzen, 2. Cilt, s. 655.
[99] Seetzen, 2. Cilt, s. 656.

rastladım. Ayrıca kopya edebileceğim yazıtlarda buldum.'' [100] Seetzen'in kopyaladığı yazıtların örnekleri seyahatnamede mevcuttur.

Seetzen; ''Buradan iki saatlik mesafede bulunan eski bir sarayda çok sayıda eski eser ve yazıt varmış. Sarayın adının Ahatköy olduğunu bildirdiler.'' [101] bilgisini vermesine rağmen bahsi geçen yere gitmemiş ve kervan Afyonkarahisar'a doğru yola koyulmuştur.

> *Bu kentin görünümü çok dikkat çekici… Sol taraftaki kaya bir piramit biçiminde, sağ taraftaki ise silindir şeklinde ve çok yüksek. Kayanın doruğunda bulunan kaleye bir patika uzanıyor… Akşama doğru Katoduro, beni kentin dışındaki Ermeni mezarlığına götürdü. Burada eski yazıtlar gördüğünü söylüyordu. Mezarlık oldukça büyük ve üzerinde şaşılacak kadar çok mezar taşı var. Kabirlerin çoğuna Yunan harfleriyle yazılar işlenmiş olan beyaz mermerden bir taş, yatık olarak yerleştirilmiş. Bu mezarlık eski eser meraklıları için büyük bir hazine. Mezar taşları yakından incelendiğinde, aralarında heykel biçiminde ve iyi korunmuş olanları da var… Ben bu mezarlığa gelir gelmez hemen gördüklerimin resmini çizmeye, yazıları kopyalamaya başladım. Ama ne yazık ki sadece birkaç taşın üzerinde çalışmam mümkün oldu, tercümanımın canı sıkıldı…*[102]

Afyonkarahisar'dan ayrılan gezgin Karahisar yakınlarında, küçük bir derenin üzerinden geçtikleri köprüyü betimlemektedir. ''Kesme taşlardan yapılmış üç kemerli bir köprüden geçtik. Duvarın içindeki kesme taşlardan birinin eski bir yapıttan alınmış olduğu belliydi, çünkü üzerine çok hoş kıvrımlı, arabesk süslemeler işlenmişti.''[103]

Seetzen'in seyahatinin bundan sonraki kısmı Konya üzerinden devam etmekte ve Halep'te son bulmaktadır. Günlüklerinde, her gittiği yerde yaptığı astronomi ölçümlerinin kaydının da bulunmasına rağmen, bu kayıtlar Türkçeye çevrilen ve iki ciltlik kitap halinde yayınlanan notlarında yer almamıştır. Günlüklerinde sadece arkeolojik konular yer almamakta; halkın kullandığı öreke, semer, kuyu pompası gibi aletlerin çizimlerinden; sabunhane, tuğla ve şarap imalât işliklerine; karşılaştığı hayvan ve bitkilerin detaylı betimlemelerinden, deniz kabukluları koleksiyonuna kadar çok çeşitli bilgiler bulunmaktadır.

[100] Seetzen, 2. Cilt, ss. 660-661.
[101] Seetzen, 2. Cilt, s. 661.
[102] Seetzen, 2. Cilt, s. 667.
[103] Seetzen, 2. Cilt, s. 671.

2.14. JEAN-NICHOLAS HUYOT (1780-1840) VE PIERRE-ANNE DEDREUX (1788-1849) SEYAHATLERİ

Jean-Nicholas Huyot ve Pierre Dedreux Fransa'dan iki mimardır ve Fransız Akademisi bursu ile yaklaşık aynı dönemlerde Küçük Asya seyahati gerçekleştirmişlerdir. Seyahatleri sırasında 1820 yılında yolları kesişen iki meslektaş; dört ay süreyle, Batı Anadolu bölgesinde birlikte dolaştıkları için tezin bu bölümünde beraber ele alınmışlardır.

XIX. yüzyılda Anadolu'ya en uzun süreli seyahati 1817 yılında Jean-Nicholas Huyot düzenlenmiştir. Fransız bir mimar olan Huyot seyahati sırasında bir süre İzmir'de konaklar, şehri ve civarını gezer. İstanbul'a doğru giderken Assos ve Alexandria Troas'ta keşifler yapar. Mısır dönüşü tekrar İzmir'e gelir ve Vitruvius'un bahsettiği, Küçük Asya'nın antik kentlerini ziyaret etmeye karar verir. Bunun nedeni Güzel Sanatlar Okulu'na mimarlık tarihi hocası olarak atandığını öğrenmesidir. Magnesia, Priene ve Herakleia Latmos'u inceler. Herakleia Latmos kentini Titanus tepesinin kayaları içine tuhaf bir şekilde yerleştirilmiş olarak tanımlamıştır. ''Bütün ayrıntılarını, planlarını, çeşitli görünüşlerini çizdim ve o sıralar yanımda olan Sayın Dedreux ise memleketin ve kentin genel görünümlerini çizmeyi üstlendi.''[104]

Huyot'un cümlesinde adı geçen Dedreux; XIX. yüzyılda Doğu'ya giden ilk mimar olan Fransız Pierre- Anne Dedreux'dür. İtalya ve Fransa'daki tiyatroları Yunan tiyatroları ile karşılaştırmak amacıyla seyahatler yapmaktadır.

Dedreux, Efes kentini de gezmiştir ve aşağıda Efes tiyatrosundan; limanın ve Artemis tapınağının bulunduğu yerin görünümüne ait çizimi yer almaktadır.

[104] Pierre Pinon, ''18. ve 19. Yüzyıllarda Anadolu'daki Fransız Mimarlar'', **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, s. 74.

Şekil 68: Ephesos (Efes) Tiyatrosu'ndan Limanın Görünümü

Kaynak: Pinon, s. 37.

Şekil 69: Ephesos (Efes) Tiyatrosu'ndan Artemis Tapınağı'nın Görünümü

Kaynak: Pinon, s. 37.

Smyrna kentinde bulunan su kemerleri ve Bornova'nın yukarısındaki Homeros mağaralarının yer aldığı vadi de Dedreux'un çizimini yaptığı yerler arasındadır.

Şekil 70: Smyrna'da (İzmir) Bir Su Kemeri

Kaynak: Pinon, s. 40.

Şekil 71: Smryna (İzmir) - Bornova Homeros Mağarası

Kaynak: Pinon s. 40.

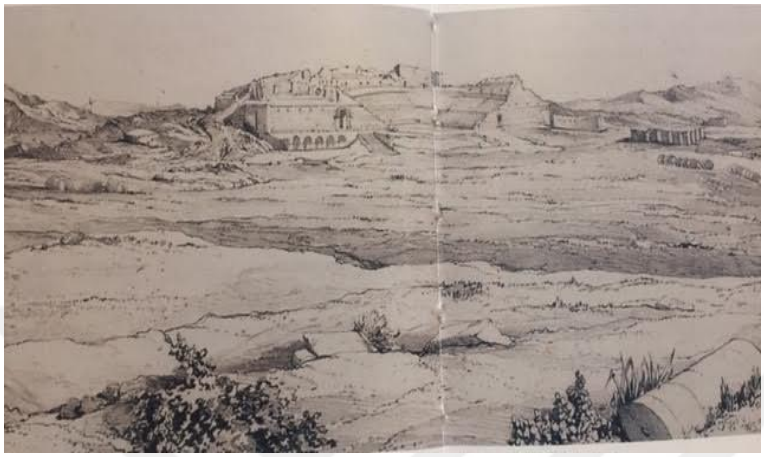
Dedreux bu seyahati sırasında yaptığı çizimleri başka bir seyyah olan Leon de Laborde'a vermiştir. Laborde 1838 yılında yayınladığı "Voyage de I'Asie Mineure (Küçük Asya Seyahati) " adlı eserde bu çizimlere yer vermiştir.[105]

Büyük mimarlık ödülü sahibi iki gezgin; 1820 yılının Nisan ayında İzmir'de karşılaşınca birlikte seyahat etme kararı alırlar ve Herakleia Latmos'dan sonra Milet, Didim, Priene, İasos, Bargilya Halikarnassos ve Knidos üzerinden en güneyde Telmessos'a kadar kıyı şeridinde uzanan bir güzergâh belirlerler.[106] Dönüş yolu ise Batı Anadolu'nun iç kısmı olur ve Stratonikeia, Milas, Euromos, Alinda, Nysa, Tralles

[105] Pinon, s. 74.
[106] Pinon, s. 75.

başta olmak üzere birçok antik kenti ziyaret ederek İzmir'e dönerler. Gezi 1820 Temmuz'una kadar sürer. Bu geziye ait çizimlerden iki tanesi aşağıya alınmıştır.

Şekil 72: Miletos (Milet) Tiyatrosu

Kaynak: Pinon, s. 117.

Şekil 73: Priene'den Bir Görünüm

Kaynak: Pinon, s. 117.

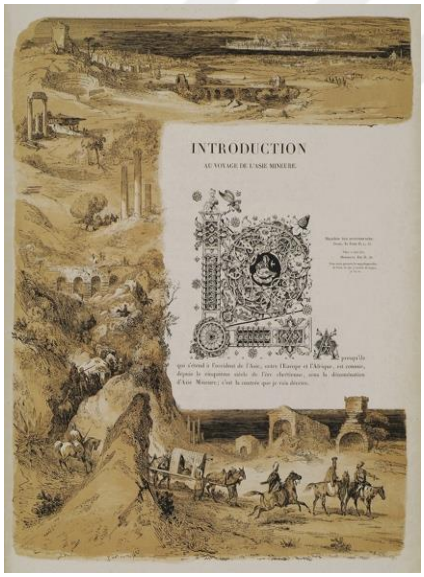
Jean Nicholas Huyot, 1818 yılı Mayıs ayında gittiği Bergama'da Pergamon antik kentinin planlarını çizip, bazı anıtların ölçülerini çıkarmıştır. Bunlar arasında Pergamon Zeus Sunağı ve bugünkü Bergama Çayı adıyla anılan Selinus Çayı üzerindeki köprünün çizimleri de vardır.

Üç yıl süren seyahatte, gezilen bütün kentlerin genel ve özel planları çizilmiş ve manzara resimleri yapılmıştır. Sayıları üç yüzün üzerinde olan çizimler bugün Fransa Milli Kütüphanesi, el yazmaları bölümünde muhafaza edilmektedir.

2.15. LÉON EMMANUEL SIMON JOSEPH LABORDE (1807 – 1869) VE SEYAHATNAMESİ

Fransız asıllı arkeolog ve siyaset adamı Simon Joseph Léon Emmanuel Marquis de Laborde ile Güzel Sanatlar Akademisi üyesi ve diplomat olan babası Alexandre de Laborde; 1826-1828 yılları arasında, hac amaçlı olarak Doğu seyahatine çıkmışlar ve bu seyahat sırasında kendilerine arkadaşları G. Becker ve W. L. Hall eşlik etmiştir. Çizim yeteneğine sahip olan Laborde, bu seyahatte çok sayıda çizim yapmış ve yolculuk sırasında tuttuğu günlüğü ile yaptığı çizimleri, 1837 yılında Paris'te ''Au Voyage de L'Asie Mineure (Küçük Asya Yolculuğu)'' adıyla yayınlamıştır. Bu seyahatnamenin önemi, birkaç gezginin birlikte dolaşması ve içlerinden birinin bunu kitap haline getirmiş olmasıdır. Kitap çizim ağırlıklıdır.[107]

Şekil 74: Laborde Seyahatname İç Kapak Sayfası

Kaynak: Etensel Ildem, s. 105.

Bu seyahatin bir diğer önemi ise, seyahati gerçekleştiren topluluğun; arkeoloji, antropoloji ve coğrafya gibi konuların hepsine birden eğilip çok çeşitli bilgileri antik

[107] Etensel Ildem, Arzu. ''Léon de Laborde: Anadolu'da Arkeolojik Bir Yolculuk'', **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed: Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, s. 106.

kaynaklarla karşılaştırarak dolaşan gezginlerin öncüleri olmalarıdır. Bu yöntem daha sonra bölgeye gelen gezginler tarafından da benimsenmiş ve uygulanmıştır.[108]

Şekil 75: Laborde'nin Seyahat Rotası

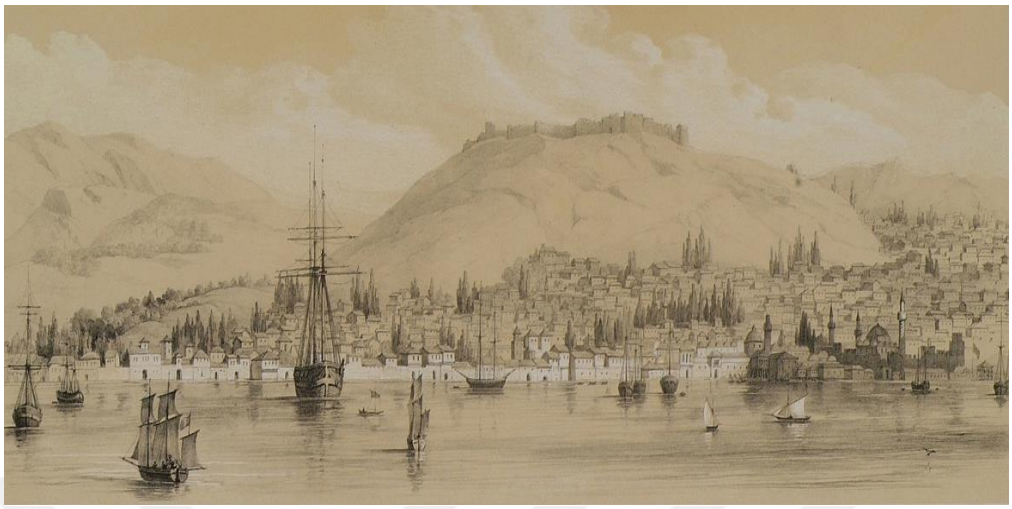

Kaynak: Maeso, s. 25.

Roma ve bazı Yunan Adaları'nın ziyaret edilmesi ile 1825 yılında seyahate başlayan topluluk İzmir'de karaya çıkar, kenti ve civarını gezerler.

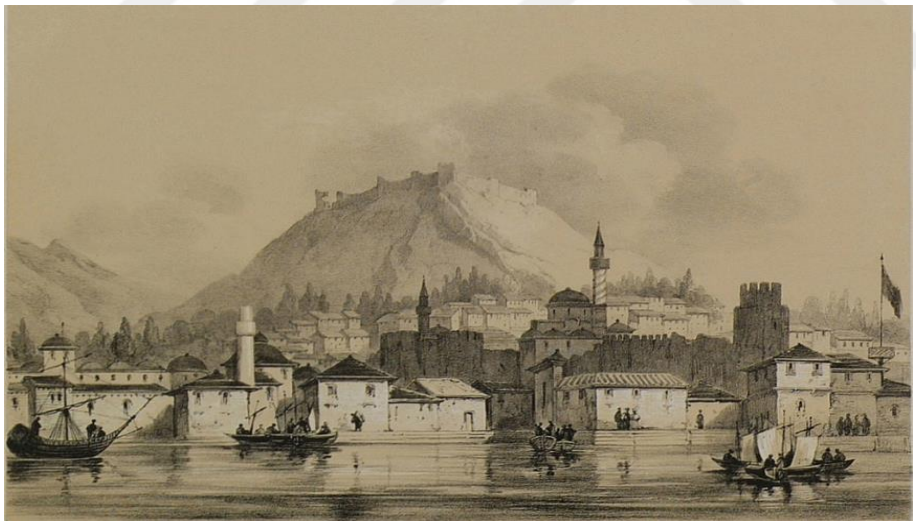
[108] Maeso Jean-Luc. ''Anadolu Seyahatleri'', **Anadolu Seyahatleri 19.Yüzyıl**, (Ed: Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, s.26.

Şekil 76: Smyrna (İzmir) Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 77: Smyrna (İzmir) Kıyı Mahalleleri

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 78: Smyrna (İzmir) Kervan Köprüsü

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Yakın yerlerdeki antik kentleri gezen Laborde, aslında Ephesos’a gitmemiştir. Seyahatnamesine, Jean-Nicholas Huyot ve Pierre-Anne Dedreux’un bölgeyi gezdikleri sırada yaptıkları çizimlerden alıntılar yapmıştır. Bu çizimlerin aynıları Huyot bölümünde verilmiştir.

Laborde, Aphrodisias kentine hayran olmuştur ve kente ait yaptığı çok sayıda çizimin içinde; kentin haritası, stadionu, Aphrodite Tapınağı’nın genel çiziminin yanında pronaosunun çizimi, lahit örnekleri, Batı Kapısı’nın içten ve dıştan görünümü, Agora-Tiberius Portikosu’ndan bir parça, anıt kalıntıları ve genel manzara resimleri vardır. Bu çalışma kapsamında bunlardan birkaç tanesine ancak yer verilebilmiştir.

Şekil 79: Aphrodisias Aphrodite Tapınağı Pronaosu

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 80: Aphrodisias Agorası Tiberius Portikosu Parçası

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 81: Aphrodisias Stadionu

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 82: Aphrodisias’da Bir Roma Lahiti

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Ionia kıyılarına inmeyen Léon de Laborde seyahatnamesinde; buradaki kentlere adeta hayali bir yolculuk düzenlemiş ve Ephesos’da yaptığı gibi Huyot ve Dedreux’un çizimlerine yer vermiştir.[109] Nysa, Didyma, Magnesia Ad Meander, Herakleia Latmos, Euromos, Miletos, Bargilia ve Knidos kentlerine ait çizimlerden birer tanesi aşağıda yer almaktadır.

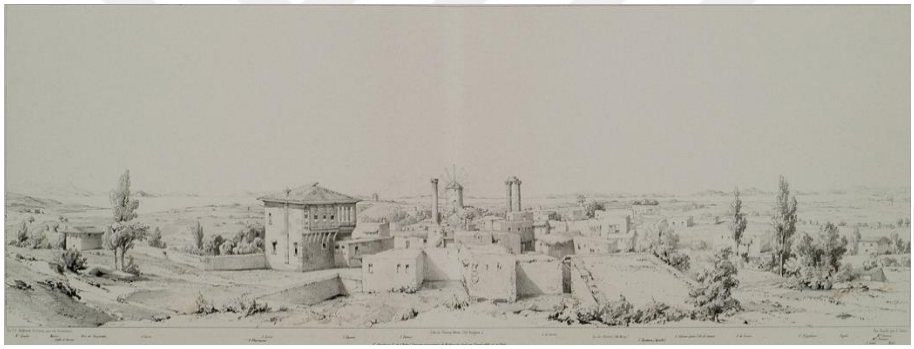
[109] Etensel Ildem, s. 119.

Şekil 83: Nysa Roma Dönemi Tiyatrosu

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 84: Didyma Apollon Tapınağı ve Bölgenin Görünümü

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 85: Magnesia Ad Meander Kalıntıları

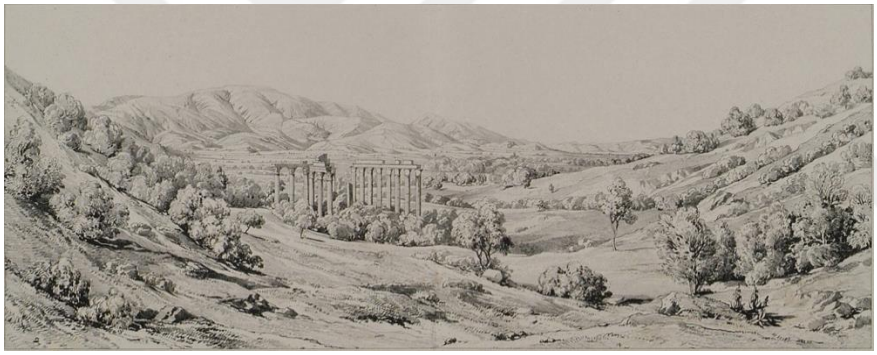
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 86: Herakleia Latmos Kalıntıları ve Manzarası

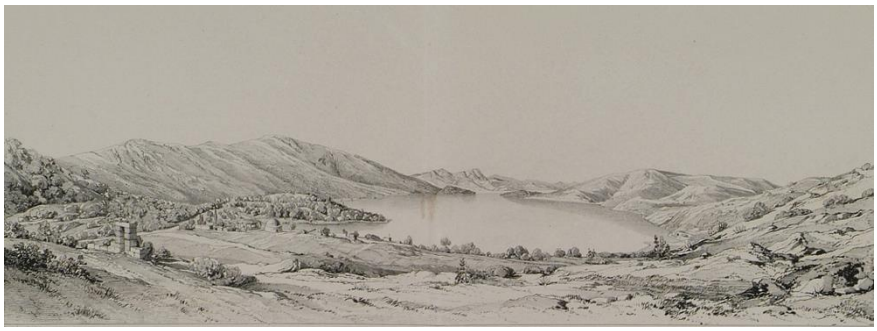
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 87: Euromos Merkezindeki Zeus Lepsinus Tapınağı Kalıntıları

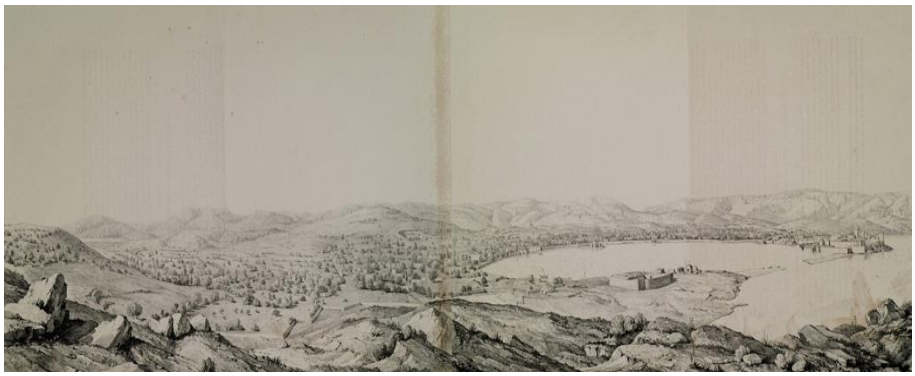
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 88: Bargilia (Bodrum-Muğla) Antik Kenti

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 89: Knidos Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

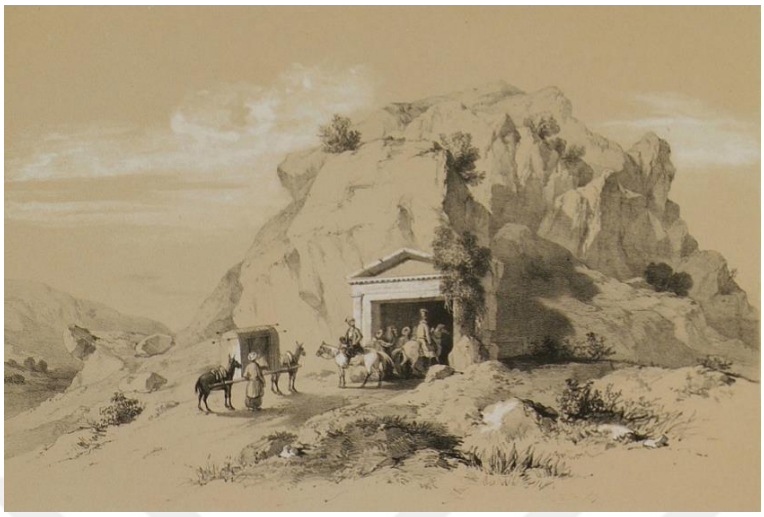
Laborde’nin seyahatnamesinde çizimlerin fazlalığı sonucu, yazılar adeta kaybolmuş, çizimlerin notları haline gelmiştir. Gezginler bu bölgede Teos ve Bergama’yı da gezdikten sonra Manisa, Balıkesir, Bursa ve Mudanya üzerinden İstanbul’a giderler.

Şekil 90: İzmir-Manisa Arasında Kemanli-Kevi Yerleşimi

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 91: Gelenbe'den Bir Kaya Mezarı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Seyahatnamede İstanbul ile ilgili bölüme yer verilmemiştir. Laborde seyahatin o kısmıyla ilgili başka bir yayın yapacağını söylemektedir.[110] İstanbul’dan ayrıldıktan sonra İznik, Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Isparta ve Konya üzerinden Toros Dağları’nı aşarak Akdeniz’e inerler.

Laborde ve Texier, Aizanoi (Çavdarhisar) kentini ilk tarif eden Avrupalılardır. Antik Frigya’nın önemli bir kenti olan ve daha sonra da önemini devam ettiren Aizanoi’yi keşfetmiş olmaktan büyük mutluluk duyan Léon de Laborde, kenti Tchavdére olarak adlandırmış ve çok sayıda çizimini yapmıştır.[111]

[110] Etensel Ildem, s. 107.
[111] Etensel Ildem, s. 119.

Şekil 92: Aizanoi (Çavdarhisar) Haritası

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 93: Aizanoi (Çavdarhisar) Tiyatrosu

Kaynak: Etensel Ildem, s. 114.

Şekil 94: Aizanoi (Çavdarhisar) Zeus Kutsal Alanı

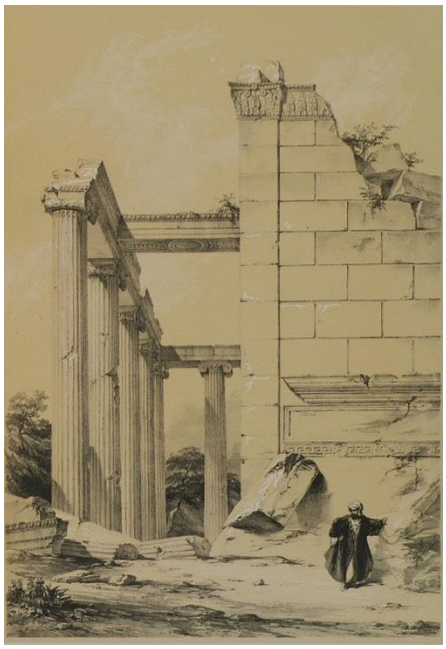
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 95: Aizanoi (Çavdarhisar) Zeus Kutsal Alanı Detayı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 96: Aizanoi (Çavdarhisar) Zeus Kutsal Alanı Detayı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

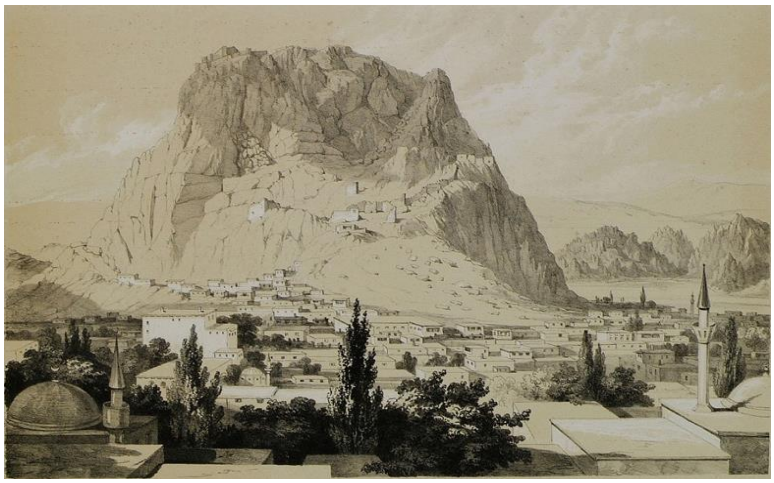
Şekil 97: Aizanoi Penkalas Nehri (Kocaçay) Üzerinde Bir Roma Köprüsü

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Seyahatin bir sonraki durağı Afyonkarahisar kenti olmuştur. Bu kente ait genel görünümün değişik açılardan birkaç çizimi yapılmıştır. Örnek olması amacıyla bu çizimlerden bir tanesine aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 98: Afyonkarahisar'ın Kale Surlarından Genel Görüntüsü

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Denizli'ye doğru giderken yol üzerindeki kalıntıların da çizimleri yapılmıştır.

Şekil 99: Babadağ-Kızılcabölük'ten Rölyef Örnekleri (Denizli yolu üzerinde)

Kaynak: İoli Vingopoulou,''Léon de Laborde'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Laborde ve gezgin ekibinin en önemli duraklarından biri Hierapolis'tir. Gezgin kente Pambouk-Kalesi adını vermiş ve kentin tamamını detaylarıyla betimlemiştir, çizimlerini yapmıştır.[112]

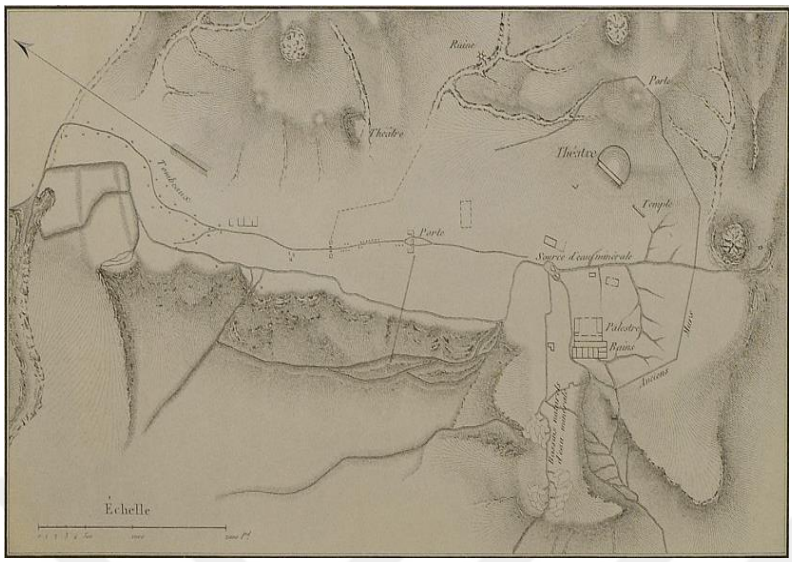
Şekil 100: Hierapolis (Pamukkale) Travertenleri

Kaynak: Maeso (Ed.), s. 181.

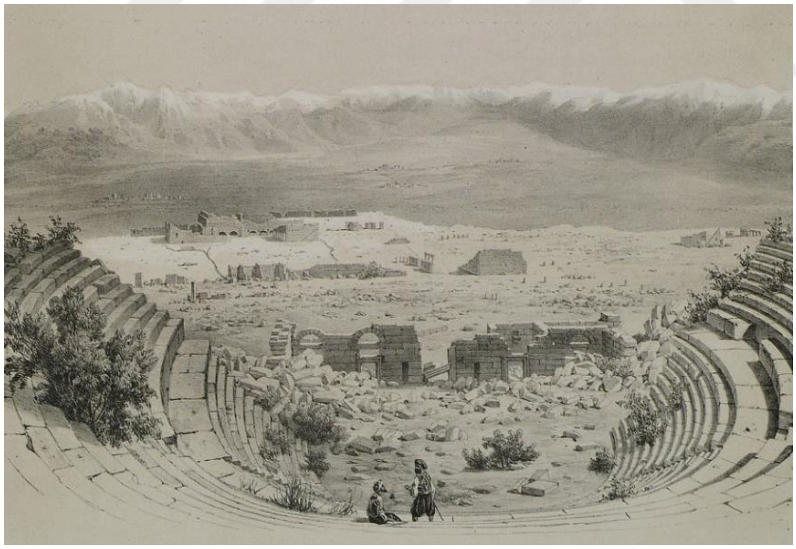
[112] Etensel Ildem, s. 119.

Şekil 101: Hierapolis (Pamukkale) Planı

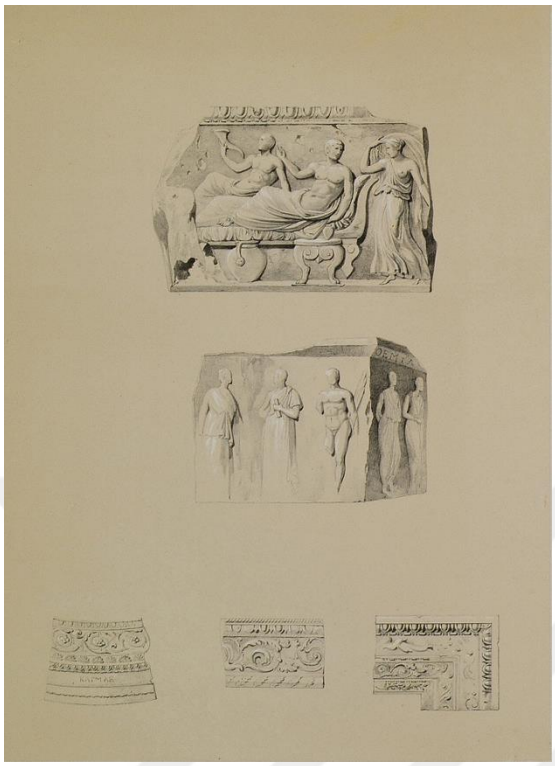
Kaynak: Maeso (Ed.), s. 181.

Şekil 102: Hierapolis (Pamukkale) Roma Tiyatrosu

Kaynak: Maeso (Ed.), s. 115.

Şekil 103: Hierapolis (Pamukkale) Roma Tiyatrosu Rölyeflerinden Örnekler

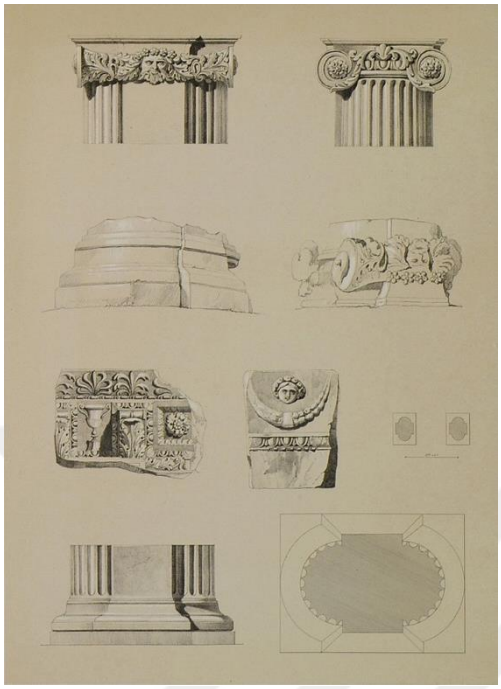
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 104: Hierapolis (Pamukkale) Frontinus Kapısı ve Erken Hristiyanlık Dönemi Kilisesi

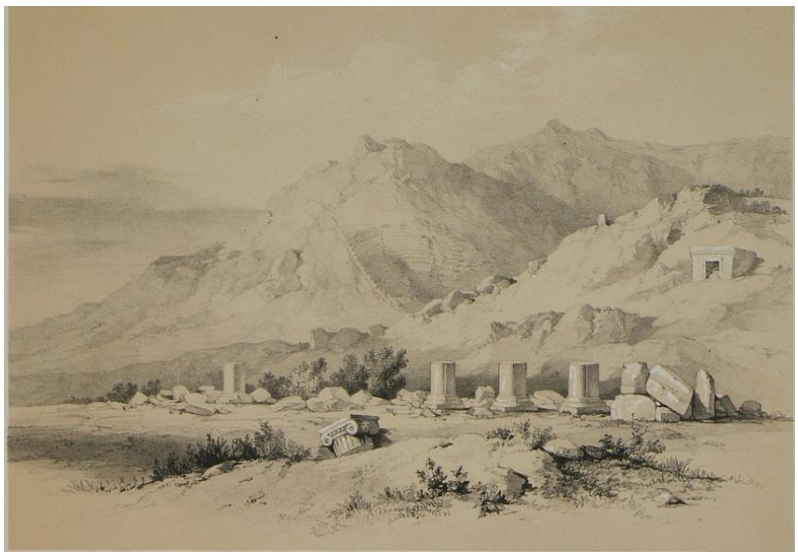
Kaynak: Maeso (Ed.), s. 115.

Şekil 105: Hierapolis (Pamukkale) Frontinus Kapısı'na Ait Olması Muhtemel Rölyef ve Sütun Başı Parçaları

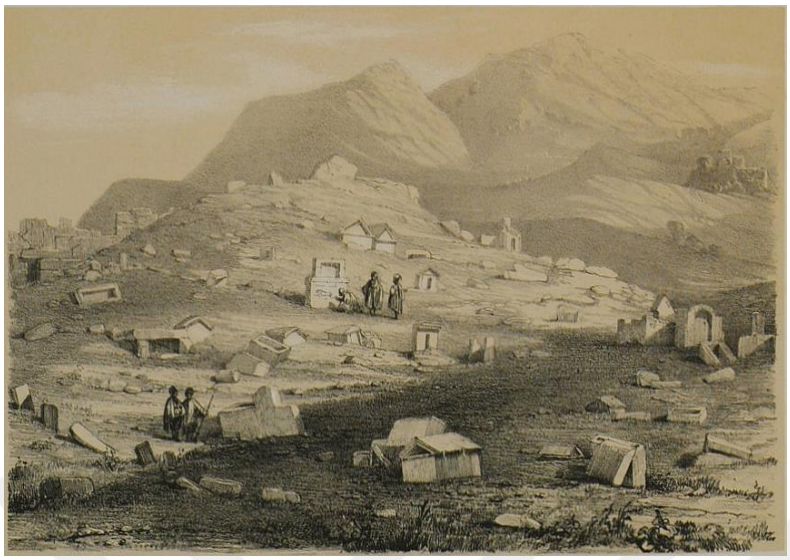
Kaynak: İoli Vingopoulou,''Léon de Laborde'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 106: Hierapolis (Pamukkale) Odeonu Kalıntılarının Önden Görünüşü

Kaynak: İoli Vingopoulou,''Léon de Laborde'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 107: Hierapolis (Pamukkale) Nekropol Alanı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

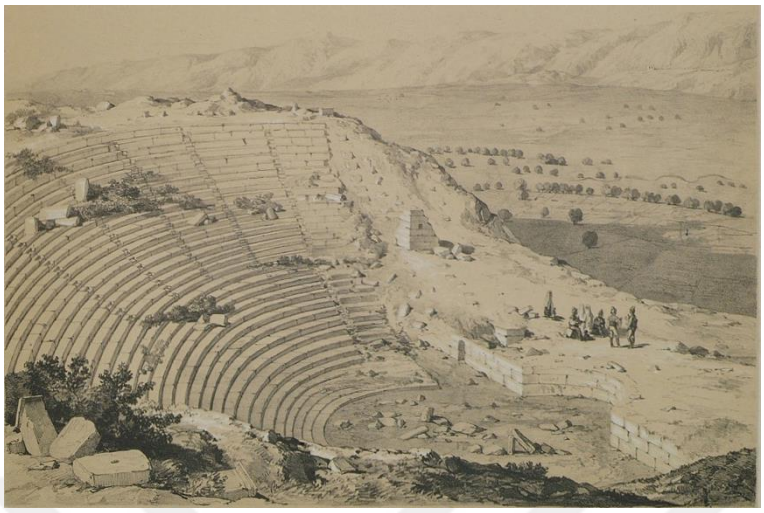
Şekil 108: Hierapolis’ten (Pamukkale) Lahit Parçaları

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Denizli çevresinde diğer yerleşimleri de dolaşan Laborde, seyahatnamesine bu kentlerle ilgili çizimler de eklemiştir.

Şekil 109: Laodikeia (Denizli) Tiyatrosu

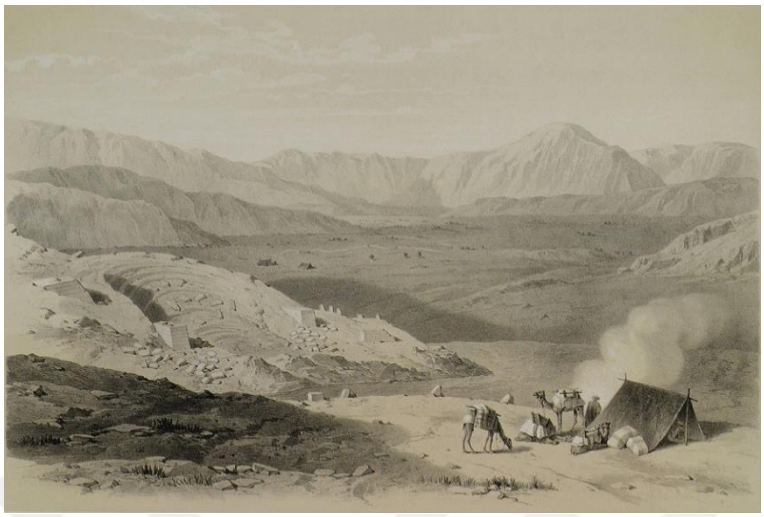
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 110: Laodikeia (Denizli) Su Kemeri

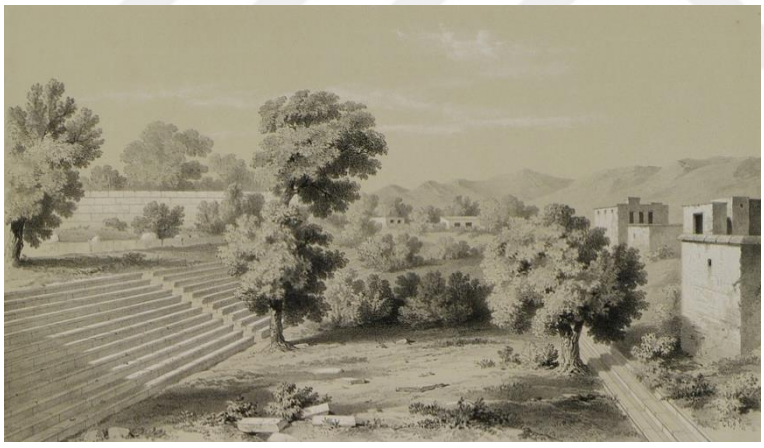
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 111: Tripolis (Denizli-Buldan) Tiyatrosu

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Şekil 112: Herakleia Salbace (Denizli-Tavas-Vakıf Köyü) Stadion Kalıntıları

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Denizli’den sonra Ege Bölgesi sınırlarından çıkan gezi ekibi; Burdur, Isparta, Konya, Tarsus üzerinden İskenderun’a ulaşırlar. Tüm bu güzergâhla ilgili çizimler seyahatnamede mevcuttur. Sadece antik kalıntılara ilgi gösterilmemiş, Osmanlı eserlerinin de çizimleri yapılmıştır. Ayrıca doğal güzelliğe sahip birçok yerin (Sapanca, Pınarbaşı gibi) peyzaj çizimleri de yer almaktadır.

Kudüs'e hac ziyaretine gitmek amacında olan grup, yol boyunca erken Hristiyanlık döneminin izlerini taşıyan yerlere de uğramıştır. Bu seyahat Arap toprakları ve Mısır ile devam edip, 1828 yılında sona ermiştir.

Léon de Laborde'nin seyahatnamesinin daha önce de belirtildiği gibi, yazıdan çok yapılan çizimleri içermesi nedeniyle tez çalışmasının bu bölümü çizim ağırlıklı olarak hazırlanmıştır.

2.16. J. F. MICHAUD (1767-1839) VE J. J. F. POUJOULAT (1808-1880) SEYAHATNAMESİ

Fransa'dan köklü bir ailenin oğlu olan, gazeteci J. F. Michaud ve yardımcısı J. J. F. Poujoulat'ın, 1830-1831 yılları arasında yaptıkları; İzmir- İstanbul arası yolculuklarını anlatan seyahatname; Michaud ve Poujoulat'ın yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Mektupların yazıldığı kişi çoğunlukla belli değildir. Seyahatin Anadolu kısmının anlatıldığı bölümde, İlyada'dan uzun alıntılar, antik yazarlardan pasajlar ve antik dönem şairlerinden şiirler de yer almaktadır. İki gezgin, Yunanistan ve bazı Ege Adaları'nı dolaştıktan sonra İzmir'de karaya çıkarlar. Gezinin amacı Haçlıların geçtikleri yolları keşfetmektir. Seyahatname ''Correspondance D'orient 1830-1831'' orijinal adıyla, yedi cilt olarak, 1832-1835 yılları arasında Brüksel'de yayınlanır.

> *Şu son günlerde İzmir civarını epey dolaştık, size önce Diana Hamamları'na yaptığımız geziyi aktarmak istiyorum. Kervanlar kapısından çıkıp, bir mil kadar ilerlediğinizde karşınıza bir bataklığa akan, çevresi ağaçlarla çevrili bir kaynak çıkıyor. On yedinci yüzyıl gezginlerinden biri burada bir tapınak kalıntısı bulmuş. Fauvel'de hasırotları ve kamışlar arasında bir yarım ayak ve sütun parçaları buldu. Bu kalıntıların, Efes'ten gelen bir koloninin Diana onuruna inşa ettiği bir tapınağın kalıntıları olduğu sanılıyor. Türkler bu bölgeye Halkapınar diyorlar.*[113]

Gezginler; Meles Çayı'nın kenarında serinleyenleri, piknik yapanları seyrettikten sonra Pagos Tepesi'ne çıkmaya karar verirler.

> *Fransa'da bazı tepelere çıktığınızda hani eski bir şato ya da kale kalıntısına rastlarsınız ya, Pagos Tepesi de hemen hemen aynı görüntü içinde. Surlar büyük ölçüde sağlam durumdaydı, çevrede üstü kubbeli bir sarnıç kalıntısı ve bir zamanlar kilise ve sonradan cami olarak kullanılmış bir yapı gördük. Kaleye batı kapısından girildiğinde sağ yanda duvara bitişik devasa bir figür görülüyor. Gezginler bunun Apollon'a ya da İzmir nymphesine ait olduğuna inanıyorlar (Bahsi geçen heykel parçası daha önceki kısımlarda adı geçen ve seyyahlar tarafından çizimi yapılan Smyrna Amazonu'dur). Kabartma zamanın biraz tahribatına uğramış, örneğin burnu kırılmış. Ayrıca kabartmanın altında, sanki heykel yerinden sökülmek istenmiş gibi, bir delik açılmış. Yani zavallı İzmir perisi bir yandan mermer ya da taş üzerinde insan suretine tahammülü olmayan Türklerin, öte yandan da heykeli alıp götürmek isteyen sanat meraklılarının gazabına uğramış.* [114]

---

[113] Michaud, J. F. ve Poujoulat J. J. F. **İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830,** çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 47.

[114] Michaud ve Poujoulat, s. 50.

Şehirdeki Türk mezarlığını da gezen seyyahlar; buraların Türklerin yaşadıkları yerlere göre daha süslü olduğuna dikkat çekmektedirler.

> *Mezarlıklarda seçkin mozolelere, güzel sütunlara her zaman rastlamak mümkün, mermer üzerine kayıt düşülmemiş mezar hemen hemen yok gibi… Bu sütunların önemli bir kısmının antik kalıntılardan getirildikleri belli oluyor, antik anıtlardan getirilen mermerler şimdi mezarları süslüyor.*[115]

Seyahatnamede, İzmir halkının yazları serinlemek ve dönem dönem tekrarlanan veba salgınlarından kaçmak için kullandıkları civar köylerin ve özellikle Bornova'nın detaylı betimlemeleri yer almakta ve Bornova'da antik hiçbir kalıntının olmadığından bahsedilmektedir.

> *Son günlerde de hâlâ eski görkeminden bir şeyler koruyan Agamemnon hamamlarına gittik. Uzmanlar, bir çarpışmada yaralanan 'Krallar Kralı' askerlerinin bu termal sularda iyileştiklerini, şükranlarını göstermek için de, düşmandan topladıkları ganimet ve miğferleri hâlâ kalıntıları görülen Apollon mabedinin kubbesine astıklarını anlatırlar… Hamamların bulunduğu yerden birkaç mil uzaklıkta, kuzeybatı yönünde, birkaç küçük köyle birlikte bir tepenin üzerine amfiteatr biçiminde kurulmuş Urla şehri var. Daha ilerlerde de Erythrai (Ildırı) kalıntılarıyla, Saint Jean Adası olarak anılan bir küçük adaya dönüşmüş Klazomenai'nin kurulduğu yerler bulunuyor.*[116]

Birlikte seyahat eden Michaud ve Poujoulat ayrılırlar; Michaud; Temnos (Menemen) bölgesini gezip doğal güzellikler hakkında bilgi verirken, Poujoulat Ephesos'a (Efes) yönelir. Poujoulat, Michaud'a yazdığı mektupta Ephesos antik kentinin o günkü durumu hakkında bilgiler vermektedir.

> *Efes harabelerinden söz etmeden önce, ünlü Chandler'e borçlu olduğumuz bir saptamayı aktarmak ve Ayasuluk'un sanıldığı gibi antik Diana kenti olmadığını belirtmek istiyorum. Ayasuluk on üçüncü yüzyılda Efes kalıntılarıyla inşa edilmiş, Efes'e bir mil kadar uzaklıkta sıradan bir Müslüman kentidir. Çoğu gezgin, hatta Tournefort bile bu iki kenti birbirine karıştırarak Efes'in gerçek yerini gözden kaçırırlar… Eni altı mil, boyu on iki mil olan Efes ovasının etrafı, batı yani deniz yönü hariç dağlarla çevrili. Doğusunda Pakytas (Karyağdı Dağı), kuzeyinde Galesia, güneyinde de Koressos Dağı (Bülbül Dağı) bulunan ova, bir yaya benziyor. Doğudan batı yönüne akan Kaystros (Küçük Menderes), ovanın ortasından geçerek Silenizyen Gölleri'nin (Barutçu ve Gebekirse Gölleri) güneyinden denize dökülüyor. Efes harabelerini çevreleyen Pion (Panayır) Dağı çok yüksek değil, neredeyse yuvarlak biçimli bir dağ olup; Koressos (Bülbül) Dağı'nın hemen bitişiğindedir… Ayasuluk kalıntıları, Efes'in yarım saat kadar*

[115] Michaud ve Poujoulat, s. 51.
[116] Michaud ve Poujoulat, ss. 55-56.

uzağında, doğu yönünde, kapalı bir yükselti üzerinde bulunuyor… Sırtını Pion (Panayır) Dağı'na yaslayan Efes'in güneydoğusunda duvar parçaları, sütun ve kemer kalıntıları, Chandler'in gymnasium, Dallaway ve başkalarının ise Diana Tapınağı olarak değerlendirdikleri büyük bir yapının izlerini buldum.[117]

Efes'i gezerken kendisine Richard Chandler'in yazdıklarını rehber alan Poujoulat, Chandler'in gezdiği sırada görüp çizimini yaptığı heykel parçalarının izlerini sürmüş ve onları bulamamıştır.

Ayasuluk yönünden gelirken karşınıza çıkan ilk yapı, Bir yanı Pion (Panayır) Dağı eteklerine yaslanmış, diğer yanı ovaya hâkim bir tepenin üzerine oturmuş çok büyük bir stadyum. Bu stadyum kalıntıları arasında da çok iyi korunmuş durumda beyaz mermerden bir kemer dikkat çekiyor; kemer herhalde stadyuma göre daha yakın bir tarihte yapılmış… Stadyumun ilerisinde bir yol, daha doğrusu iki yanı sütun kaideleri, sütun altlıkları, duvar ve yapı kalıntılarıyla bezeli bir cadde görülüyor. Bu yoldan, iki kanadı ve birkaç kemeri ayakta kalabilmiş açık hava tiyatrosuna ulaşılıyor… Koressos (Bülbül) Dağı'yla Pion (Panayır) Dağı'nı ayıran dar vadide önce bir kilise kalıntısı, daha sonra farklı mermer parçaları, yıkılmış sütunlar ve eski bir odeonun kalıntıları görülüyor. Açık hava tiyatrosuna doğru üzeri delik, dolu tuğladan yapılma kalın duvarlar görülüyor, üzerlerinde sanki sonradan duvara kakılmış gibi duran mermer kapak taşları var ama bu duvarlar eskiden tümüyle bu mermer kapak taşlarıyla kaplıydılar.[118]

Bu duvarların seyyahlar arasında; Diana Tapınağı'na mı, yoksa Justinianus tarafından yaptırılan Saint Jean Kilisesi'ne mi ait olduğunun tartışma konusu olduğunu söyleyen Poujoulat, mektubuna agorayı betimleyerek devam etmektedir.

Batı yönünde kemerli bir giriş görülüyor, şehir kapısı bir bataklığa dönmüş durumda. Agora olduğu sanılan bu mekân, şimdi tuğladan yapılma tonozların görüldüğü boş bir arpa tarlası… Koressos (Bülbül Dağı) boyunca mermer saçaklı harika sütun başları dikkat çekiyor; bir korinth tapınağının kalıntıları bunlar.[119]

Bu tapınağın kime adandığı sorusunun cevabını hiçbir gezginin veremediğini belirten Poujoulat bölgeyi, elinde seyahatnameler ve antik dönem kaynakları ile dolaşarak Diana (Artemis) Tapınağı'nın yerini bulmaya çalışmıştır. Tapınağın yerini bulamayınca mektubunda; uzun uzun Diana kültünün geçmişini ve tapınağın tarihini anlatmıştır.

[117] Michaud ve Poujoulat, ss. 69-70.
[118] Michaud ve Poujoulat, ss. 70-71.
[119] Michaud ve Poujoulat, s. 71.

Çoğu yazarın tapınağın yeri olarak işaret ettikleri bataklık alan geçildiğinde, insan boyunda böğürtlen ağaçlarının bulunduğu bir yere ulaşılır, hemen onun yanında da hayli sarp bir yamaçta Saint Paul Zindanı olarak bilinen yapının kalıntıları görülür… Kare biçimli bu yapı kesilmiş granit taşlardan oluşuyor, çevresi yaklaşık kırk ayak, duvar kalınlığı da üç buçuk ayak kadar. Üçü kesilmiş taşlarla dolu dört bölümü ve üç girişi var. Yapının Efes'e bakan yüzünün önünde beyaz mermerden bir teras yer alıyor… Türkler bu yapıya Kız Kalesi adını vermişler.[120]

Pion'un (Panayır Dağı) güneydoğu eteğinde, gymnasium tarafında, bir kilisenin, büyük bir olasılıkla Justinianus'un Saint Jean onuruna yaptırdığı kilisenin kalıntıları görülüyor. Bu kilise kutsal savaşlar sırasında Efeslilerin katedraliydi… Kilise kalıntılarının hemen yanı başında Yedi Uyurların Mağarası yer almakta. Pion Dağı'nın güneydoğusunda, bir çeyrek saat kadar yürüyüş mesafesinde, hiçbir gezginin söz etmediği taştan yapılma bir yeraltı geçidini gezdim. Sonra da Koressos'dan (Bülbül Dağı) Saint Paul hapishanesine kadar uzanan Lysimakhos şehrinin güney yönünü koruyan surları inceledim.[121]

Poujoulat; tanıştığı Çirkince (Şirince) ağasının farklı kalıntıları gösterme teklifi üzerine, ağanın rehberliğinde tekrar Ayasuluk'a döner.

Büyük bir kale kalıntısı, güzel bir camiden kalanlar, İşkence Kapısı diye adlandırılan bir kapı ve büyük bir su kemerinin kalıntısının en güzel parçalar olduğu söylenir. Pek çok cami ve hamam kalıntısı, karmakarışık yıkıntılar, bir sürü sütun parçasıyla Ayasuluk Dağı'nın etrafı tam bir ören yeri... Kaleye tırmanırken İşkence Kapısı'ndan geçiyoruz, büyük ve güzel bir kapı. İki tarafından iki yayla desteklenmiş. Chandler kapı desteklerinin bir tiyatronun oturmalıkları olduğunu, üzerlerinde okunmaz halde Yunanca kayıtlar bulunduğunu söylüyor… Kapının ön yüzünü süsleyen alt kabartmayı gördüm. Tournefort, Vood ve Choiseul'de kabartmanın resimleri görülür. Bu resimlerde antik yontunun üç parçası fark edilebiliyordu. İlk parçada Akhilleus'un, sadık dostu Patroklos'un cansız bedenini alışı, ikinci parçada Hektor'un ölüsünün başında ağlayan kadınlar, üçüncüde de asma dallarıyla oynayan çocuklar görülüyordu. Ama artık günümüzde sadece Hektor'a ve Patroklos'a ait parçalar duruyor, onlar da doğrusu pek sağlam değiller; Andromakhe'ın eşinin etrafında yas tutan Troyalı kadınlar neredeyse belli belirsiz bir haldeler, Hektor'un da sol koluyla, sağ bacağı kırılmış durumda. Söz konusu üç parçanın en güzeli, yani çocukların Dionysos kutlaması birkaç yıldır kayıp, bana bu parçanın İtalyan ziyaretçiler tarafından sökülüp götürüldüğünü söylediler. Zaman ve Türklerin sayesinde günümüze kadar gelebilmiş anıtlar, işte bu şekilde bazı meraklı çekiçlerin insafına bırakılmış.[122]

Poujoulat'ın betimlediği kapı rölyeflerinin çalınmış olan parçasına ait çizim; bu çalışmanın Tournefort bölümünde yer almaktadır.

[120] Michaud ve Poujoulat, s. 73.
[121] Michaud ve Poujoulat, s. 74.
[122] Michaud ve Poujoulat, ss. 75-76.

Gezgin, Ayasuluk Kalesi ve kalenin batı tarafında kalan İsa Bey Camii hakkında da bilgiler vermektedir.

> *Ayasuluk Kalesi ortaçağdan kalma bir yapı, geniş bir alanı çevreliyor, surları da sapasağlam. Kalıntılar arasında yabani incir ve ılgın ağaçlarının görüldüğü kale içinde küçük bir cami ve yarı yıkık kubbeli bir sarnıç dışında ilgi çekici hiçbir şey yok… Kalenin batı yanında, dağın eteklerinde on iki-on üç yıldır terkedilmiş olan büyük bir cami bulunuyor… Avlusunun doğu ve batı yönlerinden iki girişi var. Doğu kapısından girildiğinde yirmi basamak kadar inmek gerekiyor. Avlunun tam ortasında bir havuz ve Müslümanların abdest almaları için güzel bir çeşme yer alıyor. Issız avluda ters dönmüş sütun kalıntıları, çok güzel sütun kaideleri, bazı mimari parçalar oraya buraya dağılmış halde… Caminin kapısı, avlunun güney yönünde. Caminin içinde ilk göze çarpan şey; yekpare, on dört ayak kalınlığında, cami tavanını destekleyen iki muhteşem somaki sütun oluyor. Bu sütunlar ve camide kullanılan diğer mermerler belli ki eski Efes'ten yağmalanmışlar. Caminin, Türklerin kıble dedikleri, bizim sunaklarımıza benzer bölümü çok güzel işlenmiş ve çok güzel yazılarla süslenmiş. Kuran'ın muhafaza edildiği kutsal niş, altın yaldızlı yazılarla süslü, mabedin duvarlarında da zaten Arap harfleriyle yazılmış yazılar var. Caminin batı ve güney yönündeki dış cephelerinde Müslüman stili süslemeler görülüyor. Ahşap pervazlar üzerindeki demir kafesler, cami pencerelerine bir seçkinlik katıyor. Caminin iki kubbesindeki kurşun kaplamalar yerlerinden sökülmüş, bu kubbelerin üzerinde yükselen minareler oldukça hasarlı, sivri uçları kırılmış… Bu yapı parlayan beyaz mermerleri, Müslüman mimarisi ve etkileyici büyüklüğüyle geleni geçeni çarpan bir etkiye sahip.*[123]

Poujoulat; Efes'teki su kemerine de kısaca değinmiştir.

> *Paktyes Dağı eteklerindeki kaynaktan şehre su taşıyan su kemeri hakkında söyleyecek söz bulamıyorum. Efes kalıntılarıyla inşa edilen kemerin üzerinde bazı gezginler tarafından derlenmiş Yunanca kayıtların bazıları hala görünüyor. Kimisi sağlam kimisi hasarlı otuz altı kemer saydım.*[124]

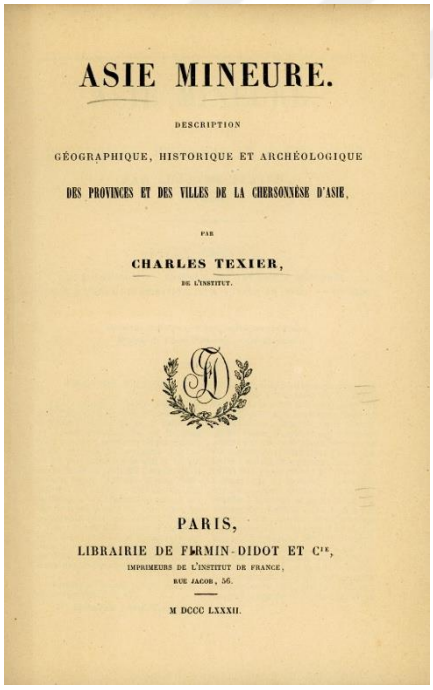
Poujoulat'ın Efes'le ilgili anlattıkları bu kadarla sınırlıdır. Seyyah daha sonra İzmir'e dönmüş ve orada Michaud ile buluşarak gemiyle İzmir'den ayrılmışlardır. Baba Burnu'nda karaya çıkarak; Alexandreia Troas, Troya ve Ida Dağı'nı ve Abydos kentlerini; Erdek'te Kyzikos antik kentini gezdikten sonra, İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır. Yolculuğun tamamı; Yunanistan, Ege Adaları, Batı Anadolu, İstanbul, Rodos, Kıbrıs, Filistin, Mısır ve Lübnan'ı kapsamaktadır.

[123] Michaud ve Poujoulat, ss. 76-78.
[124] Michaud ve Poujoulat, s. 78.

2.17. CHARLES FÉLIX MARIE TEXIER (1802-1971) VE SEYAHATNAMESİ

Fransız asıllı arkeolog ve mimar Charles Félix Marie Texier; Paris Güzel Sanatlar Fakültesi'ni bitirdikten sonra, çeşitli kamu inşaatlarında müfettişlik ve arkeolojik kazılarda görev almış; edindiği bu tecrübelerle 1833-1837 yılları arasında Anadolu'da peş peşe yaptığı üç uzun keşif gezisinin dökümanlarını, 1837 yılında ''Description de L'Asie Mineure'' adıyla yayına hazırlamıştır. Fakat karşılaştığı ekonomik güçlükler nedeniyle dökümanların yarıdan fazlasını yayınlayamamıştır. Ionia'dan Kapadokya'ya uzanan seyahati, Menderes Magnesia'sında yaptığı kazılar ve İç Anadolu'da Boğazköy ve Yazılıkaya'ya ulaşarak, Hitit Krallığı'nın başkenti olan Hattuşa antik kentinin kalıntılarını bulmuş olması Texier'i, Anadolu arkeolojisinin en önemli öncülerinden biri yapmaktadır.[125]

Şekil 113: Texier Seyahatname İç Kapak Sayfası

ASIE MINEURE.

DESCRIPTION

GÉOGRAPHIQUE, HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DES PROVINCES ET DES VILLES DE LA CHERSONNÈSE D'ASIE,

PAR

CHARLES TEXIER,

DE L'INSTITUT.

PARIS,

LIBRAIRIE DE FIRMIN-DIDOT ET Cie,

IMPRIMEURS DE L'INSTITUT DE FRANCE,

RUE JACOB, 56.

M DCCC LXXXII.

Kaynak: İoli Vingopoulou,''Charles Texier'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

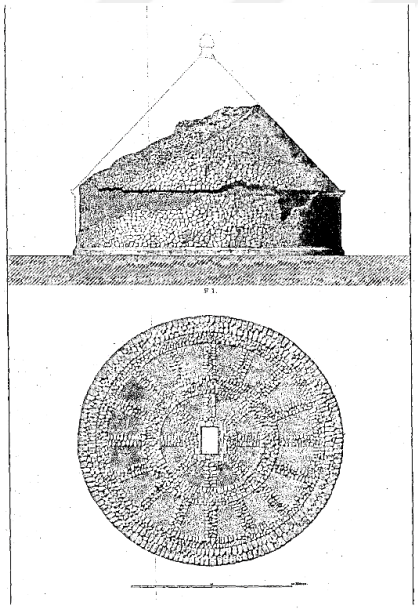
[125] Ludovic Laugier , ''Olmazsa Olmaz Charles Texier'' **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl,** (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 65-66.

Türkçeye ‘’Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi’’ adıyla çevrilen ve üç cilt olarak yayınlanan eserin ikinci cildi Batı Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Aiollerin tarihçesi ile başlamaktadır.

Aiollerin Asya kıyılarına göçlerini, antik kaynaklara dayanarak Aiol kentlerinin kuruluş bilgilerini, kentler arası mesafeleri, arazilerinin verimliliğini anlatırken; Herodot’un kitabının izini sürmekte; Strabon, Virgilius ve Ksenophon’dan da yardım almaktadır. Manisa Sipylos Tantalis şehrini ve nekropolünü incelemekte ve nekropol ile Tantalos’un mezarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

> *Karaya çıktığımız noktadan iki buçuk mil mesafede ve dağın yüksekliğinin yarısında, bina yıkıntılarıyla kaplı bir düzlüğe ulaştık. Değişik yönler gösteren bu taş yığınları, hiç şüphesiz duvarlarda bazı binalara aittiler. Bu düzlüğe hâkim bir zirvede, iki mezar vardır. Bunlar, o yerin en dikkat çekici eserleridir. En büyüğü ve en iyi muhafaza edilmiş olanı, Tantale'ın (Tantalos) mezarı diye bilinir. Bu tepe, tam bir daire şeklindedir. Çapı otuz üç metre altmış santimetre olduğuna göre, çevresi yüz beş metre elli üç santimetredir ve bu halde, önemli bir eserdir. Orta büyüklükte kuru taşla yapılmıştır.*[126]

Şekil 114: Manisa Sipylos, Tantalos’un Mezarı

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 20.

Texier, mezarın yapım tekniğini görebilmek için bir kısmını yıktığını anlatmakta ve daha detaylı bilgiler vermektedir.

[126] Texier, 2. Cilt, s. 20.

Lydia bölümünde; kökenleri, yerleştikleri yerlerdeki arazi durumu, hüküm süren sülaleler ve Lydia kral listesi, ülkenin topografyası, kıtlık zamanlarının etkisini hafifletmek için icat ettikleri oyunlar (aşık atmak, zar ve top oyunları), Lydia müziği, Kimmer saldırıları, Krezos dönemi ve bu dönemin sonunu getiren Lydia (Krezos-Kroissos)- Pers (Cyrus) savaşı gibi konuları anlatmaktadır. Bu savaşla sonu gelen imparatorluğun topraklarının, Selçuklu Beylikler dönemine geçmekte ve toprakların beylikler arasında paylaşımı hakkında bilgiler vermektedir.

> *Doğulular, şimdi de oldukları gibi daha o zamandan kumaş üretiminde ve yün mensucatıyla madenlerin işletilmesinde çok becerikliydiler. Süs silahları yapmak, iğneyle el işleri işlemek, ta çok eski zamanlarda doğunun erkek ve kadınları için başlıca bir meşguliyetti. Fakat değerli madenlerin keşfi, Lydia endüstrisine, önceden olmayan bir güç verdi. Lydia tezgâhlarından çıkan altın ve tunç sehpalar ile sürahiler, Yunanistan'ın en ünlü tapınaklarını süslerdi. O dönemde Yunanlılar, tunçtan bazı kaba şeyler yapmaktan başka madeni üretimi bilmezlerdi.*[127]

Bozdağ ve etrafını dolaşan Texier bugünkü Ödemiş'te yer alan Hypaipa antik kentini keşfetmiştir.

> *Sart'ın güneyinden, dağı aşarak bu harabeyi bulduk. Bu yürüyüş bizi, daha incelenmemiş olan Sart çayı (Pactole) kaynaklarına ulaştırdı. Bozdağ'ın güney yamacında da şimdiye kadar bilinmez kalmış olan Hypaipa şehri harabelerini ziyaret ettik.*[128]

Kentin tiyatrosunu, buradan bulunan Venüs heykelinin şimdi bir okulda merdiven dayanağı olarak kullanıldığını, Hristiyanlık dönemine ait mimari kalıntıları, yazıtları, şehrin köprüsünü anlatmaktadır.

Buradan yönünü Bayındır'a çevirmiş ve kentin hem geçmişi hem de o günkü durumu hakkında bilgiler vermiştir.

> *Şehre bir kilometre kala, geniş bir Türk mezarlığına rastlanır. Bunun içinde, çok sayıda eski mermer parçası bulunur. Burada bulunan büyük bir lahit, Bayındır'a taşınmıştır. Bu harabelerin işaret ettiği şehrin adına dair, hâlâ bir kitabe çıkmamıştır. Bunun, Efes'ten yirmi iki mil mesafede ve Küçük Menderes ovasında Larissa şehri olduğu var sayılabilir. Bu şehir bir Apollon Larissaeus tapınağıyla ünlüydü.*[129]

[127] Texier, 2. Cilt, s. 33.
[128] Texier, 2. Cilt, s. 50.
[129] Texier, 2. Cilt, s. 46.

Antik dönemlere ait hiçbir ilgisi bulunmadığını söylediği Birgi ziyaretinden sonra kuzeye yönelmekte ve tabiatı betimleyip, nehirleri ve çayları anlatarak Sardeis kentine doğru ilerlemektedir. ‘’ Asya'nın kraliçesi diye tanımlanan bu şehrin o kadar süslü ve değerli binaları ve sonra korumak için yapılmış nice surlardan, hisarlar ve duvarlardan bugün ancak birkaç taş kaldığına güç inanılır.’’ [130]

Kentin kalesinde birkaç duvardan başka hiçbir özel eser görülmediğini söyleyen Texier kentteki Kybele Tapınağı’nın Ionialılar tarafından şehrin işgali sırasında yakıldığını söylemekte ve şu andaki tapınak kalıntılarının M. Ö. IV. yüzyıldan sonraya tarihlenmesi gerektiğini anlatmaktadır.

> *Ayaktaki iki sütun, doğu cephesinin dış sırasına aittir. Birbirlerine başlıkları üzerindeki kenar parçasıyla bağlıdırlar. Binanın boyutları, Brankhidlerin tapınağından (Didyma Apollon) aşağı değildir; fakat sütunların boylarından hemen hemen üçte biri toprağa gömülmüş durumdadır. Bunların boyları, yirmi metreden aşağı değildir. O halde binanın genel uyumunu bulmak için, çok derin kazı yapmak gerekiyordu. Bununla beraber birkaç parça bina gövdesi, henüz yeryüzünde, ayakta durduklarından, anıtın tarzı hakkında bir fikir edinmeye uygundur. Cellanın duvarına ait olması gereken bir sıra büyük taşlar da şu anda görünür. Sütun başlıkları Ion tarzındadır ve kabartma yapılmış zarif yaprak resimleriyle süslenmiştir. Bu süslemeleri görenlerin hepsi, tarzın güzelliğine ve işinin mükemmelliğine hayran olmuşlardır. Bu başlıklar, çok eski bir zamana ait olmak için fazla süslü görülür.*[131]

Texier kentteki tiyatro ve stadion hakkında da bilgiler vermektedir.

> *Akropol'ün öbür tarafında, kuzeydoğu kısmında, çok az dikkat çeken bir tiyatro vardır. Sahne tamamen yıkılmıştır. Etrafından birkaç merdivenle ortadaki meydanın şekli bellidir; istinat duvarlarından da bir parça kalmıştır. Bunlar kesme taştan yapılmıştır. Tiyatronun dıştan çapı, hızlı bir ölçümle yüz on metreyi geçiyordu. İçten, yani meydanın çapı elli metredir. Diğer iyi korunmuş tiyatrolara göre bir yargıya varmak gerekirse, bu Sart (Sardeis)'ınki on binden çok seyirci alabilir. Binanın geriye kalan kısmı, bir Roma tiyatrosu olduğunu gösterir; fakat Antiochus'un savaşında bu binadan söz edilişine göre, daha o zamanlar kesin şekilde Sart'ta bir Rum tiyatrosu vardı. Stadion, dağa paralel olarak devam eder. Kuzey kolu, taştan bir sıra kemerlerle tutulmuştur. Efes'in ve İzmir'in stadionları da aynı düzendedir. Binasının tarzı tamamen Romalıdır.*[132]

Tiyatro ile tapınağın arasındaki bir bina grubu hakkında ise şu bilgileri vermektedir.

> *Tiyatro ile tapınağın arasında; ancak Gediz'e daha yakın noktada, bir tür bina kümesini andıran tek bir bina yükselir. Dıştan dört köşe şeklindeki bu bina,*

[130] Texier, 2. Cilt, s. 54.
[131] Texier, 2. Cilt, s. 57.
[132] Texier, 2. Cilt, s. 57.

tuğladan ve mermerden yapılmıştır. Bazı eski eser uzmanlarının dedikleri gibi burası, Krezos'un sarayından geriye kalan bir kalıntıdır. Romalılar tarafından senato salonuna çevrilmişti. Rumlar geroisia adını verirlerdi. Bu harabede kenar yıkıntılarıyla beraber çok sayıda salon ve diğer daha küçük oda izleri görülür. Salonların en büyüğü iki, sonunda birer yarım daireyle son bulmuştur. Bunun boyu yaklaşık olarak kırk ve eni on beş metredir. Tuğla kısmı çok iyi yapılmıştır; fakat mermer parçalarının yapım tarzı, dördüncü yüzyıla yakın bir dönemi hatırlatır. Bu harabelerin birinin kamu kuruluşu ve belki de bir gymnasium olduğu, neredeyse doğrudur.[133]

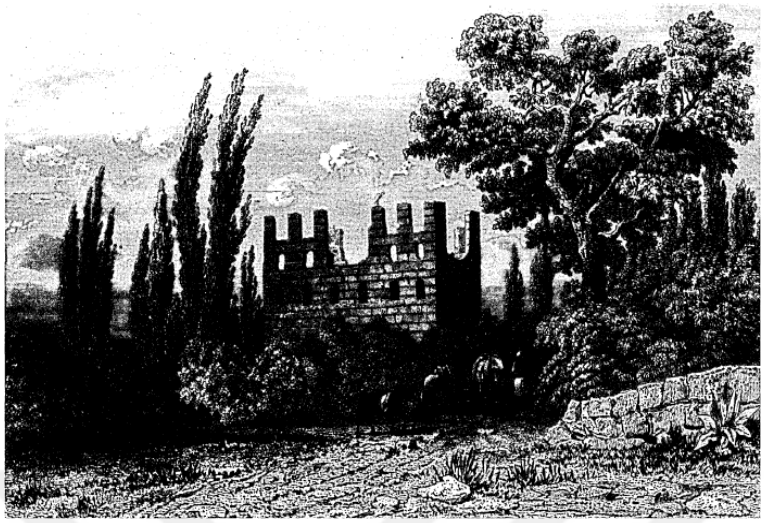
Texier; Sardeis şehrinin tarihini anlattıktan sonra, Lydia krallarının geniş mezarlığının, Sardeis ovasının kuzeyinden geçen Hermos (Gediz) nehrinin sağ kıyısında tepecikler topluluğu şeklinde görüldüğünü anlatmaktadır. Bunların arasında ufak bir dağa benzeyen, insan eliyle yapılmış tepenin, Herodot'a dayanarak, Kroisos'un babası Alyatte'ye ait olduğunu, burada yapılacak bir kazı çalışmasının çok verimli olacağını, Bin Tepeler adı verilen bölgede ellinin üzerinde tepeciğin yer aldığını söylemektedir.[134]

Sardeis'den ayrılan Texier, Nif-Kemalpaşa üzerinden Sardeis-İzmir yolunu şöyle anlatmaktadır. '' İzmir'den Sart'a giden doğru yol, eski zamanlarda izlenenle aynı yoldur. Bornova (Bournabat) kasabasına kadar Meles vadisine çıkar ve İzmir' e doğuda yirmi sekiz kilometre mesafede bulunan Nymphaeum, yani Nymphio adındaki küçük şehrin üzerine gider.'' Nif-Kemalpaşa'nın doğal güzelliklerini anlatmakta ve Bizans imparatorlarından genç Andronic'in Nymphaeum'da yaptırdığı yazlık sarayın kalıntıları hakkında bilgiler vermektedir.

Binanın izleri hala vardır. Mimari süslemeleri olmayan dört köşe büyük binadır. Taş ve tuğla sırasıyla işlenmiştir. Üç katlı olan bu sarayın, birinci katında altı pencere vardır. Yan taraf yüzünde, açık bir salon olması muhtemel büyük ve boş bir yer görülür. Bu sarayın tarzı ve bölümleri, Konstantin'in İstanbul'daki sarayına tamamen benzer.[135]

[133] Texier, 2. Cilt, ss. 57-58.
[134] Texier, 2. Cilt, ss. 62-63.
[135] Texier, 2. Cilt, s. 66.

Şekil 115: Nymphaeum'da (Nif-Kemalpaşa) Andronic'in Sarayı'nın Kalıntıları

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 67.

Bu bölgenin asıl öneminin Nymphaeum'a birkaç kilometre mesafedeki Karabel Vadisi'nde bulunan, kayaya oyulmuş bir kabartmadan kaynaklandığını ve her gezginin mutlaka görmesi gereken bir eser olduğunu söylemektedir. Karabel'deki bu kabartmanın, Herodot'un bahsettiği resim olduğu konusunda ısrarcıdır.

> *Bu eserin ilk meydana getirdiği etki, Beyrut civarında Nehru'l-Kelb vadisindeki kabartma Asur resimlerine benzemesidir. Bu resim, çok sert ve boz renkte kalker bir kayanın içinde, sel suyundan kırk metre yukarıya kazınmıştır. Kapı şeklindedir ve üstünde saçak gibi çıkıntılı bir yüzey resmin çerçevesi görevini görür. Boyu iki metre elli santimetre ve aşağıdan genişliği iki metre, yukarıdan bir metre doksan santimetredir. Resim, yandan görünen ve doğuya doğru bakan silahlı bir adam portresidir. Başında koni şeklinde bir külahı vardır. Bunun ön tarafında, Mısırlıların fesini andırır bir başlık takılıdır. Sol elinde bir mızrak ve sağ elinde bir yay tutar. Kemerine bir sagaye geçirilmiştir. Bütün elbisesi, beline eğik bir şekilde kat kat sarılmış gibi duran bir gömlektir. Ayakkabıları, Asya tarzında kıvrıktır. Bu eser tamamen düz değil, yani bazı yeri kalın ve bazı yeri ince ve modelsiz olarak yapılmıştır. Yağmurların yüzeyi üzerine devamlı etkisi, taşı ham ve pürüzlü bir duruma getirmiştir. Yüzün karşısında ve başın hizasında, bazı işaretler vardır. Bunların arasında bir kuş resmi ayırt edilir. Diğerleri hiyeroglife benzer işaretlerdir. Bu yazının anlamı şudur: Bu kudretli omuzların, bu memleketi sahip ettiği kişi benim.*[136]

[136] Texier, 2. Cilt, s. 68.

Şekil 116: Nif-Kemalpaşa'da Kayaya Oyulmuş Kabartma

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 69.

Küçük Menderes nehrinin kuzeyinde kalan Lydia şehirlerini ve tarihçelerini anlatmakta ve Magnesia (Manisa) kentinin hiçbir gezginin dikkatini çekecek eserlere sahip olmadığını ama İzmir-Bergama yolu üzerinde önemli bir geçiş noktası olduğunu belirtmekte, Bizans zamanında piskoposluk merkezi olmasına karşın, kentte Hristiyanlık dönemine ait hiçbir eser bulunmadığını eklemektedir. Manisa'nın tarihi hakkında bilgiler verdikten sonra, Manisa Dağı'nın kuzey tarafında bulunan ve çok eski dönemlere ait olan Ana Tanrıça heykelinden bahsetmektedir.

> *Manisa Dağının· kuzey tarafında bulunan Manisalıların oldukları yerdeki Codine kayasının üzerinde, hepsinin en eskisi olan bir Ana Tanrıça heykeli vardır. Bu heykel, daha içeri girmiş bir yüzey üzerine kazınmıştır. Meditasyon halinde, oturmuş bir kadını tasvir eder. Fakat ayrıntıları, zamanın etkisi ve yıpratmasıyla o kadar aşınmıştır ki ancak genel şekli anlaşılabilir.*[137]

Sardeis'den Bergama'ya giden eski Roma yolunu takip eden gezgin; Akhisar'ın (Thyatire) sağda kaldığını ve buna göre Apollonis kentinin yerini sol tarafta

[137] Texier, 2. Cilt, s. 76.

aramak gerektiği bilgisini vermekte, Akhisar'ın tarihini anlatmakta ve daha birinci yüzyılda Hristiyan Kilisesi unvanı kazanan yedi kentten biri olduğunun bilgisini vermektedir.[138]

Texier; Alaşehir (Philadelphia) kenti hakkında, Roma döneminde kendi isteğiyle Hristiyanlığı kabul etmesinden dolayı, yedi kilise kentinden biri olduğunu, şehrin birkaç tepe üzerine yapıldığını, sur duvarlarının bir dikdörtgene yakın şekilde olduğunu ve surların birbirine yirmi, otuz metre aralıklarla yapılmış, yuvarlak kulelerle korunduğunu söylemektedir. Şehir kapılarından bir ize rastlanmadığı ve harabelerden görülebildiği kadarıyla da hiçbir zaman zengin bir kent olmadığı sonucuna varmaktadır.[139] Daha sonra Kula (Koula) kentini anlatan gezgin; Katakekomene volkanik oluşumları ve o günkü kent hakkında bilgi vermekte, kentte eskiye dair hiçbir yapının artık var olmadığını, ancak diğer yapılarda devşirme olarak kullanılmış eski parçalara rastlandığını söylemektedir.[140]

Texier; Gediz (Hermos) nehrinin kuzeyindeki Lydia şehirleri hakkında da bilgi vermekte, Moeonia kentinin yerinin bulunuşunu anlatmakta, aynı bölgede kalıntılar olduğu halde adı bilinemeyen yerleşimlerden söz etmekte ve Blaundus şehrini betimlemeye geçmektedir.

> *Tiyatrosu tepenin eteğine yapılmıştır. Sahne tamamen yıkılmıştır, fakat oturacak yerlerin büyük bir kısmı hâlâ sağlamdır. Kapıyı koruyan dört köşe iki kule, neredeyse tamamen muhafaza edilmiştir. Bunlar, çimentosuz olarak büyük taşlarla yapılmıştır. Bir tanesinin saçak altında, Dor tarzında araları delik üç dik parmaklık şeklinde, askeri binalarda kullanılmayan mimari süslemeler vardır. Kapı dört köşedir ve yukarısında saçak altı kısmı vardır. Şekli kemerlidir. Bu sistem yapı, Yunan tarzına uygun değildir… Kapının tam ortası hizasında güzel bir tapınağın kalıntıları vardır… Tapınağın güneyinde, Dor tarzında ve bazılarının saçak altları hâlâ mevcut, dört ayak üzerine yapılmış bir kemer altı kısmı vardır. Biraz daha ileride, sütunlarının yarısı dört köşe bir istinat duvarına girmiş iki sütunlu diğer bir kemer altı görülür. Bunlardan altı tanesi, daha yerlerinde durmaktadır. Büyük taşlarla yapılmış bir bina, kalenin sonundan yükselir. Burada, bir de stadion görülür. Diğer üç tapınağın enkazı, kapının dışarısındaki meydanı işgal eder.*[141]

Seyahatnamede; Kula'nın otuz üç kilometre kuzeyinde, Sidas Kalesi denen mevkide bulunan Saittae antik kenti hakkında şu bilgiler mevcuttur.

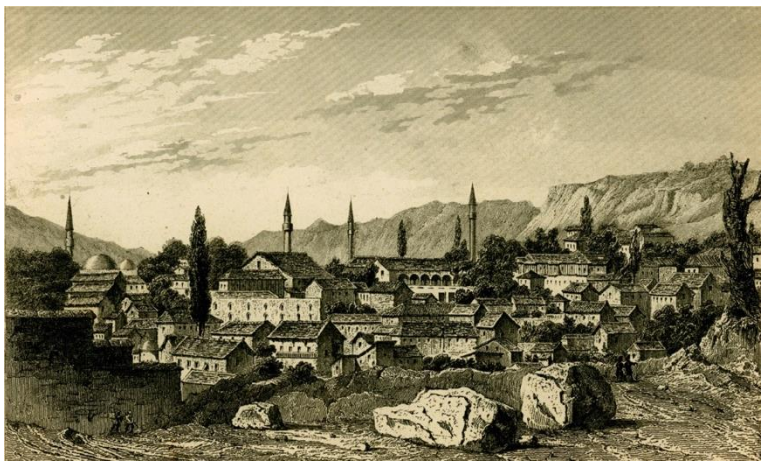
[138] Texier, 2. Cilt, s. 80.
[139] Texier, 2. Cilt, s. 83.
[140] Texier, 2. Cilt, s. 91.
[141] Texier, 2. Cilt, s. 96.

Çok sayıda lahit şehrin girişini haber verir. Ovaya inilince, bir kısmı kaybolmuş stadionun harabeleri görülür. Bir tepenin yamacına dayanmış olan diğer bölümü, iyi muhafaza edilmiştir. Meydanı saran duvarla oturulacak yerlerin bir kısmı şu anda vardır. Ova, anıtların yıkıntıları ve güzel yapılmış birtakım binaların mimari süsleme parçalarıyla kaplıdır. Çok sayıda sütun gövdesi ve mermerden diğer bina kısımları, yerde yatmaktadır. Ovanın doğu kısmında yer altı kemerler üzerine bina edilmiş büyük temellerin varlığı, buranın bir tapınak olduğunu belli eder. Bunun genel yapısı harçsız inşa edilmiştir.[142]

Ldyia'nın en gelişmiş şehirlerinden biri olarak tanımladığı Aydın-Güzelhisar'da bulunan Tralleis antik kentinin tarihi hakkında bilgiler vermekte, bu yerleşimin doğusunda kalan eski Tralleis buluntularını da anlatmaktadır.

Aydın-Güzelhisar'daki kalıntılarda tiyatro ile stadion, yalnızca yapıların iskeletini ortaya koyabilecek durumdadır. Sahne ve merdivenler, hiç kalmamıştır… Eski Tralleis, doğu tarafta dört köşeli bir şekildeki düzlüğü işgal etmişti. Burada yeryüzü, eski binaların duvar yıkıntılarıyla kaplıdır. Özellikle dikkat çeken üç büyük kemeri, bazıları bir zafer takı ve bazıları da bir gymnasium kalıntısı saymışlardır. İkinci görüş, bize daha uygun görünüyor. Birkaç yıl önceye kadar, nakışlarla kaplı mermer sıvaları görülüyordu. Bu kemerlerle bitişen duvar çıkıntılarına bakılırsa, diğer parçaları olduğu yargısına varılır.[143]

Şekil 117: Tralleis'den (Aydın-Güzelhisar) Görünüm

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 99.

Küçük Menderes'in güneyindeki Lydia şehirlerini anlatmaya başlayan Texier'in ilk durağı Tripolis kentidir.

Şehrin harabeleri, ovaya hâkim bir tepenin eteğinden genişler ve Sart (Sardeis)'tan Laodiceia'ya giden büyük yolun üzerinde bulunduğundan, Asya'yı

[142] Texier, 2. Cilt, ss. 96-97.
[143] Texier, 2. Cilt, s. 101.

ziyaret eden hemen hemen her gezgin, burasını gezmiştir… Tiyatrosu batı tarafındaydı. Oturulacak yerleri alınmış ise de sahne önünün konumunu tamamen belirlemek mümkündür. Binasının çapı, yaklaşık altmış metredir. Üst kat kemerlerinden bir iz görülmüyorsa da yığılmış enkazından anlaşıldığı üzere, bir kemeri olduğu tahmin edilebilir. Şurada burada göze ilişen sütun başlıkları ve gövdeleriyle sütun üstü kısmı ve saçakların şekli ve tarzı ikinci yüzyıl mimarisinde olduğunu gösterir. Stadion, tiyatronun yakınındadır. Bunun bir kalıbından başka bir şeyi kalmamıştır. Her parçası alınmış ve kaldırılmıştır. Güneybatı tarafındaki kısmında, gymnasium olması muhtemel olan büyük bir bina vardır. Büyük taş kütleleriyle yapılmıştır. Tapınaklardan hiçbiri kalmamıştır. Şehrin surlarından büyük kısmı korunmuştur. Bunlar birkaç değişik döneme aittir. En eskileri, taşları büyük boyda olandır. Şehrin doğusunda, mezarlık görevi gören dar bir vadi vardır. Mezarlar iki türlüdür: Bir kısmı kayaların içine oyulmuş odalardır; diğer tür kapaklı lahitlerdir. Bunların hepsi tamamen Roma tarzıdır.[144]

Nysa kenti hakkında şunları söylemektedir.

Nysa çok sayıda anıtla süslenmiştir. Bir tepeye dayanmış tiyatrosu, gençler için bir gymnasium, bir halk meydanı ve ihtiyarlar için bir toplantı salonu vardır. Amfitiyatro, derenin iki tarafına at nalı şeklinde yapılmıştı. Bu şekilde sel suları, tiyatro meydanının altından geçerdi. Binanın bu konumu, şu anda var olan Kyzikos ve Bergama (Pergamon) amfitiyatrolarının aynısıdır.[145]

Lydia bölgesini anlatmayı tamamlayan Texier, Ionia bölgesine geçmekte, bölge hakkında önce tarihi bilgiler vermektedir. Attika'dan Ege kıyılarına ilk ve ikinci göçü, Lydia kralları ile olan ilişkileri, on iki Ion şehrinin kuruluş aşamaları, on iki Ion şehrine Smyrna'nın da katılması, Ionia Konfederasyonu'nun kurulması, bölgedeki Pers egemenliği, Pers kralları Cambyse ve Darius dönemleri, Rum krallar ve Roma İmparatorluğu dönemindeki Ionia gibi konuları uzun uzun anlatmaktadır. Ion sanatı hakkında bilgiler verirken, Ion mimarisini ''zarif ve nazik mimarî tarz'' olarak tanımlamaktadır[146].

Smyna'nın kuruluşu ve Ion şehirlerine katılması hakkında bilgiler verdikten sonra, arkeolojik kalıntılara geçmektedir.

Rum krallarının meydana getirdiği eserlerden, sadece eski kalenin bir kısmı kalmıştır. Bu kısım, araları düzgün olmayan taşlarla yapılmış güneybatı tarafında ve birinin yalnız zeminden yukarı temelleriyle diğerinin boyundan üçte biri kalmış kulelerden ibarettir. Kırmızı trakit cinsinden güzel bir taşla yapılmış

[144] Texier, 2. Cilt, ss. 109-110.
[145] Texier, 2. Cilt, s. 111.
[146] Texier, 2. Cilt, s. 134.

olan bu bina, porfir taşı görüntüsü verir. Kalenin geriye kalan kısmı bir Bizans eseridir. Diğer eserler, kısmen yok olmuştur; fakat ne oldukları, enkazından bellidir. Stadion, kalenin biraz üst tarafında, doğudan batıya doğru uzanır. Bunun merdivenleri mermerdendi. Daha sonra yeni binalarda kullanılmıştır. Stadionun bütün sol tarafı, şu anda var olan mesnet duvarları üzerine istinat eder; yarım daire şeklinde girintiler ve ufak taşlarla herhalde Romalı binası olan duvar oyukları vardır. Tiyatro da stadionun akıbetine uğradı. Zamanında merdivenleri ve salonları tutan iki kısım, 1836 yılında bütün binayı oluşturuyordu. Basamaklar XVII. yüzyıl ortalarında tahrip edilmişti; fakat eserin genel çizgileri çok güzel görüldüğü gibi, meydanı işgal etmiş olan evlerde, bazı mimari süsleme parçalarının keşfi de çok muhtemeldir… Su kemerleriyle bütün Roma şehirleri tarzı eserlerin geriye kalan kısımları, ya yıkılmış ya da yeniden kullanılmıştır. Bu son yüzyıllarda İzmir'de bulunmuş olan yazıtlar epeyce vardır. Fakat bunlar dikkatle toplanmadıklarından, büyük kısmı maalesef yeni binalar yapımında yok olmuştur… Kadifekale'nin (Pagos Dağı) batı yamacı üzerinde görülen Asklepius (Esculape) tapınağı da büsbütün haraptır. Yahudi mezarlığının üstünde 1836 yılında kazı yapılarak büyük taşlarla bina edilmiş uzun bir temel ile bazı mermer kütleleri bulunmuştur, bunlar herhalde tapınağın geriye kalan kısmıydı… Şehrin surları çoktan beri yıkıldığından, şimdi eski İzmir'in çevresini belirlemek çok zor olacaktır.[147]

Texier; Bizans ve Müslüman dönemdeki İzmir'i anlattıktan sonra Tournefort'un gördüğü İzmir'le kendi gördüğü kenti kıyaslamaktadır.

Bir asırdan çok zaman önce İzmir'i ziyaret etmiş olan Tournefort'un söz ettiği binalar, bugün hiç yoktur. Pomoerium adını verdiği büyük duvarlar, Kibele (Cybele) ya da ona göre Homerium adında ve Roma'nın Janus Tapınağıyla karşılaştırdığı dört köşe tapınağı anlatır; bu bina Halkapınar Çayı'nın (Meles) yanındaydı. Boyu, eni beşer metre kadar olan bu küçük binanın, iki kapısı ve bunların ara yerinde Homeros'a hatıra işareti olması muhtemel bir girinti vardır. Bu tarife göre, buranın bir mezar olması için çok belirti vardır. Tournefort'un ziyaretinden az zaman sonra, 1702 yılında, tamamen kesme taştan kemerle yapılmış dört yüz adım boyunda bir bedesten (kumaş pazarı) ya da han inşası için tiyatroyu yıkmışlardır. Tiyatronun temellerinde, İmparator Gallien ile ailesine ait madalyaları içine alan bir çömlek bulunmuştur. Bundan başka İmparator Claude'dan söz eden bir kitabe de elde edilmiştir. Sirk de oldukça korunmuştu. Boyu iki yüz elli ve eni kırk beş adımdı.[148]

[147] Texier, 2. Cilt, ss. 141-142.
[148] Texier, 2. Cilt, ss. 145-146.

Şekil 118: Smyrna (İzmir) Manzarası

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 147.

İzmir'den ayrılarak Efes'e yönelen gezgin yol boyunca coğrafi bilgiler vermekte, doğal güzellikleri anlatmakta ve yolda karşılaştığı kalıntıları incelemektedir. Torbalı (Trianta) civarı ve sonrasındaki güzergâhta gördüklerini şöyle anlatmaktadır.

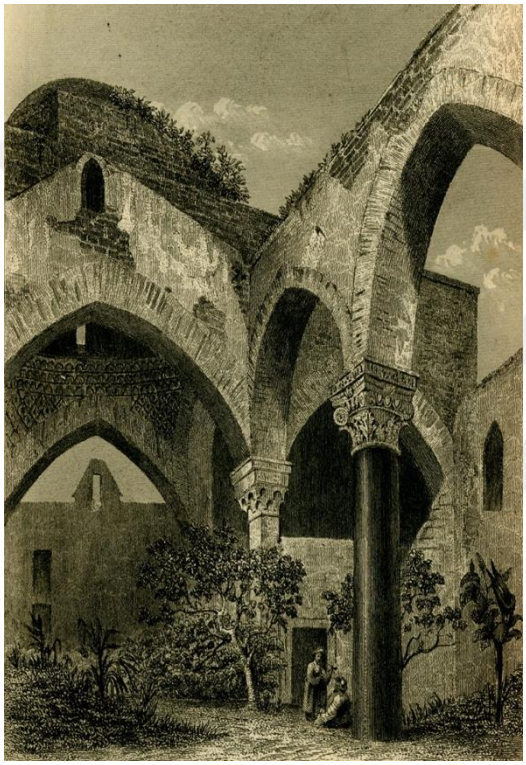
> *Bizi, sabahtan beri gördüğümüz bir tepeye doğru, güneye yönlendiren ufak bir yolu tuttuk. Çevredeki bazı mimari kalıntılarla harap olmuş büyük su kemerlerinin varlığı, bu yerde herhalde büyük bir şehir bulunduğuna işaret ediyordu; karşımızdaki tepenin güneydoğu yüzünde, büyük bir toprak yığıntısı görülür. Pınar suyu adında ufacık bir derenin kenarındaki kahvede durduk. Yıkık kemerlerin suyunu veren, bu dereydi. Torbalı'dan (Trianta) Efes'e giden doğru yolu takip etmedik; ovanın suyu ve bu Pınar suyunun meydana getirdikleri bataklık, yeri adeta geçilmez hale getirmişti. Pınar suyundan uzak olmayan bir yerde, sütun parçalarını ve diğer mimari bina bölümlerini içeren eski bir mezarlık görülür. Bu parçalar, hep beyaz mermerdendir; Dor mimari tarzını gösterir… Bir saat kadar yürüdükten sonra sol tarafımızdaki dağın en sarp bir tepesine kurulmuş bir kale yıkıntısına kadar geldik. Yerliler buna Kız Kulesi adını veriyorlar… Kaleyi geçtikten sonra, uzaklarda Efes ovasını saran dağlar ortaya çıkar. Yol, Küçük Menderes (Kaystros) nehrinin boyunca gider. Bir kayanın girintisinde bir kısmı yapılmış ve bir kısmı da dağdan yararlanılmış bir bina gördük. Dağın içinde oyulmuş bir salon ile bir duvar oyuğu izi görülür. Su kemerleriyle üzeri beyaz mermer kaplı birkaç duvar parçası, bu yapıyı tamamlar.*[149]

Texier; Ayasuluk'u anlatırken kalenin geç bir tarihte yapıldığını söyleyip deniz tarafındaki kapısında güzel kabartmalar bulunduğunu, kalenin içinde kayda değer bir

[149] Texier, 2. Cilt, s. 151.

şey olmadığını belirterek, Büyük Cami'yi anlatmaya geçmektedir. Tamamen eski eser kalıntıları ile yapıldığını söylediği caminin içindeki dört büyük sütunun Efes harabelerinde eşinin olmadığını belirtmekte, her şeyin şaşırtıcı bir şekilde uyum içinde olduğuna dikkat çekerek hayranlığını dile getirmektedir. '' Bu şehrin camisi dünyanın en güzel camilerinden birisidir. Güzellikte bir benzeri yoktur.''[150]

Şekil 119: Ephesos (Efes) Sultan Selim Camii

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 149.

Ephesos'un, Ionia'nın en eski kenti ve başkenti olduğunu anlattıktan sonra, tarihi hakkında bilgiler vermektedir. Kenti tasvir etmeye sur duvarlarıyla başlamıştır.

> *Şehrin güneydoğu tarafından Corissos Dağına çıkılmaya başlanınca, karşıya Efes vadisine hâkim dört köşe bir bina gelir. Bu bina dikkatleri çok çeker ve halk arasında Saint Paul'ün hapishanesi adıyla tanınmıştır. Aslında Corissos 'un savunma düzeninden bir kısım olan tek başına bir kuleden başka bir şey değildir. Dağın bütün sırtı, kesme taştan güzel yapılmış uzun bir duvarla süslenmiştir. Bu duvar, Lysimachos'un Efes sakinlerini bir sur içinde yerleştirdiği zaman yaptırdığı hisardır. Lysimachos'un duvarlarında, bir mesafeden diğerine çok*

[150] Texier, 2. Cilt, ss. 152-153.

güzel yapılmış kuleler ve gizli kapılar vardır. Taşları, Corissos ocaklarından alınmıştır. Bunlar, batı kısmında gymnasiuma ve tiyatroya kadar uzanır. Manisa kapısının da burada olması gerekir… Duvar, dağ sırtını iki kilometre uzunluğa kadar izler; gymnasiumun bulunduğu kısımda, Panayır Dağı'nı Corissos'a bağlar. Kulelerin çoğu iyi durumda kalmıştır. Duvarların yapım tarzı, o dönemin en güzel askerî inşaatına bir örnektir. Birinci kule çok sağlam ve Behramkale'deki (Assos) tarzına benzer. Bu duvar, ovaya doğru inerek kaybolur, belki taşları yeni inşaatlarda kullanılmak üzere alınmıştır.[151]

Daha sonra yapılar hakkında bilgiler vermektedir.

Ayasuluk tarafından şehre girilince sol tarafta bir çıkıntıyı sarmış olan büyük yıkıntı kümelerine rastlanır. Bunlar, eski Efes'in en iyi muhafaza edilmiş kısmıdır ve genel olarak birinci ve ikinci yüzyıla ait Romalı binalarıdır. Stadion, tiyatro, hamamlar gibi bütün eserlerin yerleşmesi herhalde daha çok eski dönemlere gidebilirse de, devam eden onarım ve yenilenmekten dolayı, Romalılıktan daha eski bir görüntü sergileyememektedir… Stadionun sağ taraf kısmı, yeraltında büyük odalardan oluşan temeller üzerindedir. Bu odaları hiç şüphesiz oyunla ilgili edevat koymakta ve yarış hayvanlarını bağlamakta stabula (ahır) olarak kullanıyorlardı. Stadionun içi, diğer hipodromlardan farklı bir görüntü sergilemez; ortadaki meydanlığı yıkıntılarla doludur. Binanın sol tarafı dağa dayanmış ve hatta tiyatronun bir kısım iç kısmı, dağın eteğinde oyulmuştu. Merdiven basamakları mermerden idi. Bunlar caminin binasında kullanılmıştır. Stadionun girişinde, merdivenle başlayan bir kemer vardır. Kapı yerine olan bu yay, başka binalara ait mermerlerle yapılmıştır… Tiyatrosu, stadionun güneyindedir; çevre duvarı tamdır. Temsil yeri, harabe yığıntısından başka bir şey değildir. Harçsız olarak büyük kesme taşlarla yapılmıştır. Bu durumdaki yıkıntılar, hiç şüphesiz deprem sarsıntılarıyla olmuştur. Tiyatronun mimari tarzı tamamen Romalı olduğundan, Yunan sanatına ilişkin bir şey görülmez. Çöküş dönemine ait birçok onarım izleri de görülür…[152]

Hamamlar, gymnasium, su kemerleri ve mezarlıklar hakkında da kısa bilgiler verdikten sonra Artemis Tapınağı'na geçmekte; Artemis kült heykelinin tarihçesini ve tapınağın yedi kez yeniden yapıldığını ve evrelerini anlatmakta, en son kısımda ise yıkılışını anlatarak Efes gezi notlarını tamamlayıp Kuşadası'na yönelmektedir.

Denize paralel olan bir vadide suyunu nereden aldığı bilinmeyen büyük bir kemer dağın eteğinde uzanır. Solda ikiye ayrılan ve bunlardan biri çok kalın ve kötü yapılmış bir duvar üzerinden, yolu atlar. Bu suyolunun yukarı kısmına, su depolarıyla kesintiye uğrayan toprak künkler döşenmiştir. Su kemerlerinin bu kolu, eski Pygele'de izleri görüldüğü gibi şehri sular… Denize doğru ilerlemiş küçük bir burun, burada zamanında bir liman olduğuna işaret eder. Bizans tarzı birkaç bina, hiç şüphesiz donanmaya aittir; fakat karadaki Rum şehirleri ve yıkıntıları, daha önemlidir. Kıyı boyunca gittikten sonra, bir açı yaparak doğuya

[151] Texier, 2. Cilt, s. 157.
[152] Texier, 2. Cilt, s. 158.

yönelen büyük bir duvar parçası görülür. Büyük ve beyaz mermer taşlarla istifi muntazam yapılmış olan bu duvar, kesin olarak bu Rum şehrine aittir. Taş üzerine yapılmış olan bu duvarın düzgün çizgisi, yüzlerce adım mesafeye kadar izlenebilir. Sonra kuzeydoğu köşesini oluşturan kalın bir kule gelir. Almanyalı bir eski eser uzmanı, bu noktayı daire şeklindeki bir tapınakla karıştırmıştır. İki tarafından duvara girmiş olan bu kule, mutlaka savunma setinin kısımlarındandı. Şehrin en yüksek noktasını oluşturan ve halka açık yerlere ait birçok kiremit ve çanak çömlek yıkıntıları bulunan düz yerde, Diana Munychie tapınağının yerini aramak gereklidir.[153]

Texier; yerel halktan birilerinin çok uzak olmayan bir mesafede, hiçbir gezginin görmediği kalıntılar olduğunu söylemesi üzerine Değirmendere'ye gitmiştir. Yaptığı inceleme sonucu burasının Strabon'un anlattığı ve şu anda yeri bilinmeyen Ortygie kenti ile uyumlu olduğuna karar vermiştir.

Vadinin dibinde, zamanında gerçekte bir bina olduğu, görkemli eserlerinden anlaşılıyor; görülen üç sıra kesme taş ya da kaya parçaları, şüphesiz bir mağara veya tanrıça hayalî evinin temelleriydi. İçinin daire şeklinde eşikli bir kısmı, hâlâ mevcuttur. Suların yeraltından, bugün mevcut olmayan yollarla geçirildiğine şüphe yoktur. Bu binanın var olan kalıntıları, ilk Yunanlıların en eski yapısını gösterir. Kilisenin yanındaki granit sütun, nispeten daha eski bir döneme aittir. Bunu rahipler dağın yukarılarında bulmuşlar ve yuvarlayarak gördüğümüz noktaya kadar getirmişlerdir. Eski binalardan kalan şey, üç sıra taşın iki metre yüksekliğinde meydana getirdiği zeminden yukarı temel kısmından ibarettir. Hristiyanlığın ilk döneminde, bazı münzevilerin buraya gelerek sakinlik ve rahat içinde yaşadıkları sonucuna varılır. Kilisenin kapısındaki kitabe, bunu desteklemektedir. Kilise 327 yılında yapılmış ve sonra 1812 yılında tekrar yapılmıştır. Diğer bir kitabede, daha sonra yapılan onarımlar söz konusudur… Bu binalardan, hiçbir şey kalmamıştır; yalnız manastırın kapısının yanında Yunan tarzı iyi yapılmış ve kırık halde bulunan bir aslan başıyla süslenmiş korniş ve mimari dekorasyonun kalıntıları görülür. Buranın bütün topografyası, Strabon'un tariflerine uygundur. Sözü edilen dere, Cenchrius'tur; Sisam'ın karşısında denize karışır.[154]

Köylülerin Çakır Ali Şatosu dedikleri yere giderek incelediğini ve yıkıntının genel yapısının çok eski dönemleri işaret ettiğini, fakat bir yazıt ya da süsleme bulunamadığını belirtmektedir.[155]

Yerlilerin haber verdiğine göre, Mycale Dağı'nda daha hiçbir Avrupalı tarafından ziyaret edilmemiş çok sayıda kale vardır. Büyük şeyler keşfetmek ümidini beslemeksizin, dağın şimdiye kadar bilinmeyen bu kısmını gezmeye karar verdim. Önce Mycale Dağı'nın en yüksek bir uçurumu üzerinde ve bütün yollardan uzak bulunan bir manastıra doğru gittim. Çanlı'dan hareket edilince,

[153] Texier, 2. Cilt, s. 171.
[154] Texier, 2. Cilt, s. 174.
[155] Texier, 2. Cilt, s. 175.

yol sürekli olarak sık ormanlarla gölgelenen dağın yamacını izler. Mycale Dağı'nın tepesi, çok sayıda ve küçük Bizans kiliseleri yıkıntıları bulunan, geniş ve düz bir yayladır.[156]

Depremlerin Ion şehirleri üzerindeki etkilerini ve Küçük Asya'da gerçekleşen depremleri anlatmakta, bu doğa olayıyla yıkılan tapınaklar hakkında bilgi vermektedir.

Eski zamanların tapınak ve şehirlerinin yıkıldıkları zamanı belirleyemesek bile, Ionia'nın o güzel tapınaklarını yıkan sarsıntıların hiç olmazsa izlediği yönü ve sarstığı dairenin genişliğini belirleyip sınırlayabiliriz. Teos ile Claros, Priene Branhkid ve Magnesia ad Meandrum şehirleri, genel olarak doğu-kuzeydoğu ve batı-güneybatı yönündeki bir çizginin üzerinde bulunurlar. Bu şehirlerin hepsi, Ion mimari tarzında beyaz mermerden yapılmış tapınaklarla süslenmişti. Bu eserlerin hepsi, bugün yerlerde yatmaktadır; fakat yıkılmalarına sebep olanın insan eli olmadığı açıktır; çünkü bütün sütunlar beraber düşmüş, aynı tarafa yıkılmıştır. Sütun başlıklarıyla saçaklar birbirlerinin aksi ve karşılıklı yerdedirler. Binanın gövde kısımları, sıradan dekore edilmiş olan kısmı kapattığından, bütün saçak oymaları ve kornişlerin, yıkıntılar altında sağlam bulunması mümkündür. Milet yakınındaki Didyma Apollon tapınağı da aynı durumdadır ve büyük taş kütlelerinin altında, çok güzel kabartma parçaları görülür.[157]

Texier; Miletos'un kuruluşunu, Lydia, Darius, Rumlar ve Türkler dönemindeki kenti anlatmakta ve Branhkid rahiplerinin tapınağı olan Didyma Apollon Tapınağı'nı incelemeye geçmektedir. Seyahatnamede bu tapınakla ilgili çok sayıda çizim mevcuttur. Bu çalışmaya sadece birkaç tanesi alınabilmiştir.

Asya kıyılarının özel bir şekilde ikramda bulunulan tanrıları, Apollon ile Diana (Artemis) idi ve Asya'nın en meşhur tapınakları, bu iki tanrıya tahsis edilmişti. Ortygie, Milet, Manisa (Magnesia), Efes, Claros şehirlerinin tapınaklarını, en değerli adaklar ve en güzel sanat eserleriyle süslemek için yarışırlardı. Branhkidlerin Didyma Apollon'a ait tapınakları, bu kıtanın en meşhur tapınaklarından biriydi. Claros'unkine denk gelirdi ve önem olarak Delphoi tapınağından üstündü. Ionia kıyısında; Posidium burnuna yakın, denize yakın mesafede yapılmıştı, Milet arazisine aitti… Bu binanın başlandığı tarihi kesin şekilde belirlemek zordur. Miletli Daphnis ve Efesli Péonius adında iki mimar tarafından yapılmıştır.[158]

Branhkidler ve antik kaynaklara dayanarak, tapınağın sağlam olduğu dönemdeki özellikleri hakkında verdiği bilgilerden sonra, yapının o günkü durumunu anlatmaktadır.

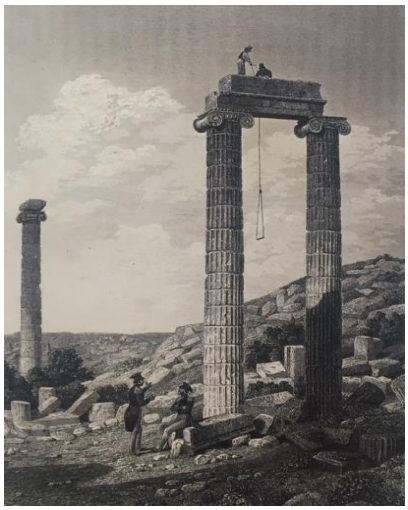
[156] Texier, 2. Cilt, s. 178.
[157] Texier, 2. Cilt, s. 181.
[158] Texier, 2. Cilt, ss. 198-199.

Tapınak, köyün ortasında bir enkaz dağı ya da biri diğeri üzerine yıkılmış çok büyük bir mermer yığını tepesidir. Bu kümelenmiş mermerlerin içine girmek kolaydır. Bu şekilde güzel kazınmış ve iyice korunmuş halde kalmış mimari süslemeleri incelemek mümkündür. Tapınak avlusunun duvarı, bütün çevresiyle mevcuttur. Yüksekliği üç metre kadardır; yüzü işlenmemiş olan taşlarının üzerinde, yerlerine konmak için tutamak yerleri vardır. Tapınağın şekli, dıştan iki sıra direkli tarzdadır. Yüzleri doğuyla batıya, otuz derece kuzey eğimle yönelmektedir. Üç sütunu daha yıkılmamıştır. Bunların ikisi, yan yana kuzeyde ve başlarındaki kenar taşıyla birbirlerine bağlıdır, tarzları Ion tarzıdır. Sütun başlıkları, iyi korunmuş halde kalmıştır. Diğer tek kalan, güney tarafındadır. Bu sütun daha bitmemiş, yuvarlak parçaları daha işlenmemiş, sütun başlığı tamamlanmamış durumdadır. Diğer bütün sütunlar devrilmiş ve bir tarafa eğilerek hepsi birbirinin üstüne düşmüştür. Bunları aynı darbenin birden düşürdüğü ve ta o vakitten beri tekrar düzenlenmedikleri görülür. Bununla beraber bütün kornişlerle sütun başlıkları, ortada yoktur.[159]

Daha sonra kutsal yolda sıralanmış bulunan Branhkid rahiplerinin heykellerinin olduğu yere gidip heykelleri betimlemektedir.

Şehrin kuzey tarafından çıkılarak çok eski tarzda yapılmış bir sıra heykelin bulunduğu yere gidilir. Oturmuş insan heykelleri olan bunların tavırları, bir Mısır heykeli tavrıdır. Oturdukları yer, tahtadan bir koltuk sandalyesi taklidi basit bir şeydir. Kıyafetleri, dizlerine doğru çekilmiş, büzmeli gömlektir. Bir sırada altı heykel vardır; bunların başları kırılmıştır. Yerin şekli, burada bir stadion olduğuna işaret ediyorsa da çevrede, ne seyirci ve ne de başka bir bina izi vardır.[160]

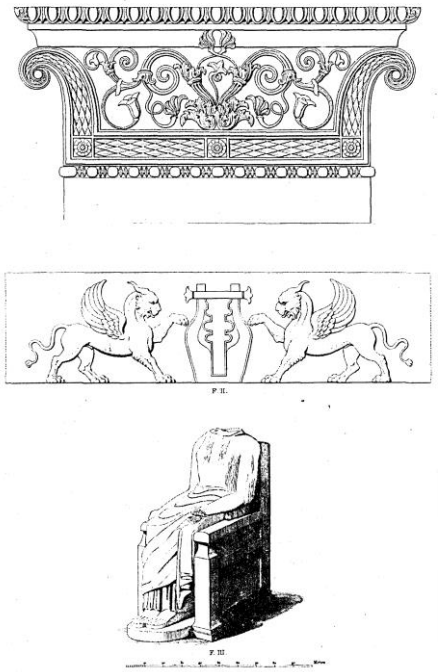
Şekil 120: Didyma Apollon Tapınağı Kalıntıları

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 184.

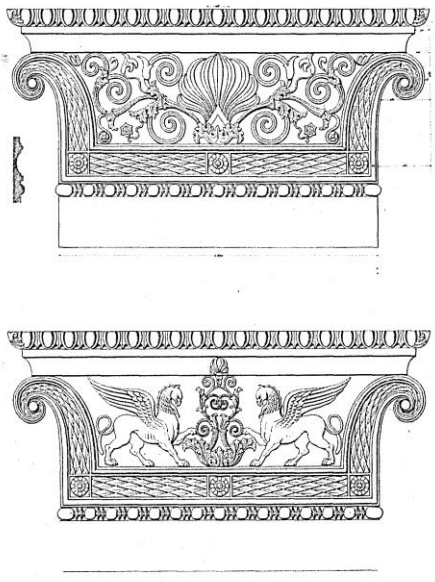
[159] Texier, 2. Cilt, s. 203.
[160] Texier, 2. Cilt, s. 205.

Şekil 121: Didyma Apollon Tapınağı'ndan Parçalar ve Branhkid Heykeli

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 189.

Şekil 122: Didyma Apollon Tapınağı'nın İç Plaster Başlıkları

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 187.

Texier, seyahatnamesine Priene'nin (Güllübahçe) tarihini anlatarak devam etmekte ve kentin bir depremle yıkıldıktan sonra terk edilmiş olduğunu söylemektedir. Kalıntıları anlatmaya yine surlardan başlamaktadır.

> *Tamamen korunmuş olan surlar, Yunan tarzının güzel bir örneğidir. Bazı kısımları, düzgün sıralı kesme taş binasıdır. Dağın eğimi fazla dik olduğundan şehir setlere ayrılmıştır. Bunların üzerinde, genel yapıları yükselirdi. Şehrin surları, tepesini kale oluşturan ve kaidesi, ovaya paralel olan büyük bir üçgen şeklindedir.*[161]

Tapınağın mimarları, tarzı ve özellikleri hakkında bilgiler vermekte, daha sonra da gördüklerini anlatmaktadır.

> *Kaleden inilirken, Minerva (Athena) tapınağının bulunduğu büyük meydan vardır. Bu binanın harap olma durumuna rağmen, bütün parçaları meydanda, büyük parçalarda mermer kütleler olduğundan, her kısmını yeniden yerleştirmek mümkündür. Bu binanın mimari karakteri, kitabede geçen tarihi yalanlamaz. Yani o zaman, Yunan sanatlarının zirvede olduğu dönemdi. Meydanın ortasındaki tapınak, dıştan sıra sütunlarla çevrili ve cephesi altı sütunlu tarzdaydı; cephesinde altı ve iki yanlarında on bir sütun vardı. Tarzı çok iyi korunmuştur; en büyük şöhreti, boyutlarının uyumundandı. Aslında yalnız gerileme dönemlerinde mimari süslemeler birbirine karıştırılarak çizgilerin saflığı bozulmuştur. Saçak kenarları, dişli oyma ve dallarla süslü ve saçaktan sonraki sütun başlıklarına kadar olan yüzey, düz ve parlaktır. Binanın çevresi, şüphesiz dış kısma ait olan sütunlar, sütun başlıklarının üzerindeki süslemelerin yıkıntılarıyla dolmuştur.*[162]

Şehirdeki diğer yapılar hakkında çeşitli bilgiler vermektedir.

> *Stadion, setin duvarına paraleldir; ovaya bakan yalnız bir sıra oturacak yerleri vardır. Diğer yerlerin çoğunluğu kaldırılmış ise de genel yapısını düşünmek mümkündür… Halk meydanı (agora) ancak yıkıntı dolu bir çevre duvarıyla ayırt edilir. Priene'de, ayakta kalmış hiçbir sütun yoktur… Bazı izleri görünen tiyatro, en çok harap olmuş yeridir… Setleri tutan duvarlar, tamamen korunmuşlardır; iki ucu arasında, dört köşe kuleler görünür. Bugün görülen, üç kapı vardır; şehrin yukarısında da hiç şüphesiz bir dördüncüsü vardı. Bunların hepsi harap olduklarından, kazı yapılmaksızın iyice tanınmaları mümkün değildir… Şehrin yakınında bulunan Prienelilerin mezarları, tarz açısından Efeslilerinkine çok benzer. Bunlar, içerisine tabutlar konmak üzere dağın böğründe oyulmuş mağaralardır.*[163]

[161] Texier, 2. Cilt, s. 208.
[162] Texier, 2. Cilt, ss. 208-209.
[163] Texier, 2. Cilt, s. 209.

Texier, daha sonra gelip kazısını yapacağı Magnesia ad Meandrum antik kentinin tanıtımına Artemis (Diana) Leucophryne tapınağı ile başlamaktadır.

> *Manisa (Magnesie) şehrinin şöhretine sebep olan Diana Leucophryne tapınağı, dört köşeli bir duvar içinde ve beden eğitimi okulu binasına yakınca bir yerde, beyaz mermerden · yapılmıştır. Eskilerin bu bina hakkındaki yazılarının çokluğu, bütün boyutlarını kendimiz bulmadan önce bize tanıtmıştır. Binaya, doğudan batıya doğru istikamet verilmişti. Naos dedikleri asıl tapınak kısmı, bir meydan ve bir sütunla çevrilmişti. Bu sütunlar arası, kutsal duvarı oluşturuyordu. Bu da Temenos adını verdikleri ikinci bir duvar içine alınmıştır. Tarif edilen bu şekil, bütün eski zamanlarda büyük tapınaklarının genel düzenidir. Bu ikinci duvarın içi, birincinin kazınmış mermer enkazı ve saçak parçaları gibi kalıntılarıyla dolmuştur. Asıl tapınağın yeri de sütunların düşmesinden dolayı bütün enkaz yığınlarıyla örtülmüştür. Tamamen yıkılmanın olduğu bir zamanın kabartmalarını oluşturan ve yumuşak bir toprakla örtülü bulunan saçak altı süslemeleri, bu birinci enkaz tabakasında araştırılmalıdır. Tapınağın öndeki sütunları, güneydoğu yönüne doğru devrilmiştir. Yeri biraz kazarak parçalara bakıldığı zaman hepsinin, bina mevcut olduğu zamanki yerlerini korudukları, yani oldukları yere düştükleri görülür. Yerde, oldukça iyi sütun başlıkları görülür. Binanın genişliği yaklaşık olarak otuz, uzunluğu altmış metredir. Tapınağın dokuz yüz metre kadar kazılacak yığınları vardır.*[164]
>
> *Binanın çevresi, her tür yığıntıyla kaplıdır. Sütun başlıkları, heykel kırıkları, tapınak sütunlarından başka şekilde sütunlar. Kısacası, batı tarafında ayrı bir yığın, başka bir binaya ait görünüyordu… Binanın bu halinden varılan sonuca göre, bütün üst kısmıyla temelleri, bir zamana ait olup, sonradan tamir kastıyla bir taş bile konmamıştır. Her taşın üste gelen yüzeyine özel işaret gibi bir harf kazınmıştır… Attik tarzındaki hemen bütün sütun kaideleri, asıl yerlerindeydiler. Tek parça mermerden yapılmış olan bu tekerlek kütlelerin etrafı, yaprak veya yürek şeklinde kazınmış parmaklıklarda süslenmişlerdi. Bu süslemeler, her kaidede başka türlüdür. Üç, dört parçaya kadar ayrılan sütun gövdeleri, hep olukludur. Sütun başlıkları Ion tarzında ve kalıpları çok düzgündür. Başlıkların bazı süslemeleri, her birinde başka olarak yapılmıştır… Kabartmalar, Atinalıların Amazonlarla olan savaşlarını tasvir eder. Bu eserin en belirgin karakteri çok becerikli bir sanatkâr elinden çıkmış olmasıdır… Tapınağın etrafı, büyük parçalar şeklinde yontma taşlarla yapılmış büyük bir surla kuşatılmıştı. Bu sur, şehrin hendekleriyle birleşirdi. Bir mesafeden diğerine yapılmış dört köşeli kuleler, binayı her türlü saldırıya karşı savunurdu. Tapınağın ön tarafında ve biraz solunda, bazilika tarzındaki oda Yüksek Konseyin iç toplantı salonu işini görürdü.*[165]

Kentin gymnasiumu hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, Menderes nehrinin güneyindeki Ion şehirlerini anlatmaya başlamaktadır. ‘’Gymnasium ovadaydı. Tamamen korunmuş olan bu eser, bütün tarz ve şekliyle Romalılar dönemine aittir.

[164] Texier, 2. Cilt, s. 212.
[165] Texier, 2. Cilt, s. 218-221.

Daha küçük salonlarla çevrilmiş büyük bir salondan oluşan bu bina, Eski İstanbulluk (Alexandria Troas) gymnasiumu gibidir.[166]

Myus şehrinin yerinin şu anda bilinmediğini söyleyip, Herakleia Latmos kalıntılarını anlatmaya geçmektedir.

> *Bu şehir, asıl dağın üzerindedir ve surları gölün kenarına kadar iner. Bu surlar, büyük boylarda taşlardan yapılmış ve büyük bir kısmı, Bizans İmparatorluğu zamanında yenilenmiştir… En iyi muhafaza edilmiş yeri, arkasını dağa vermiş ve önü göle yönelik olan tiyatro yeridir. Oturacak yer setleri kaldırılmış olduğundan, artık mevcut değildir. Buraya, üzeri açık merdivenlerle çıkılır. Priene'de olduğu gibi burada da şehir yerinin eğimi setlerle düzeltilmiştir. Bu setler, birbirine kaya üzerinde yontulmuş merdivenlerle bağlanmıştır. Setlerin birinde halk meydanı ve diğer birinin üzerinde daha sonra kilise haline konulmuş olan ufak bir tapınak vardır. Bu şehrin mezarlığındaki mezarlar, iki değişik tarzdadır. Bir kısmı taşa oyulmuş mezarlar, diğer kısmı sanduka şeklinde taştan veya mermerden yapılmış lahitlerdir. Herakleia'nin eserlerinin çoğu, Romalılar dönemine aittir.*[167]

Bafa Gölü'nün (Latmicus Sinus) ortasındaki en büyük adanın üzerinde; ufak bir kilise, bir manastır harabesi ve bazı eski taşlar olduğunu söylemekte ve Thebae antik şehrinin bu yörede olması gerektiğini ama yerinin bilinmediğinin bilgisini vermektedir.[168]

Bir başka Ion şehri olan Kolophon'un da tüm harabelerinin kaybolduğunu, yakınındaki Klaros antik kentinin ise eski Yunan medeniyetinin ilk zamanlarına ait önemli bir dinî merkez olan Apollon Tapınağı'ndan dolayı ayrı bir yeri olduğunu söylemektedir.

> *Büyük boylarda, buz renkli kalker taşıyla yapılmış duvarlar, kısmen korunmuştur. Şehrin orta yerinde, Apollon Tapınağı'nın yukarı temelleri görülür. Hâlâ var olan bazı izlerden, binanın güzelliğine karar verilebilir. Tapınak, taşçı eliyle yontulmuş, yüzeyi düz bir kaya arsası üzerine yapılmıştır. Yüzü doğudan batıya yöneliktir. Boyutlarına bakarak iki sıra sütun altıyla tamamen çevrili giriş cephesi, sekiz sütunlu tarzda yapılmış olduğu anlaşılır. Bu tapınağın bir özelliği vardır ki o da ön tarafına iki istinat çıkıntısı arasından yükselen büyük bir merdivenle çıkılmasıdır. Bunun sağında, çok derin ve susuz bir kuyu vardır. Tapınağın güney tarafında oturulacak yerleri alınmış bir tiyatro yerine ve diğer eserlere ait birçok yıkıntı görülür… Avcı Çayı'nın (Halesus) sağ tarafında ve hemen denize yakın yüksek bir kayanın altındaki mağara, hiç şüphesiz, gelecekten haber verici Mopsus'un mağarasıdır. Bunun içi, yedi-sekiz kişinin oturmasına yetecek kadar geniştir. Deniz tarafına gelen köşesinde,*

[166] Texier, 2. Cilt, s. 218.
[167] Texier, 2. Cilt, s. 223.
[168] Texier, 2. Cilt, s. 225.

asırlarca akarak şimdi kurumuş olan bir kaynağın meydana getirdiği çok sayıda stalaktitler ile doludur. Mağaranın içindeki doğal bir merdivenden, yukarı kısmına çıkılır.[169]

Lebedos şehrinin, tüm Ionia aktörlerinin toplanma yeri olduğunu, şu anda bölgede Bizans dönemine ait ve şeklini kaybetmiş bazı harabeler dışında bir şey görülmediğini eklemektedir.

Teos'u anlatırken, Dionysos bayramlarına, müzik ve müzik aletleri hakkında çeşitli bilgilere, şiir ölçüleri gibi farklı konulara değinmekte ve kentin tarihinden bahsettikten sonra, kalıntılarına geçmektedir.

Şimdiki Sığacık şehri, Teos'un bulunduğu bu boğaz üzerinde ve körfezin doğu kısmında kurulmuştu. Eski şehrin bütün kalıntıları, yenisinin inşaatında kullanılmıştır. Sur ile çevrelenmiş ve kötü durumda bulunan bir kale ile korunmuştur. Bu şehir her ne kadar yeni ise de eski eserlerle ilgilenenler için, eski eserleriyle zengin bir ocaktır. Teoslulara ait kitabelerin çoğu, duvarlar arasında kalmış ve kesin yok olmaktan, bu şekilde korunarak bulunmuştur. Teos yakınında çok mermer ocağı bulunması, halkını kitabe eserlerinde çok israflı davranmaya yöneltmiştir. Asya eski şehirlerinin çok azı, bunun kadar çok sayıda kitabe izleri bırakmıştır ve bugün yıkık tapınakların o büyük kütlelerini yerlerinden kımıldatabilmek mümkün olsa, yine bu türden birçok değerli eser elde edileceği kesindir. Teos'un yazıları, çoğunlukla siyasi konular ve diğer hükümetlerle olan antlaşmaları içerdiğinden, önemlidir. Eski Teos şehri, Sığacık arazisinden, hemen bütün yarımadayı çeviren hafif bir yükseklikte ayrılmıştır. Baküs (Dionysos) tapınağı harabesi, çok büyük enkaz yığıntısı oluşturur. Binanın asıl mimari parçalarının hepsini bulabilmek kolaydır. Sütun başlıklarını üstündeki kısımları ve saçaklarını kaldırıp alamamışlardır. Saçak uçları, aslan kafaları ve hurma dallarıyla süslenmiştir; Ion tarzındaki sütun başlıkları, çok sade ve zarif bir stilde yapılmıştır.[170]

[169] Texier, 2. Cilt, s. 231.
[170] Texier, 2. Cilt, ss. 237-239.

Şekil 123: Teos (Sığacık) Dionysos Tapınağı

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 238.

Texier, Teos kentinin diğer yapıları hakkında bilgi vermeye devam etmektedir.

> *İkinci derecede dikkat çeken eser, Vitruvius'un dediğinin tersine, yüzü güneye yönelik olup şehri çevrelemiş bulunan tepelerden birinin üzerindeki tiyatro binasıdır. Sahne tarafı tamamen haraptır… Baküs (Dionysos) tapınağına oranla ikinci derecede önemli, fakat güzel işçiliği açısından ona denk gelecek diğer bir bina daha vardır ve boğazın tam merkezindedir. Oldukça yüksek bir yerde, piramit şeklinde bir kaide üzerinde, kısımlarının boyutları küçük, fakat çok süslü bir bina harabesidir. Yerde yatan saçakların zarafetine, hiçbir şey benzer olamaz. Bu bina büyük boydaki sarı bir mermerden yapılmıştır. Binaya merdivenlerle ulaşılır, doğudan batıya olanı kırk beş ve kuzeyden güneye çıkanı otuz sekiz basamaktır. Binanın üç tarafından, hala izleri görünen sütunlarla çevrili olduğu anlaşılıyor. Bu sütun kısmında, buz renkli mermerden sekiz kaide vardır. Bunlar, birbirinden eşit uzaklıkta sıralanmış, iki karşılıklı noktada yarım sütun şeklinde ayaklar yapılmıştır. Kuzey köşesinin uzunluğu yüz kırk bir ve batı köşesininki yüz altmış adımdır.*[171]

Teos antik kentinin surlarının altı kilometre uzunluğunda olduğunu ve her yönden izlenebildiğini belirterek bu kentle ilgili bilgileri bitirmektedir.

Erthyrai kentine yönelen gezgin, şehrin çok korunaklı bir yerde olduğunu, surların; şehrin çukur kısımlarına indikten sonra, tekrar tepelere yönelip kuzeydeki tepenin zirvesine inşa edilmiş kaleye kadar çıktığını anlatmaktadır. Kalenin en son Bizanslılar tarafından tekrar yapıldığını, kentin ortasında görülen düzlüğün ise antik kaynaklarca kentte olduğu söylenen Herkül Tapınağına yeterli veri sağlamadığını anlatmaktadır.[172]

[171] Texier, 2. Cilt, ss. 239-240.
[172] Texier, 2. Cilt, s. 246.

Şehrin tiyatrosu, kalenin bulunduğu dağın kuzey eteğindeydi. Sanat açısından çok az önem ortaya koyar. En önemli kısımları olan sahne tarafıyla dış süslemelerinden, hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Yontma taştan olan yerlerin büyük kısmı alınmıştır. Tepeye hâkim olan kalenin de büyük bir kısmı yoktur.[173]

Klazomenai kenti hakkında genel bilgi verdikten sonra, Phokai (Foça) kentinin tarihini, kurdukları kolonileri (Marsilya), Yeni Foça'nın kuruluşunu anlatmakta, ''Şehrin dışında bulunan mezarlıklarında, eski mimari süsleme parçaları çoktur; fakat özel şekilde incelemeye değer hiçbir harabe görmedik.'' diyerek konuyu bitirmektedir. Foça'ya yakın Leucea antik kentinden de hiçbir şey kalmadığını belirterek seyahatnamenin Ionia başlığı altındaki kısmını tamamlamaktadır.

Frigya ve Galatia'ya ayrılan altıncı kitap; Friglerin göçünü, tarihlerini, Midas'ın öyküsünü, hüküm sürmüş sülaleleri ve coğrafi bölgeleri anlatarak başlamaktadır.

Kütahya (Cotyoeum) şehrinin yüksek bir kayanın eteğinde olduğunu ve kentte eskiye dair bir şeyin kalmamış olduğunu söylemektedir.

Bizans imparatorları zamanında, Kütahya şehri çok önemli bir yer olmuştu. Şehre her tarafından hâkim yüksek ve sarp bir tepeye, kale yapıldı ve bir kuleyle tahkim edilmiş iki kat sur içine alındı. Bu kalenin, eski Cotyoeum şehrinin yerini işgal ettiğinde şüphe yoktur. Eski şehirlerin çoğu, gerçekte yüksek yerlere yapılmıştır. Bundan başka, şehrin diğer mahallelerinden çok, bu kalenin etrafında eski eser parçaları görülür. Duvarların içinde sütun gövdeleri, sütun başlıkları ve kenar taşları vardır. İki parçaya bölünmüş kırık bir aslan heykeli, iyi bir sanat dönemini gösterir. Buradan itibaren, artık mermer aslanlar sahasına geçilir. Bu saha, Konya'nın ötelerine ve kuzeyde Ankara'ya kadar uzanır. Bu hayvanın çok sayıda heykellerine rastlanmayan şehir, çok azdır. Kalenin suru içerisinde, bir Bizans kilisesi vardır. Harap halde olmakla beraber, bazı resim ve işlemeleri ayırt edilebilir. Alt kısmı, üst düzey insanların gömülmesi için mağaradır... Kale duvarlarından birinin arasında, bazı mimari süsleme parçaları olduğu gibi, bir yerinde de çok kötü yapılmış ikinci bir mermer aslan başı vardır.[174]

[173] Texier, 2. Cilt, s. 246.
[174] Texier, 2. Cilt, ss. 285-286.

Şekil 124: Cotyoeum (Kütahya) Manzarası

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 274.

Aizanoi kentine gelen Texier, önce kent hakkındaki tarihi bilgileri sıralamakta, arkasından tapınağı anlatmaya başlamaktadır.

> *Ion tarzında beyaz mermerden yapılmış olan büyük tapınak, şehrin orta yerindeydi ve temenosu oluşturan doğal dağın üzeri düzenlenerek açılmış dört köşeli geniş bir set üstüne konmuştu. Bu setin arkası, orta yerleri otuz metre genişliğinde büyük bir merdivenle ayrılan yirmi iki adet kemerle süslenmiştir. Bunların şimdiki durumu, yalnız büyük yontma taşlarla yapılmış yaylardan ibaret kalmıştır; fakat köşe ve çıkıntılarındaki harç ve sıva yerlerinden, bunun üzerine beyaz mermer levhalar kaplanmış olduğu anlaşılır. Aizanoi tapınağı, otuz altı metre dokuz yüz on iki milimetre uzunluğunda ve yirmi bir metre dokuz yüz altmış iki milimetre genişliğinde bir temel üzerine yapılmıştır. Altında çok geniş bir salonu vardır. Buraya, içeriden bir merdivenle inilir. Tam yaylı kemerlerle yapılmış olan bu yer altı salonu, aydınlığını, kemerlerin altında ve tapınak duvarlarındaki dış süsleme çıkıntıları arasına açılan boşluklardan alır. Salonun boyu on altı metre yüz elli yedi milimetre ve eni dokuz metre yüz yirmi milimetredir. Burası tapınağın değerli eşyalarını koymaya ve halktan bazılarının kıymetli eşyalarını bazı durumlarda saklamaya yarardı. Zemindeki temeller, asıl naos ile etraf kemerlerin sahayı işgali kadardır. Bugün batı cephesinde altı ve güney cephede on iki sütun ayaktadır. Şeklinin işaret ettiğine göre, küçük ve karşılıklı iki cephenin her birinde, sekizer sütun bulunması gerekiyor. Asıl tapınak, şekil ve düzeni anlaşılacak derecede korunmuş halde kalmıştır. Kuzey taraf duvarı tamamen dokunulmamış haldedir. Güney taraf duvarıyla iç tarafı da böyledir. Aizanoi tapınağının şu anki harabesine bakılınca, yakıldığı zaman binanın daha tamamlanmamış halde bulunduğu düşünülür. Tapınak, Ion tarzındadır; sütun gövdeleri sekiz metre beş yüz yirmi milimetre uzunluğunda olup tek parça mermerden yapılmıştır. Bunların üst kısmındaki kabartma süslemeler diğer hiçbir tapınak sütunlarında olmadığı gibi, sütun başlıkları, ayrıntı açısından, Ionia tapınaklarının en güzeline yerini bırakmayacak*

derecededir. Sütun başlığını sonra gelen yatay kısmın mimari süslemesi ve onun üstündeki kenarın Ion tarzı sütun başlıkları köşelerindeki sarmal şekilde ve altından yapraklarda tutulmuş çıkıntıları, çok güzel bir özellik ortaya koyar. Sütun kaideleri Ion tarzındadır. Kaideyi çeviren girinti ve çıkıntı hatları arasındaki kalın bilezik, tam yuvarlak olmayıp altına gelen kıvrımı daha sert kıvrılmıştır.[175]

Gezgin, tapınağın etrafındaki avluyu saran sütunların ise Korinth tarzında işlendiğini ve bu bölgede Ion tarzında tapınak pek bulunmadığı için Aizanoi'nin çok önemli olduğunu söylemektedir.[176]

Texier'e göre tapınağın zarafeti bir tanrıçaya adanmış olmasını işaret ediyor gibi görünse de, okunan kitabelerden tapınağın ve tüm kentin Jupiter'e (Zeus) adandığı anlaşılmaktadır.[177]

Kentteki diğer yapılardan biri olan gymnasium ile ilgili olarak ''Tapınağın büyük setinin güneyinde, bir gymnasium olması muhtemel bulunan binanın, Dor tarzındaki sütunlarına rastlanır.'' [178] demektedir.

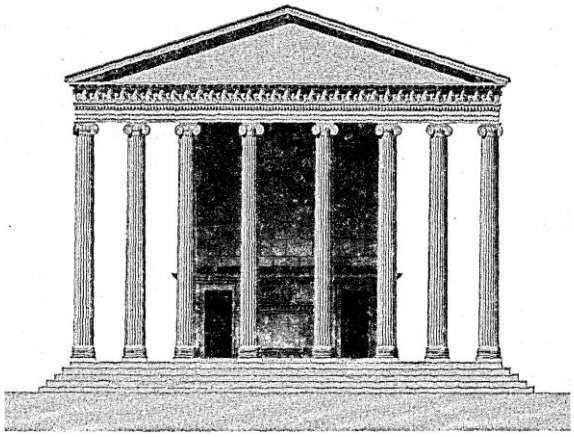
Şekil 125: Aizanoi (Çavdarhisar) Jüpiter Tapınağı

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 290.

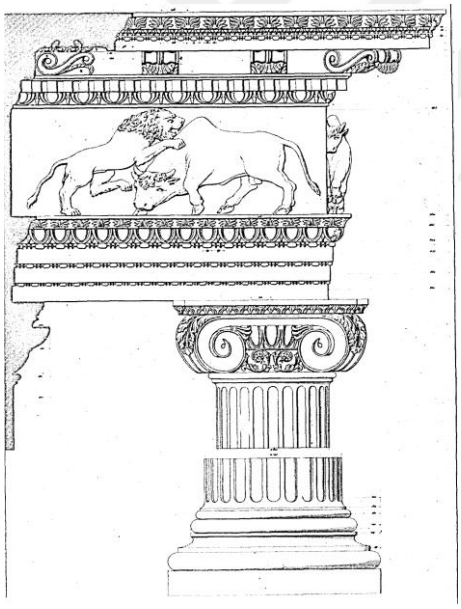
[175] Texier, 2. Cilt, ss. 293-300.
[176] Texier, 2. Cilt, s. 300.
[177] Texier, 2. Cilt, s. 303.
[178] Texier, 2. Cilt, s. 293.

Şekil 126: Aizanoi (Çavdarhisar) Jüpiter Tapınağı

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 301.

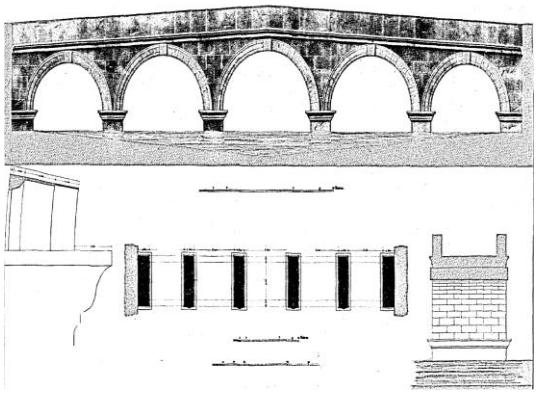
Şekil 127: Aizanoi Tapınağı'nın Saçak Kısmından Detay

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 306.

''Şehrin, Orhaneli çayı (Rhyndacus)nın her iki tarafını da işgal etmiş olduğuna işaret eden kalıntılar vardır. İki tarafın birleşmesi için yapılmış olan beyaz mermerden iki köprü, hala kullanılmaktadır.'' diyerek köprüleri betimlemektedir.

Şekil 128: Aizanoi (Çavdarhisar) Rhyndacus Çayı (Orhaneli) Üzerindeki Mermer Köprü

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 313.

> *Şehrin tiyatrosu güney kısmındadır ve güney ve güneybatı tarafına cephesi olan parçası, kısmen bir tepenin içine oyulmuştur. En büyük çapı, elli altı metredir ve meydanın yayı, tam yarım daire şeklindedir. Üst katlara çıkılacak basamakları içine alan duvar, beyaz mermerden yapılmış ve sahnenin cephesiyle altıbuçuk derecelik bir açı oluşturmuştur. Orkestraya ait yerin uzunluğu, yirmi metre dört yüz seksen milimetre ve tiyatronun toplam genişliği, yüz üç metre elli iki santimetredir. Yarım dairenin iki ucundaki iki kapıdan, binanın dışarısına çıkılır ve bunlar, üst katlara çıkan yolların arasındaki merdivene doğru açılırdı. Sahne oyunlarına ait korunmuş halde kalmış olan her şey yalnız Avrupa'nın tiyatrolarını görmüş olan bir adamı etkilemeye yeterlidir. İç taraftan cephesinde, üzerine çok süslü bir kenar bindirilmiş olan altı adet çift Ion tarzı sütun vardı. Binada ne çimento ne de demir kement, hiçbir şey kullanılmamış ve bütün taşlar, kendi ağırlıklarıyla yerlerini korumuştur… Sayısı beşe ulaşan çok sayıda salondan, beş kapıyla sahneye geçilir. Trajedi kapısı ortada, komedi ve yergi kapıları bunun iki yanlarında, koro kapıları sonlardaydı.*[179]

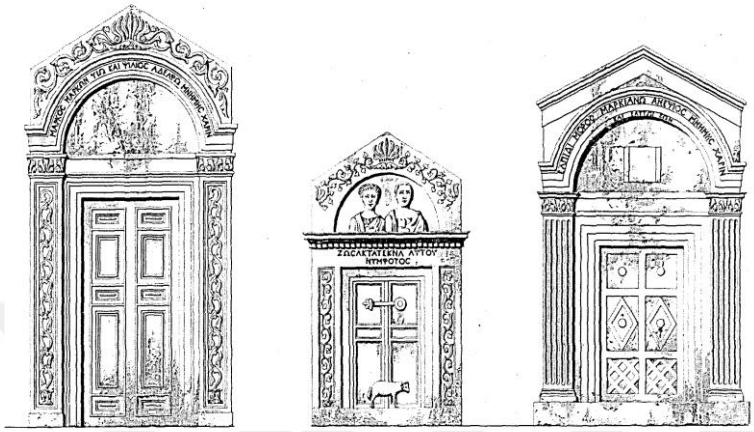
Texier, Aizanoi'yi detaylı olarak inceleyen ilk seyyahlardandır. Bu nedenle seyahatnamede kentle ilgili çok detaylı bilgiler yer almaktadır. Kentin tiyatrosundan sonra stadionunu anlatmaya başlamaktadır.

> *Tiyatronun ilerisinde, güneydoğu yönüne doğru gidilince, şu anda setlerinin birkısmını koruyan stadion görülür. Orta yerine doğru sağda ve solda konsül, yani en büyük lideriyle oyun hakem heyetine ait iki küçük oda vardır. Levhaların cephesi, her biri iki metre altmış santimetre genişliğinde yedi tane kemerden oluşur. Bu sıra kemerleri, diğer aynı sayıdaki kemerlerden ayıran altı metre yetmiş santimetre genişliğinde bir de sofa vardır. Buradan setlere doğru çıkılır. Bu stadion, bugünkü durumuyla da kendine ait ilginç bir özelliği sergiler; çünkü İtalya'nın bazı hipodromlanndaki gibi, bunun iki ucundaki bina izleri görülmez.*[180]

[179] Texier, 2. Cilt, ss. 311-314.
[180] Texier, 2. Cilt, s. 319.

Gezgin Orhaneli Çayı'nın kenarında bulunan çok sayıda anıt parçasının ve Aizanoi mezarlarının da çizimini seyahatnameye eklemiştir.

Şekil 129: Aizanoi (Çavdarhisar) Kentinden Mezar Örnekleri

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 318.

Seyahatname, Ege Bölgesi sınırları dışına çıkarak Eskişehir ve civarını anlattıktan sonra Uşak'la devam etmektedir.

> *Şehre hâkim olan müstahkem nokta tamamen eski bir kaledir…Uşak kasabasında eski eserlerden, büyük anıtlardan hiçbir iz görülmez. Ancak beyaz mermerden yapılmış mimari süsleme parçaları, sürekli olarak çıkar ve hane duvarları içinde ya da mezarlıklarda görülür. Uşak kasabasının on iki kilometre kuzeydoğusunda, dağ kayalarının yamacına oyulmuş birçok mezar odalarından oluşan ve aslında eski bir yanardağın ağzından ibaret bulunan bir yeraltı mezarlığı vardır. Buraya,İlesler Kayası adını veriyorlar... Vadi tarafındaki taşlar, tamamen dik vaziyette bir yüzey sergilerler. Mezar mağaralarının oyulduğu kaya buralarıdır; alt tabakası kır renginde bir kül yığınıdır. Yanardağın ağzına gitmek için, yanında bir dere akan yarıktan dolaşılır. Mezarlık, bazıları çıkılmaz halde sarp olan, sayısız mezar odalarını içerir. Büyüklerinin önünde bir pabuçluk ya da önü açık kemerimsi bir yer vardır; ondan sonra içerisinin asıl kapısı gelir… Bu odaların çoğu, dört köşe şekildedir; bir çoklarının birinden diğerine geçecek kapısı ve bazılarının da aralarında duvara oyularak açılmış pencereleri vardır. Bunların yarım daire şeklindeki büyüğünün, eksenine oyulmuş çok sayıda mezar odaları görülür. Bazılarında, testi koymak için yerin küçük havuzlar şeklinde oyuk olduğu fark edilir. Bu eserlerin hiçbirinde, hangi dönem ve zamanda meydana getirilmiş olduğunu belirlemek için olsun, hiçbir mimari süsleme veya şekil yoktur.*[181]

[181] Texier, 2. Cilt, ss. 366-367.

Uşak'tan Afyonkarahisar'a ilerleyen Texier, Uşak'ın doğusunda kalan Trajanopolis kenti hakkında bilgiler vermektedir.

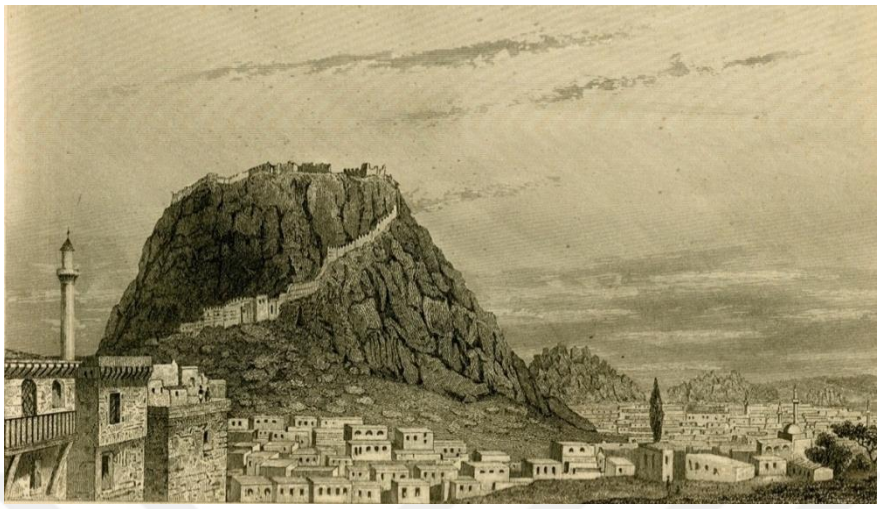
> *Ahat köyü, Uşak'ın on yedi saat doğusundadır; köy sel sularıyla sulanan bir vadi içindedir. Trajanopolis şehrinin eski kalesi, buraya hakimdir. Tiyatrosu, kalenin bulunduğu tepenin eteğindedir. Sahne önünün duvarı hala vardır ve bütün bina, düzenle sıralanmış büyük boylarda taşlarla yapılmıştır. Kalan bazı duvar parçalarından başka, ortada bir şey görülmez; her taraf enkaz ve toprakla dolmuştur. Sahne önünün kuzeydoğu sonundaki bir salon, korunmuş halde kalmıştır; iki kapısı vardır. Biri sahne önüne, diğeri orkestraya açılır. Enkaz arasında, çok sayıda saçak altı ve saçak kenarı mimari süsleme parçalarıyla bazı kabartmalar görülür. Tiyatronun üst tarafındaki tepe, harabelerle kaplıdır; fakat bunlar o kadar kötü durumdadır ki ilk kökeni hakkında bir şey belirleyebilmek mümkün değildir… Bizanslı harabeler arasında bir tapınak ve iki yüz metre ötesinde mimari şekli iyice seçilen küçük bir kilise izleri vardır… Kalenin güneydoğusunda, yarım daire şeklinde çıkmış iki savunma kulesi görülür; taş kaldırımlı bir yol, şehrin girişinin buradan olduğunu gösterir. Kalenin eteğindeki kayaların içi, yine mezar olarak oyulmuştur. Bunlar taş lahitleri içeren odalardır, bazılarında testi koymaya ait duvara oyulmuş raflar vardır.*[182]

Afyonkarahisar'ın tarihçesini ve bu bölgeden çıkan dünyaca ünlü Synnada mermerlerinin kaynağını aradığını anlatan gezgin, Orta Frigya'nın merkezi olan Synnada kenti hakkında genel bilgiler vermekte, daha sonra antik mermer ocaklarının hemen yanında olduğunu düşündüğü Docimia kentini aramaktadır.

> *Mermer ocaklarından bir fersah kadar kuzeyde bulunan Seyyid el-Ar köyünde, oldukça çok miktarda mimari eser parçaları görülür ve halkı, hemen hemen tamamen eski mezar ve mezar odalarında otururlar. Bu yerlerin en büyükleri, ahır hizmetini görür. Buralarda birkaç büyük şehrin bulunduğuna şüphe yoktur. Çünkü bulunan eserler ve mimari süslemeler, tamamen bu sahanın taş ve mermerlerinden yapılmıştır. Hiç işlenmemiş birçok mermer kütleleri daha vardır. Bütün bu incelemelere göre, Seyyid el-Ar köyünü eski Docimia yeri saymak doğaldır.*[183]

[182] Texier, 2. Cilt, ss. 368-369.
[183] Texier, 2. Cilt, ss. 379-380.

Şekil 130: Afyonkarahisar Manzarası

Kaynak: Texier, 2. Cilt, s. 370.

Eumenia kenti kalıntılarının Uşak-Işıklı köyünde, Sebaste kentinin ise bugünkü Uşak-Seçikler köyünde olduğunu söyleyerek Denizli- Laodikeia (Eskihisar) kentine doğru ilerlemektedir.

> *Şimdi Eski Hisar adı verilen bu Laodikeia harabeleri, Denizli'nin altı kilometre kuzeyindedir. Abidelerinin hemen hepsinin, güzelliklerine sebep olan mermerleri soyulmuştur. Bu harabe, bilinmeyen bir zamandan beri yakınındaki kasaba ve köyler tarafından bir taş ocağı gibi işletilmiştir. Laodikeia eserlerinin genel yapısı, mimari açısından ikinci veya üçüncü yüzyılın karakterini gösterir… Denizli tarafından gelinirken ilk dikkati çeken eser, henüz iyi halde korunmuş olan stadiondur. Bu yer, şehrin güney kenarındadır. Etraf basamakları, binaya doğal oturak olan tepenin yamacındadır. Bazı kemer yayları henüz yıkılmamıştır. En büyük kapının üstüne konmuş olan büyük harflerle yazılı kİtabenin içeriği şöyledir: "Yedinci defa Konsül ve Vespasian'ın ilahi oğlu İmparator Titus Cesar Auguste Vespasian ve halk için Lucius Nicostrate'ın en küçük oğlu Nicostrate tarafından kendi özel malıyla bu tiyatro yapılmıştır; mirasçısı olan Nicostrate, bu eserin eksiğini tamamladı. Prokonsül Marcus Ulpius Trajan'ın armağan edilmiştir." Bu kitabe, milattan 79 yıl önceye denk gelir… Diğer binalara gelince, resim ve şekli hemen hemen tamamen çıkarılabilecek bir gymnasium ile müzik evini ima eden iki tiyatrodan oluşur. Sokakların yönü, kemerler ve sütunlarda farklı taraflara doğru eğimlidir. Şehrin yüzünde, temelleri ve hala yerlerinde bulunan sütunlarıyla çok sayıda tapınak eserleri görülür… Şehirlerin surları, kapıları ve çok sayıda lahiti içeren kalesi, genellikle Laodikeia şehrinin çok güzel bir onarım gördüğünü anlatır… Şehrin suyu, kemerler üzerine konulmuş uzun bir kanalla yakınındaki tepeden getirilmiştir.*[184]

[184] Texier, 2. Cilt, s. 384.

Şekil 131: Laodikeia- Lattakia (Eskihisar) Baküs (Dionysos) Tapınağı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Texier kitabında Pamukkale’ye (Hierapolis) ilerlemiş, buradaki kaplıcaları, tarihi ile beraber anlattıktan sonra kentin tiyatrosu hakkında bilgiler vermiştir.

> *Tiyatro sahnesinin konumu, tıpkı Çavdarhisar (Aizanoi) tiyatrosunun aynıdır. Esas kapıların çerçeveleri yerinde kalmıştır. Bunlar oyma çiçekler ve dallarla süslenmiştir. Sahneye ait hesapsız mimari süsleme parçaları yığını içinde, sarmal oluklu sütun bedenleriyle Roma tarzında kabartmalar görülür. Bu kabartmalardan hafifçe bozulmuş olan biri, Baküs (Dionysos) tanrısının zafer alayını tasvir eder. Büyük salon, Ion tarzında sütunlarla bezenmiştir. Ortasında dikkat çekici bir şey yoktur.*[185]

[185] Texier, 2. Cilt, s. 392.

Şekil 132: Hierapolis (Pamukkale) Tiyatrosu

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Texier’in seyahatnamesinin ikinci cildinde yer alan Ege Bölgesi kalıntıları buraya kadar anlatılanlarla sınırlıdır. Gezgin, üçüncü ciltteki dokuzuncu kitapta yer alan Karia Bölgesi ile yeniden bu çalışmaya konu olan coğrafyaya dönmektedir.

Karia bölümü tarihçe ve Karia kral sülalelerinin anlatımından sonra Halikarnassos’la devam etmektedir.

> *Şimdiki limanın içi dolaşılırken, ötede beride bazı Yunan mimarisi eseri parçalarına rastlanır. Bunların içinde beyaz mermerden yapılma Dor ya da Ion tarzında çok sayıda sütun başlıkları görülür… Biraz kuzeye doğru çıkılınca, etrafı yontma taşlarla yapılmış dört köşe ve çok geniş bir meydana gelinir. Burası, Yunan tarzında bir eserdir. Temel halinde olan bu çevre duvarının, bir tapınağa ait olması muhtemeldir… Mausole anıtı alanında yenilerde yapılan keşiflerin sahipleri, kazılarında bulunan yontu parçalarına göre anıtın bir depremde çöktüğünü, Rodos şövalyeleri tarafından malzeme kaçırılmasının, anıtın yıkılmasından sonra gerçekleştiğini düşünüyorlar.*[186]

[186] Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 3. Cilt,** çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, ss. 222-225.

Şekil 133: Halikarnassos (Bodrum) Kalesi

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Buradan Iassos (Kıyıkışlacık) kalıntılarının olduğu yere geçmektedir.

Bu eski Iassos şehrinin terk edilmesinin sebebi anlaşılmamıştır; etrafı sulak ve ova kısmı her türlü tahıl tarımına elverişlidir… Şehrin yeri, boyu eninin iki katı kadar gelir dikdöıtgen şeklinde bir adacık üzerindedir. Ortasındaki tepenin üzeri kaledir, etrafını çevreleyen evler, eğimli bir tarzda setler üzerine yapılmıştır. Şehri tamamen saran surlar, dört köşe kulelerle donatılmıştır. Bunlar, yontulmuş büyük boylarda beyaz mermerden yapılmıştır. Duvarın iç tarafı, harçla dondurulmuş taş molozlarındandır; surların hepsi iyi korunmuş durumdadır… Şehrin bütün kapıları yıkılmıştır; yalnız adanın güneyine çıkan bir ufak kapıdan başkası kalmamıştır… Yüksekliklerinin üçte birlik kısmına kadar kuleler, tek parçadır. Bunlara, dışarıdan surlara yapılmış merdivenle çıkılır. Duvarların kalınlığı ikiden dört metreye kadardır. Şehrin rıhtımı, büyük boylarda beyaz mermer kütleleriyle yapılmıştır…[187]

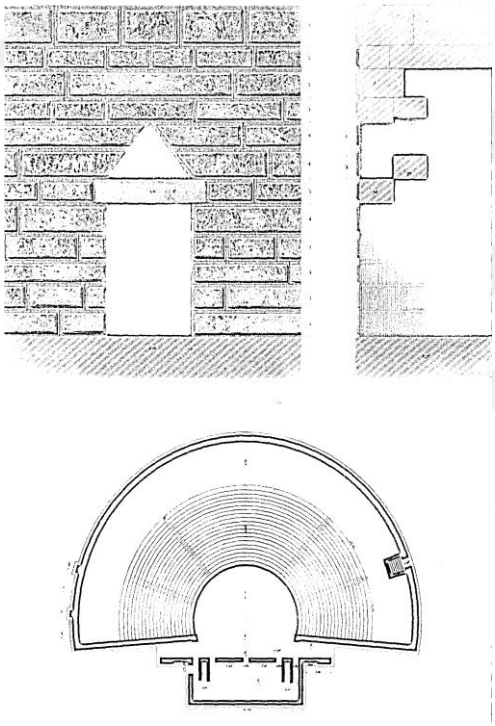
Daha sonra Iassos şehrinin iç kısmını anlatmaya tiyatro ile başlamaktadır.

Iassos eserlerinin en eskisi ve en iyi muhafaza edileni, tiyatro binasıdır. Çevresi, büyük boylarda yontma taşlarla harçsız olarak yapılmıştır. Merdiven basamakları hep beyaz mermerden yapılmış ve aslan pençesiyle süslenmiştir. Bu merdivenlerin hemen hemen hepsi yerlerindedir; seyirci yerleri yirmi bir sıradır. Sağdaki duvar soldakine benzemez; sağdaki büyük kesme taşlarla düzgün bir şekilde yapılmıştır… Tiyatro binası, çok eğimli bir yere yapılmıştır. Hafif yokuşlar ya da merdivenlerle, çeşitli teraslara çıkılır tarzdadır. Tiyatronun biraz

[187] Texier, 3. Cilt, ss. 230-233.

kuzeyinde, kemerli salonu kısmi olarak kayaya oyulmuş bir bina vardır ki özel bir ev olsa gerektir. Bunun biraz ilerisinde, bazı sütunları henüz yerinde bulunan bir kemer altı harabesi vardır. Kuzeye doğru inilince, bağlantı diline gelinir ki düz yer olarak sadece burası vardır ve şehrin saray, açık antrenman alanı, kapalı antrenman alanı ve stadion gibi genel binaları, hep buradadır. Bunlarda şehrin sonuna dayanmıştır… Saraya gelince, birbirine geçilir karmakarışık birtakım salon ve oda yığını olan bu binanın mermer süslemeleri, hiç kalmamıştır… Yandaki halk meydanında (agora), iyi muhafaza edilmiş bazı eserler varsa da gömüldükleri çalı ve diken katmanları altında, incelenmelerine imkan yoktur. Iassos mezarlığı, uzaktan bakıldığı zaman küçük bir şehir görüntüsü verir. Mezarlar ev gibi görünür…[188]

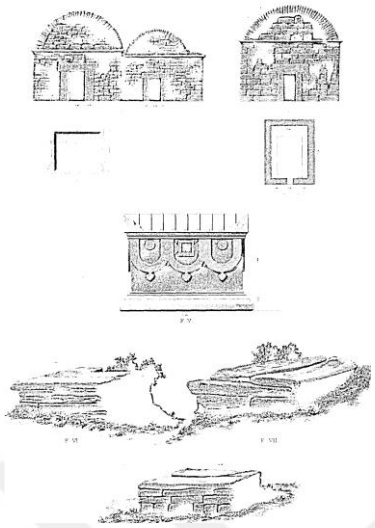
Şekil 134: Iassos (Kıyıkışlacık) Tiyatro Planı ve Kapısı

Kaynak: Texier, 3. Cilt, s. 238.

[188] Texier, 3. Cilt, ss. 236-240.

Şekil 135: Iassos (Kıyıkışlacık) Mezarları

Kaynak: Texier, 3. Cilt, s. 234.

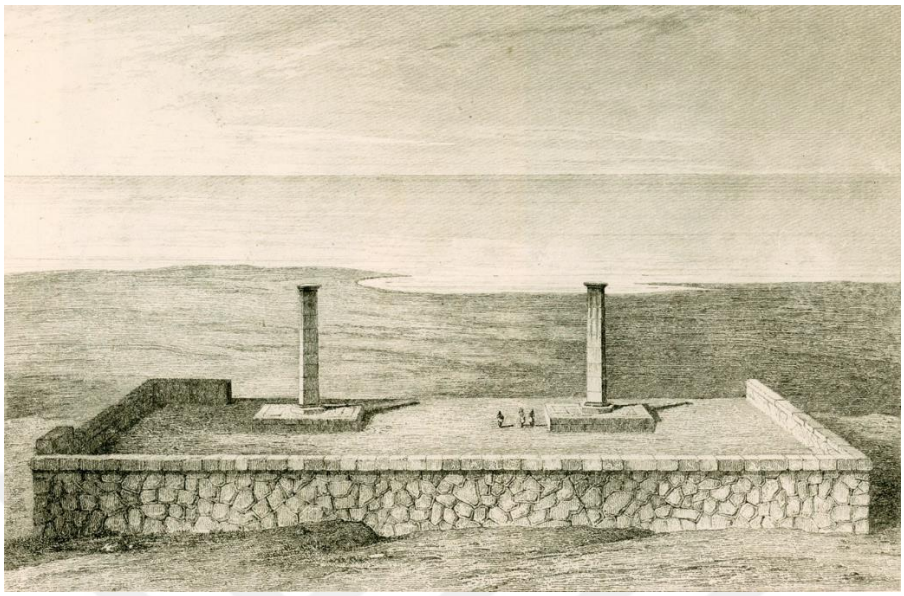
Myndos şehrinin Bodrum körfezinin kuzey tarafındaki yarımadanın bir parçası olan burunda yer alıp, şimdiki adının Menteşe olduğunu ve bugün tamamen harabe halinde bulunduğunun bilgisini vermektedir.[189]

Texier'in bölgeyi dolaştığı dönemde Bargylia kentinin yeri bilinmemekteydi, kentin kalıntıları daha sonraki bir dönemde bulunmuştur. Gezgin seyahatine Knidos kenti ile devam etmektedir.

> *Knidos şehri, burnun en doğu ucunda ve küçük bir adaya komşuydu. Bu ada, asıl karaya öyle bir tarzda bitiştirilmişti ki iki taraf girintisi, iki liman halindeydi ve bunlar gerektiğinde kapanırdı. Şehrin çoğu kısmı asıl karada olup, adadakiler tamamen özel meskenleriydi… Şehri çevreleyen duvarlar, daha eski bir dönemi gösterirler… Venüs (Aphrodite) tanrıçasının tapınağı, limana yakın bir noktadaydı. Önceden birçok bina harabesi varken, birkaç yıldan beri bu yöreye gelen Avrupa gemileri, mermerleri almayı adet haline getirdiklerinden, bugün asıl şeklini tam olarak düşünebilmek için göz önünde çok az şey kalmıştır… Rıhtımın bütün kaplamaları, hemen hemen dokunulmamış durumdadır… Bazı genel binalar, özellikle Korinth tapınağı, söz konusu kara boğazına yapılmıştı; bunlar mermeri alınıp taşınan binalara daha yakın oldukları için en çok tahribe uğramışlardır… Knidos mezarlıklarının ortasında, bütün eski eserlerin hiçbirine benzemeyen, dört tarafı duvar ve dikdörtgen şekildeki meydanlık, gerçekten dikkat çekicidir. Bu alan Knidos Heroonu'dur.*[190]

[189] Texier, 3. Cilt, s. 244.
[190] Texier, 3. Cilt, ss. 249-257.

Şekil 136: Knidos Heroon Anıtı

Kaynak: Texier, 3. Cilt, s. 253.

Aphrodisias'a geçen Texier, şehrin surlarının eski Yunan yapısı temelleri üzerine sonradan yapılmış duvarlar olduğunu, düzensiz bir çizgi izlediğini ve kule sayısının fazla olmadığını söylemektedir.[191]

Kentteki Aphrodite tapınağını tarihçesi ile birlikte detaylı olarak anlatmaktadır.

> *Venüs (Aphrodite) tapınağının bugün on altı sütunu vardır ve diğer sütun kaidelerinin çoğu da yerlerindedir; fakat sütunların üstündeki kenarlar, saçak altı pervazları ve kaplamalarla kapı ve sütun üzeri taşları, ufak parçalarına kadar, hep Bizans duvarcılığında kullanılmıştır… Tapınağın yapım tarzı, onu Manisa (Magnesia ad Meandrum) tapınağı da içinde olmak üzere, antik dönemin en güzel eserleri arasına koyacak kadar mükemmeldir. Yapım tarihi hakkında hiçbir bilgimiz yoktur… Tapınağın bulunduğu arazi, hep beyaz mermer kırıklarıyla doludur; bu enkaz, tapınağın böyle mermerden bir duvarla çevrili olduğunu gösterir. Tapınağın cephesinin önünde, Korinth tarzında bir sıra küçük sütunlar vardır. Bunların ne için konulduğu anlaşılamamıştır. Bu sıranın daha ilerisinde, sütun kaideleri bulunan sütun veya heykel yerleri vardır. Bu yerin giriş noktasının sağ tarafında, beyaz mermerden iki havuz vardır; bunların çapı dört metre seksen santimetredir. Biraz ileride, yere yatmış, girişe doğru bakar vaziyette bir aslan heykeli vardır.*[192]

[191] Texier, 3. Cilt, s. 266.
[192] Texier, 3. Cilt, ss. 272-275.

Şekil 137: Aphrodisias (Aydın-Karacasu) Aphrodite (Venüs) Tapınağı

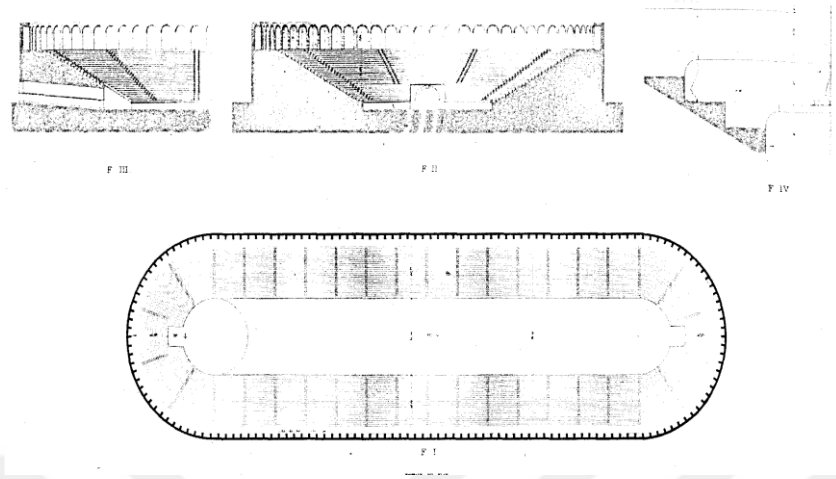
Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Kentteki diğer binalar hakkında ise kısa bilgiler vermektedir.

> *Tapınağın yakınında Korinth tarzında yapılmış bina, her ne kadar yeni bir yapım tarzı gösteriyorsa da tapınağın ek binası olduğu açıktır… Tapınağın sol tarafında, Ion tarzında sütunlarla çevrilmiş ve şimdi çukurlar, duvarlar ve çitlerle bozulmuş büyük bir meydan vardır… Tiyatro yeri, bir grup yeni evin ortasındadır. Bu evler, çıkış yerleriyle bir kısım merdivenin yerini işgal etmiştir… Tiyatrodan sonra görülen kesme taşlar, kaleye ait olsa gerektir. Bunlarda dikkat çekici bir şey yoktur… Stadion, şehrin kuzeybatı tarafındadır. Bu bina kusursuz biçimde korunmuştur. Aphrodisias stadionu, iki yüz yirmi yedi metre yetmiş dört santimetre çapında bir meydandan oluşur. Her tarafından yuvarlak olan bu meydanın eksenine doğru, kapılar veya çıkışlar vardır. Meydanın çevresinden, yirmi altı yol ile yukarı çıkılır. Bunlar her taraftan otuz kuleye ayrılmış ve birbirlerinden küçük merdivenlerle ayrılmıştır. En üst katı, beş buçuk metre genişliğinde bir salon ya da balkondur... Aphrodisias mezarları, diğer eski Yunan şehirlerininkilerden farklı hiçbir özellik ortaya koymaz. Genellikle dikili bir taş ile bir de lahitten ibarettir.*[193]

[193] Texier, 3. Cilt, ss. 275-277.

Şekil 138: Aphrodisias Stadionu

Kaynak: Texier, 3. Cilt, s. 268.

Karia bölgesinin iç kesimlerine yönelen Texier; Pedasos ve Syagela şehirleri hakkında genel bilgiler verdikten sonra yönünü Mylasa (Milas) şehrine çevirmekte ve şehrin uzun süre Karia'nın başkenti, Kral Mausole'nin vatanı ve Jüpiter Carius dininin merkezi olduğunu söylemektedir.

> *Şehrin güneyinde bir tepenin üzerinde yıkımdan bugüne kadar kurtulabilmiş bir mezar bulunuyor. Kitabe taşımıyor; ama tepe pervazına bakılacak olursa M. S. II. yüzyıldan öncesine ait olmadığından emin olunur. Dirsek biçiminde bombeli friz, Titus dönemi sonrası anıtlarının özelliğidir. Bu distega adı verilen türden iki katlı mezar içinde mezar odasını bulunan bir temelden oluşur. Üzerinde her yüzü ayı pençesi otu yapraklı, ters dönmüş çan biçimli başlıklı iki sütun ile bezenmiş dört kenarlı bir kulübe (aedicule) bulunur. Açılar dört adet dört köşe sütundan oluşur. Sütunların gövdesi boyunca ilerleyen küçük bir kabartma anıt mezarın bu bölümünün bir parmaklık ile kapalı olduğuna işaret eder. Bu anıt Mausole anıt mezarının basitleştirilmiş bir kopyası olabilirliği açısından belli bir önem taşır.*[194]

Texier betimlediği bu anıt mezarla beraber, Karia'nın en görkemli tapınağı olduğunu söylediği, Labraunda şehrinde bulunan Jüpiter (Zeus) Labrandeus Tapınağı'nın bir çizimini seyahatnameye eklemiştir. (O dönemde Milas'tan Labraunda'ya ulaşan bir kutsal yol vardı.)

[194] Texier, 3. Cilt, s. 281.

Bölgedeki diğer kentler hakkında ise; Euromos kentinin kalıntılarının hâlâ görülebildiğini ve Korinth nizamındaki tapınağın korunmuş olduğunu söylemektedir. Stratonikeia kentinin, beyaz mermerden yapılmış görkemli binalarının bugün kalıntı yığını halinde olduğunu, Alabanda şehrinde ise tiyatro ile bir kemerin alt kısmının bulunduğunu bildirmektedir.[195]

Şekil 139: Gümüşkesen (Milas) Anıt Mezarı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

[195] Texier, 3. Cilt, ss. 281-283.

Şekil 140: Jüpiter (Zeus) Labrandeus Tapınağı

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Marmaris’e (Marmarice) geçen gezgin, buradaki eski kale kalıntılarının bütün körfeze hakim olduğunu, akropolün tepede düzenli taş dizileri ile yapıldığını ve halk mezarlarının tepenin etrafında (kayalara oyulmuş taş mezarlar şeklinde) yer aldığını söylemektedir[196]. Marmaris limanının antik dönemdeki adı Physcus’dur.

Şekil 141: Marmarice (Marmaris) Manzarası

Kaynak: İoli Vingopoulou,‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

[196] Texier, 3. Cilt, s. 293.

Kaunos kenti hakkında kısa bir bilgi vermektedir.

> *Kaunos (Caunus) şehri harabeleri, nehrin solundadır. Duvarlarının istikameti, limandan ta kaleye kadar düzenli bir şekilde izlenir. Tiyatrosu, kalenin bulunduğu dağın yamacındadır. Tiyatronun civarında, dört köşeli ve pencereli büyük bir bina vardır; burası dinî bir kurumdur. Tapınak, hamam, su kemerleri gibi hep Romalılara ait birtakım eserler vardır. Kaunosluların mezarları iki türlüdür. Biri dağlara oyulmuş ve dıştan çok az süslü mezarlar, diğeri Roma tarzı lahitlerdir.*[197]

Texier'in üçüncü ciltteki onuncu kitap bölümü Likya-Pamfilia ve Kilikya'ya ayrılmış olup Likya'nın tarihinin anlatılması ile başlamaktadır. Bu tez çalışması kapsamında sadece Fethiye'nin doğu ucu antik Likya Bölgesi içerisine girmektedir. Ülkemiz bölge sınırlarında bazı kentlerin merkezinin bulunduğu bölge ile topraklarının bir kısmının bulunduğu bölge farklılık göstermektedir. Burada bu ufak pürüzler göz ardı edilerek antik kentin hangi merkeze bağlı olduğuna dikkat edilmiştir.

Telmessos antik kenti Likya'nın en eski yerleşimlerinden biridir. Önemli durumlarda hakemlik yapan bir kâhin okuluyla meşhur olan kentle ilgili olarak, Texier'in kitabında çok sayıda çizim mevcuttur.

> *Tek bir tepecik, kalenin tepesini oluştururdu… Tiyatrosu, şehrin güneybatı ucunda dar bir vadidedir; eserin genel yapısında, bir azamet vardır. Büyük boylarda taştan basamakları tamamen mevcuttur; sahne, hemen hemen tamamen harap olmuştur. Fakat tek parça üstleri, yani üst eşikleriyle kapılar ve sütunların kaideleri, tamamen mevcuttur. Yapının bu bölümü diğer tiyatrolarda gözlemlenemeyen bir özellik taşır, bu da, hyposcenium, yani sahnenin alt konumudur. Burası, genellikle molozlar altına gömülü kaldığı için nadir olarak gün ışığına çıkarılır. Yer altı koridor izlerine ve eskiden sahnenin ahşaptan olduğunu ve makinelerin çalışabileceği biçimde ayarlandığını açıkça gösteren döşeme kirişleri ekleme dişlerine rastlanır…*[198]

[197] Texier, 3. Cilt, ss. 293-294.
[198] Texier, 3. Cilt, s. 335.

Şekil 142: Telmessos (Fethiye) Manzarası

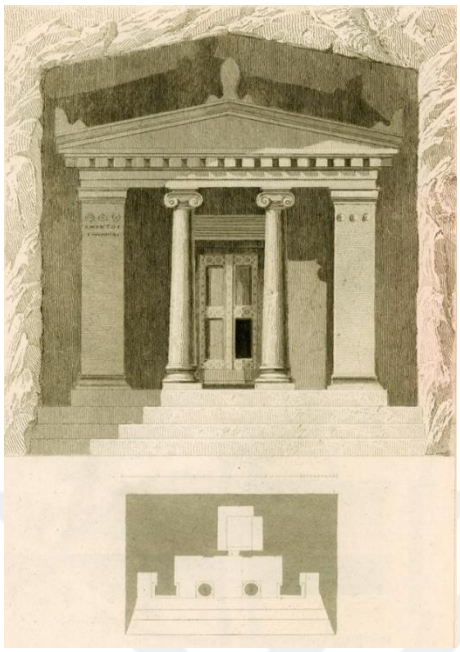
Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı**, Gravürlerle Türkiye in Gravures V, Anadolu/ Anatolia 2,** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, s. 158.

Gezginin bu kentte, mezar ve mezarlıklara ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Bu tek parça taştan yapılmış olan mezarlar anıtsal özelliklere sahiptir.

> *Çoğu Likya şehirlerinde uygulanmış olan tek parça taştan anıt yapma tarzının ilk eserleri, bu Telmessos şehrinde görülür… Kayalıklarla çevrili mezarlıkta hiçbir kitabe olmadığından, hepsi dilsiz haldedir; bununla beraber dağa oyulmuş büyük mezarlar, bu yörenin en büyük eserleridir. En büyükleri üç tanedir. Aynı plan üzerine yapılmış olup, aynı döneme ait oldukları anlaşılıyor; birinin betimlemesi diğer ikisine uygulanabilir. En iyi muhafaza edilmiş olan en büyüğü, dağın batı yüzündedir. İki sütunlu Ion tarzı bir revak ile dişçik bezekli saçaklar taşıyan diğer iki tanesinden ve hurma dalı biçiminde bezekler taşıyan bir alınlıktan oluşuyor. Anıtın kapısı konsollu Yunan tarzındandır ve kanatlar çivileri ve kilitleri ile gerçek bir kapıyı andırır. Her bir duvar ayağı üç kutsal maden kap ile bezenmiştir. Kemerli ve sütunlu olan bu özenle yapılmış mezarların bir yerinde, "Hermapius' un oğlu Amyntas" yazılıdır. Kapısı, dört kanatlı taklidi yapılmış olup gerçekte bunların biri açıktır. Bu kapı, önceden bir levha ile kapalı imiş; bunun içindeki oda, bir mezar olup ölülerin koyulması için sedirleri vardı. Hiçbirinde lahit olmayıp ölünün yeri, taşın üzerine kanepe gibi oyulmuştur. Aynı tarz, Asya milletlerinden Etrüsklerde de vardı… bunlar milattan önce IV. yüzyılın sonlarında, yani İskender döneminde yapılmıştır. Bu anıtlar kesinlikle Yunan tarzındadır; ama yakındaki kayalıklarda Likya tarzında, yani kafes (çatma) inşaatı tam anlamıyla taklit eden bir başka yeraltı mezarlığı kazıldı; orada işlenmemiş yuvarlak ahşabı taklit eden, kapıyı ve çatıyı taçlandıran kirişler, bağlar, kalaslar görülür. Likya'da çok sayıda bulunan bu anıtlar birbirlerinden sadece ayrıntıları ile ayrılırlar, onları Likya mezarları adı ile anmakla yetineceğiz. Kayalara yontulmuş bu mezarların kapıları, bir kapıyı süsleyebilecek çivi, sürgü, tokmak gibi her türlü aksesuarı taşımaktadır ve mezarın yanında bazen uzanmış bir köpeğin resmi görülür.*[199]

[199] Texier, 3. Cilt, ss. 337-339.

Şekil 143: Telmessos'da (Fethiye) Amyntas'ın Mezarı

Kaynak: İoli Vingopoulou,''Charles Texier'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Pınara antik kenti Texier'i bu çalışmaya bağlayan son kenttir. Gezgin kentin tarihine kısaca değindikten sonra, kenti anlatmaya başlamaktadır.

> *Bir parçası kesilmiş piramit biçimli kocaman bir kaya bir uçuruma hâkim konumdadır. Tepesinde surlar ve her tarafında da oyulmuş binlerce mezar bulunur. Çukurda şehrin anıtları ve birçok da lahit göze çarpar… Şehrin yıkıntıları, üzerlerinde çeşitli stillerde muhteşem anıtların yükseldiği kayalıklı diğer iki tepenin yamaçlarında yükselir. Çevre kayalıklar gözün ulaşabildiği yere kadar çok sayıda mezarlarla oyulmuştur. Kısaca, her şey eski Pınara'nın Likya'nın en kalabalık, en güçlü şehirlerinden biri olduğunu kanıtlamaya katkıda bulunuyor… Dikkat çeken ilk yapı tiyatrodur; çok kenarlı taşlardan yapılmıştır ve çok eski çağların özelliklerini taşır; şehrin yüzüne dönük ağaçlıklı bir tepenin yamacında bulunur… Tiyatronun yakınında bazıları eşleşmiş ve oyukları olan Ion tarzında sütunlu daha yeni dönemlere ait bir yapı bulunur; daha ötede sivri kubbe biçiminde kapaklı güzel mezarlar bulunur… Yukarı akropol yolunda, heroon biçiminde, yani dört köşe bir anıtı destekleyen temeli olan kocaman bir mezar çevresine sıralanmış bir grup ilginç mezara rastlanır… Pınara'da, kitabeler pek az ise de değerli kabartmalara rastlanır. Bir kaya içine oyulmuş mezarın yüzü, insan başı kabartmasıyla süslenmiştir. Mezar kemerinin iç tarafında, binalar ve hatta kenarı mazgallı surlarıyla bir şehir görüntüsü kazınmıştır. Kapaklı lahitler, çoğunlukla savaş konuları sergileyen kabartmalarla dekore edilmiştir.*[200]

[200] Texier, 3. Cilt, s. 348.

Charles Texier ve kendisi ile beraber bölgeyi dolaşmış olan Richard Popplewell Pullan; birlikte 1865 yılında, ’’The Principal Ruins Of Asia Minor’’ adlı bir kitap yayınlamışlardır. Bu kitapta; seyahat sırasında gezilen kentlerin her biri ayrı başlık altında verilmiş ve barındırdıkları kalıntılar hakkında ise alt başlıklar halinde, her bir yapı için bilgiler düzenlenmiştir. Kitap çizim ağırlıklıdır.

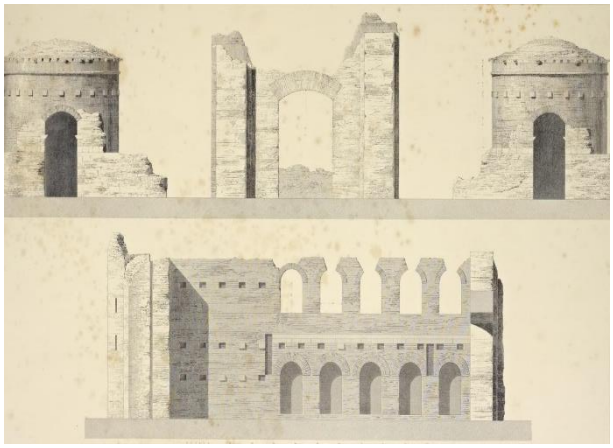
Bahsi geçen eserde, Pergamon antik kentinde bulunan bazilikanın tarihçesi, planı ve boyutları hakkında bilgiler yer almakta olup, kitabın son bölümünde ise yapı ile ilgili çizimler bulunmaktadır.

Şekil 144: Pergamon’daki (Bergama) Bazilikanın Görünümü

Kaynak: Charles Texier, R. Popplewell Pullan, F.R.I.B.A, **The Principal Ruins Of Asia Minor, İllustrated And Described**, Day & Son, London, 1865. s. 262.

Şekil 145: Pergamon’daki (Bergama) Bazilikanın Çizimi

Kaynak: Texier & Popplewell Pullan, s. 270.

1842 yılında Magnesia ad Meandrum kentindeki, Artemis Leukophryene Tapınağı'nın mermerlerini toplamak üzere tekrar bölgeye gelen gezgin, tapınağın frizinin %42'sini ve cephe kısmından çeşitli mimari parçaları çıkararak Fransa'ya göndermiştir.[201]

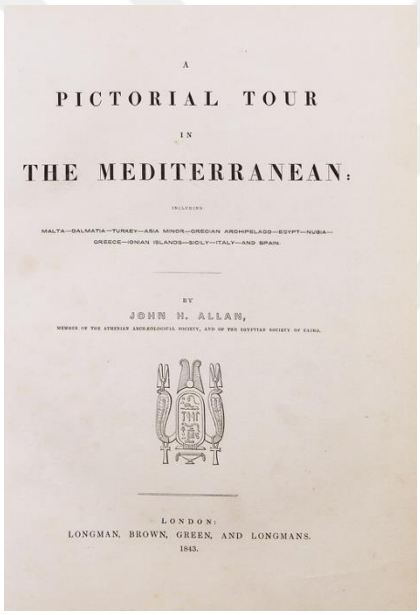
XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu antik kentlerini en iyi tanıyanlardan biri olan Charles Texier, yaptığı keşiflerle de bölgenin arkeolojik geçmişinin daha bilinir olmasına katkılar sunmuştur.

[201] Laugier, ss. 70-71.

2.18. JOHN HARRISON ALLAN (1820-1871) VE SEYAHATNAMESİ

İngiliz asıllı olan John Harrison Allan, 1841-1842 yılları arasında, Akdeniz'de gemi ile gerçekleştirdiği seyahatine ait not ve çizimlerini 1843 yılında yayınlamıştır. Seyahatnamesinin orijinal adı '' A Pictorial Tour in the Mediterranean: including Malta, Dalmatia, Turkey, Asia Minor, Grecian Archipelago, Egypt, Nubia, Greece, Ionian Islands, Sicily, Italy and Spain''[202]dir. Bol çizimli olan seyahatnamenin üçüncü bölümünde yer alan Ege kıyıları hakkında bilgiler, Smyrna ile başlar.

Şekil 146: Allan Seyahatname İç Kapak Sayfası

Kaynak: Allan, s. 2.

İstanbul'dan ayrılıp Ege Denizi'nde güneye doğru inerken Troia ve İda Dağı ziyaret edilmiş, çizimleri yapılmıştır. İzmir'de karaya çıkan Allan, kenti ''Yeterince basit ve herhangi bir gizemden uzak.''[203] cümlesi ile tanımlamaktadır. Hamam kalıntılarından, sur duvarlarından, eski kaleden kısaca bahseden gezgin, kale kapısının girişinde kolosal bir kadın başı bulunduğundan söz etmektedir (Bu heykel parçası muhtemelen daha önce başka seyyahlarında bahsettiği ve çizimini yaptığı Smyrna

[202] John H. Allan, **A Pictorial Tour In The Mediterranean**, Longman, Brown, Green and Longmans, London, 1843, s.1.
[203] Allan, s. 27.

Amazonu olmalıdır.). Kitabında, Smyrna'ya ait olarak, sadece körfezde gemilerin görüldüğü tek bir çizime yer vermiştir.

Bölgedeki antik kentleri deniz yoluyla dolaşmayı planlayan Allan, tanıştığı iki İngiliz ile birlikte, Smyrna'dan küçük bir yatla ayrılıp Yeni Foça'ya demir atmışlardır. Demir attıkları yerde denizin içinde görülen duvarlardan, yerlerdeki büyük mermer bloklardan ve Cenevizlilerin yapımı olduğu belli olan küçük bir su kemerinden kısaca bahsetmektedir.[204]

Şekil 147: Foça Manzarası

Kaynak: Allan, s. 29.

Daha sonra rotasını Karaburun'a çeviren ve Erythrai (Ildırı) Körfezi'nde karaya çıkan gezgin, akropolise ulaşmak için önünden geçtiği birkaç evin yapımında, tapınak kalıntılarının kullanılmış olduğunu belirtmektedir. Akropoliste antik dönem yapı kalıntıları, kare şeklinde kesilmiş büyük taşlar, sütunlar olduğunu ve çok sayıda işlenmiş mermerin modern binaların duvarında kullanıldığını söylemekte, akropolisin sol tarafında gördüğü, üzerinde Yunanca yazı bulunan küçük bir mozaik parçasının bir altara ait olabileceğini belirtmektedir. Tepenin kuzey tarafında, sahnesi deniz yönünde, iyi bir şekilde örülmüş duvarlara sahip olan tiyatronun çapının 300 feet (90 metre) civarında olduğu, ortasında çok sayıda ince sütunlar, kırık sütun altlıkları, küçük ve güzel Ion sütun başlıkları bulunduğu, tiyatronun yan tarafında ufak bir mezarın görüldüğü bilgisini vermektedir. Tekneye dönüş yolunda ise, gerek evlerde

[204] Allan, ss. 28-29.

kullanılmış, gerek tarlalarda duran çok sayıda mermer sütun olduğunu, bunların Hercules (Herkül) Tapınağı'na ait olabileceğini söylemektedir.[205]

Şekil 148: Erythrae (Ildırı) Tiyatro Kalıntıları

Kaynak: Allan, s. 30.

Allan, Teos (Sığacık) kentinde bulunan Bacchus (Dionysos) Tapınağı ile ilgili olarak; Asya'daki en küçük Yunan Tapınağı olduğunu, sütun diziliminin Priene'deki Minerva (Athena) Tapınağı'na benzediğini, Ion düzeninde olduğunu söyleyip bazı ölçüler vermektedir. Tapınağın mimarının Hermogenes olduğunu ve güzel proporsiyonlara sahip olmasıyla bir örnek oluşturduğunu belirtmektedir.[206]

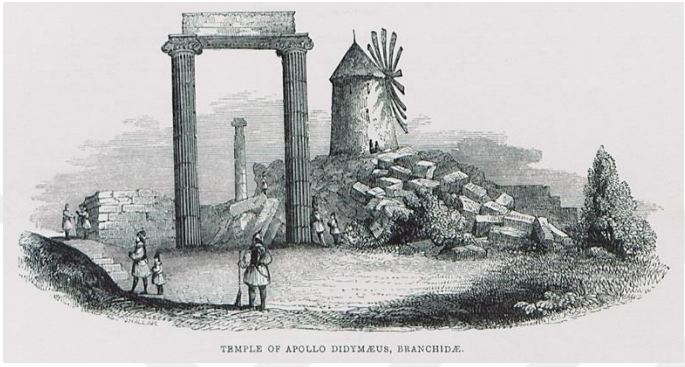
Lebedos (Ürkmez) antik kentinin önünden geçerek ilerlerken, şehrin Lysmachos tarafından yıkıldığını belirtmekte, Kolophon'u geçip Kaystros (Küçük Menderes) ağzına gelirken Ephesos'un bir zamanlar bir liman kenti olduğundan bahsetmekte ve kent hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bir botla nehir yatağına girdikten sonra üç mil yürüdüğünü ve bu sırada çok sayıda sütun gördüğünü ve bir at bulamadığı için Ayasuluk'a gidemediğini anlatan seyyahın rotası, Samos ziyaretinden sonra Didyma'ya çevrilmektedir.[207]

Brankhid'lerin köyünü geçtikten sonra, zor bir yürüyüşle ulaştığı Didyma Apollon Tapınağı için ''güzel tapınağın tüm sütunlarının tek başlarına durduğunu, iki arşitravın hala yerinde olduğunu ve cella kısmında yivleri tamamlanmamış üçüncü bir

[205] Allan, s. 30.
[206] Allan, s. 32.
[207] Allan, s. 33.

arşitravın bulunduğunu'' söylemektedir. Tapınağın ölçülerinin Samos ve Sardis'tekilere kıyasla daha ince, uzun olduğunu, sütun yüksekliğini 63 feet (19 metre), sütun çapını 6.5 feet (1.95 metre) olarak ölçtüğünü, arşitravların yüksekliğinin ise diğer iki tapınaktan daha az olduğunu belirtmektedir.[208]

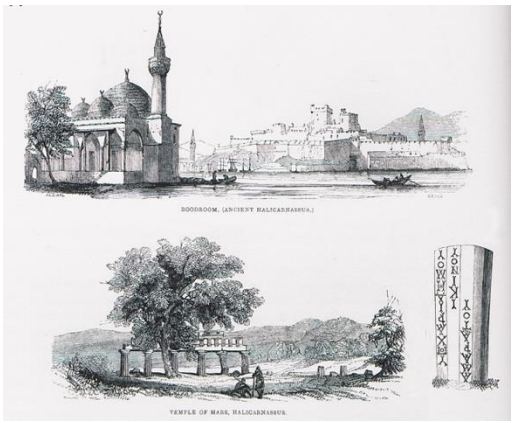
Şekil 149: Didyma Apollon Tapınağı

Kaynak: Allan, s. 35.

Ionia kıyılarını dolaşmayı tamamlayarak Kos Adası'na geçen ve daha sonra Halikarnassos'a (Bodrum) gelen Allan, bölgede dolaşırken birkaç altar, sütunlar, mermer parçaları ve Dor üslubunda, üzerinde Yunanca karakterler bulunan, ters bir şekilde dikilmiş olan sütunlarla karşılaştığını söylemektedir.[209]

Şekil 150: Halikarnassos'da (Bodrum) Saint Paul Kalesi ve Mars (Ares) Tapınağı

Kaynak: Allan, s. 38.

[208] Allan, ss. 34-35.
[209] Allan, s. 38.

Bir tarlanın içinde karşılaştığı Dorik nizamdaki tapınağın ayakta olan fakat bitirilmemiş altı tane sütununun durduğunu, bu tapınağın başka bir gezgin olan Choiseul Gouffier'in, Vitrivius'a dayanarak Mars (Ares) Tapınağı olduğunu söylediğini iletmektedir.[210]

Limana bakan tepeye çıkıldığında 14x14 feet (4.2x4.2 metre) boyutlarında kaya mezarlarının yanında tonozlu olanlarının da bulunduğunu söylemektedir. Bölgede adak olarak sunulmuş olan bir altarın ve Halikarnassos Mausoleumu'na ait olabileceğini düşündüğü kabartmaların çizimi aşağıda yer almaktadır.

Şekil 151: Altar ve Halikarnassos (Bodrum) Mausoleumu'na Ait Olması Muhtemel Kabartma Parçaları

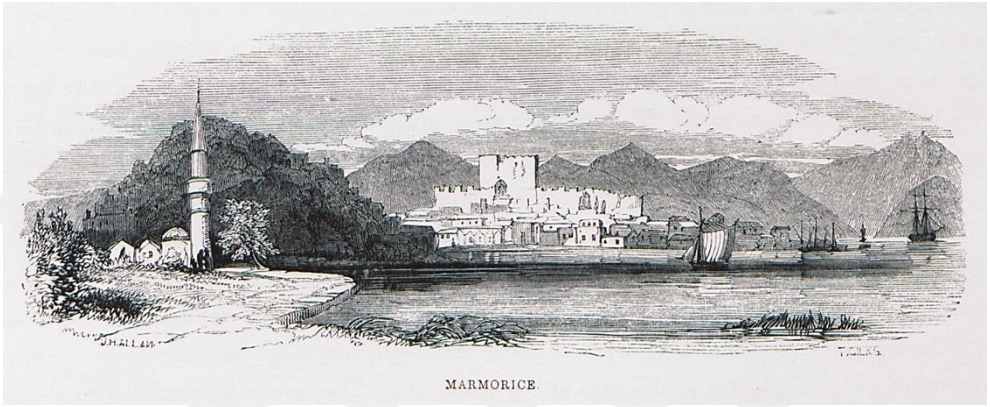
Kaynak: Allan, s. 39.

Halikarnassos'dan ayrıldıktan sonra Knidos'a giden J. H. Allan, burayı ''beyaz mermerleri güneşin altında parıldayan güzel bir kent'' olarak tanımlamıştır. Birbirine çapraz durumda iki dik tepenin üzerine kurulmuş olan kentin yapay olarak teraslandırıldığını, büyük limana tepeden bakan Dorik bir tapınağın kalıntılarını ve Venüs'e adanmış olduğunu, tapınağın biraz yukarısında Ion üslubunda başka bir yapının kalıntılarına rastladığını, en tepede ise 400 feet (120 metre) çapında bir tiyatronun yer aldığını anlatmaktadır.[211]

[210] Allan, ss. 38-39.
[211] Allan, s. 40.

Knidos'tan ayrılıp Rodos Adası'na geçen gezgin, adanın arkeolojik ve toplum yapısı ile ilgili bilgiler verdikten sonra rotasını Marmaris'e (Physcus) çevirmiştir. Marmaris'teki kaleyi Cenevizlilerin deniz kenarındaki kayaların üzerine inşa etmiş olduklarını anlatmaktadır.[212]

Şekil 152: Marmaris Manzarası

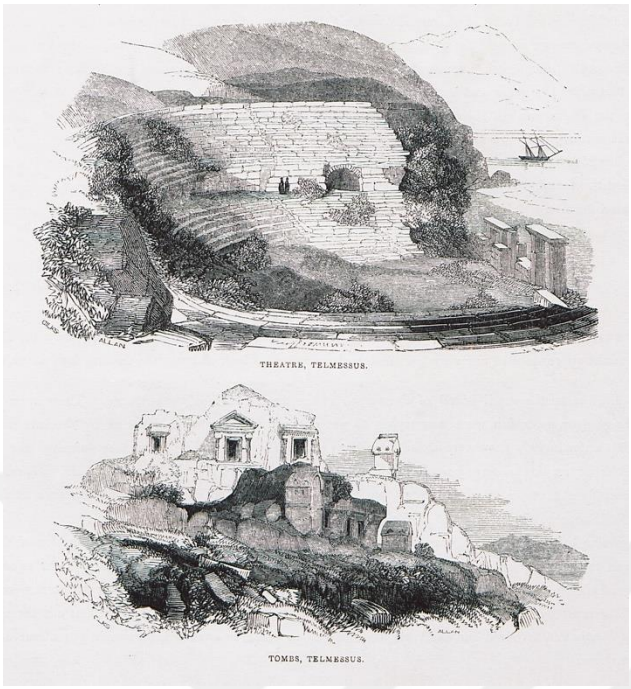

Kaynak: Allan, s. 42.

Gezginin teze konu olan bölgedeki son durağı Fethiye ilçe sınırında bulunan Telmessos antik kentidir. Tiyatrosunun iyi korunmuş olduğu, üç girişli sahne binasının hala ayakta bulunduğu, çapının 254 feet (76 metre) olup, yirmi sekiz oturma sırasından oluştuğu ve diazomanın bu sıraları on beş ve on üç olarak böldüğü bilgisini vermektedir.[213]

[212] Allan, ss. 42-43.
[213] Allan, s. 44.

Şekil 153: Telmessos Hellenistik Tiyatro - Likya Kaya Mezarları ve Lahitleri

Kaynak: Allan, s. 44.

Bölgede bulunan kaya mezarlarının ve lahitlerin detaylı olarak çizimlerini yapmıştır.

Şekil 154: Telmessos Likya Lahitleri

Kaynak: Allan, s. 44.

Şekil 155: Telmessos Likya Lahiti ve Kaya Mezarları

Kaynak: Allan, s. 44.

J. H. Allan seyahatini; Mısır, Yunan Adaları, Yunanistan olarak sürdürmüş ve Avrupa kıyılarından Lizbon'a ulaşarak tamamlamıştır. 1843 yılında yayınladığı seyahatnamesinde yer alan tüm çizimler gezginin kendisi tarafından yapılmıştır.

2.19. JOSEPH – PHILIBERT GIRAULT DE PRANGEY (1804-1892) VE SEYAHATNAMESİ

Joseph-Philibert Girault de Prangey Fransız aristokrasisine mensup bir ailenin ferdi olarak Langres'de doğdu. Paris resim atölyelerinde eğitim gördü. Arkeolojiye olan ilgisi nedeniyle doğuya iki büyük seyahat yapan Prangey; ilk seferinde (1831-1834) İtalya, Cezayir, İspanya, Sicilya ve İsviçre'yi dolaşırken, özellikle Arap mimarisine ilgi duymuş ve bu seyahati ile ilgili olarak 45 taş baskı da içeren üç ciltlik bir seyahatname yayınlamıştır.[214]

1842 yılında ikinci seyahatine çıkmak üzere Marsilya'dan ayrılan Prangey'in bu seyahati iki yıl sürecek; İtalya, Yunanistan, Mısır, Filistin, Lübnan, Suriye ve Türkiye'yi kapsayacaktır.

> *Prangey'in bu iki seyahati arasındaki zaman diliminde fotoğraf keşfedilir. Bu keşfin önemi, bilim dünyası tarafından hemen kabul görür. Böylece gidilen yerler, araştırılan konulara ait görsel veriler gerçek haliyle ve tüm ayrıntıları ile hızlı bir şekilde belgelenebilecektir. Prangey; Anıtları Koruma Kurumu'ndaki arkadaşlarına seyahati sırasında dagereotipi de kullanacağını açıklar.*[215]

1843 yılının ilkbahar ile sonbaharı arasında Türkiye'de dolaşan seyyah, Batı Anadolu'da özellikle Aphrodisias, Euromos, Didim ve Miletos gibi antik kentlere ilgi göstermiştir.

Arkeoloji ve antik mimariye olan ilgisi nedeniyle; Longres Arkeoloji Kurumu'nu kurmuştur. Yazıt ve Edebiyat Akademisi Sekreteri Raoul Rochette'e yazdığı 22 Nisan 1843 tarihli mektubunda, Batı Anadolu seyahatinin heyecanının izlerini görmek mümkündür.

> *Şu anda tahmin edemeyeceğiniz kadar mutlu bir şekilde Truva'dan dönüyorum ama itiraf edeyim ki başka bir umutla, genelde sıkça kullanılan yollardan saparak Magnesia, Sardeis, Hierapolis, Aphrodisias, Menderes Magnesiası, Milet, Milas ve çevresine yöneliyorum.*[216]

Bu kentlerin bir kısmına ait bazı fotoğraflar aşağıda yer almaktadır.

---

[214] Sylvie Aubenas, ''Joseph-Philibert Girault de Prangey (1804-1892), Türkiye'de Bir Fotoğraf Öncüsü'', **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 85-86.

[215] Aubenas, s. 86.

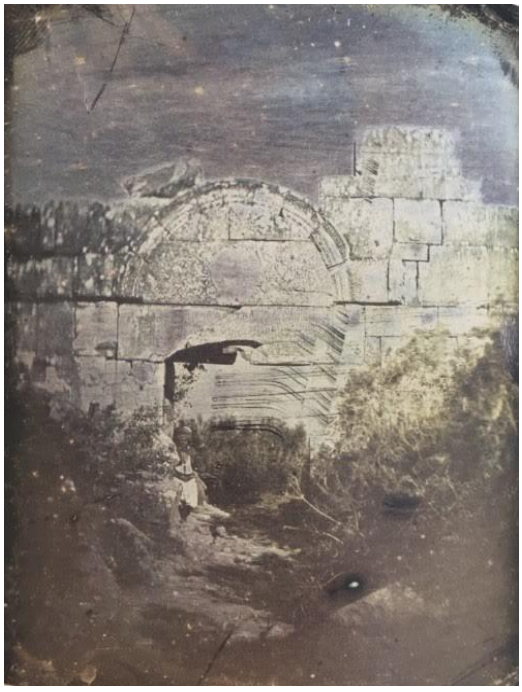
[216] Aubenas, s. 90.

Şekil 156: Aphrodisias

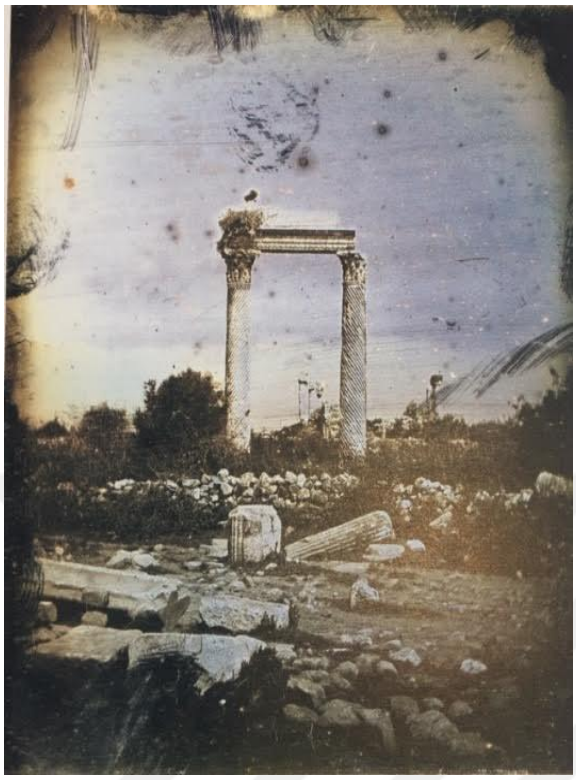
Kaynak: Aubenas, s. 90.

Şekil 157: Aphrodisias Şehir Kapısı

Kaynak: Aubenas, s. 180.

Şekil 158: Aphrodisias'da Spiral Sütunlar

Kaynak: Aubenas, s. 181.

Şekil 159: Miletos (Milet) Tiyatrosu

Kaynak: Aubenas, s. 41.

Şekil 160: Milas Sütun Başlıkları

Kaynak: Aubenas, s. 180.

İzmir seyahati sırasında; Meles Çayı üzerinde, bugünkü Tepecik semtinde bulunan ve M:Ö 850 yılına tarihlenen Kervan Köprüsü'nün de birçok fotoğrafını çeker. Bu köprü İzmir'in giriş kapılarından biridir. "Kervan köprüsünün çevresi Batılı seyyahlara, Doğu'nun aradıkları gizemli ve süslü görüntüsünü sunuyordu. Bu nedenle buranın canlılığı seyyahların sadece satırlarında değil, çizilen illüstrasyonlarda da kendisini göstermekteydi."[217]

[217]Erkan Serçe, ''Kendi Gitti, Adı Bile Kalmadı Yadigâr: Kervan Köprüsü'' https://www.academia.edu/1820922/Kervan_K%C3%B6pr%C3%BCs%C3%BC?fbclid=IwAR0EsnBnkR2BCOsmBRT6gCpF-ubWuiUeKW7QJrUeMNjiQUEIMsrmbX1BJQM (22.06.2019)

Şekil 161: Smyrna (İzmir) Kervan Köprüsü

Kaynak: Aubenas, s. 93.

Prangey'in bu seyahatinden topladığı çizimleri, krokileri ve notlarının yanında, bin kadar dagereotip içinde Bodrum Kalesi'ne ait bir fotoğraf da yer almaktadır.

Şekil 162: Halikarnassos (Bodrum) Kalesi

Kaynak: Aubenas, s. 88.

Joseph-Philibert Girault de Prangey, bu seyahatinden elde ettiği dökümanları; 1846'da " De Syrie, et d' Asie Mineure Dessine's et Mesure's de 1842 a 1845 ", daha sonra 1851'de " Monuments et Paysages de I'Orient " başlığıyla taş baskı olarak yayınlamıştır (Not: Dagereotip; kısaca, gümüş kaplı bakır üzerine doğrudan pozitifin uygulanmasıdır).[218]

[218] Aubenas, s. 90.

2.20. ANTOINE MARIE CHENAVARD (1787-1883) VE SEYAHATNAMESİ

Avrupa'dan Anadolu'ya gelen seyyahlar içinde mimarların seyahatlerinin genelde resmi görevler çerçevesinde olduğu görülmektedir. Mimarlar tarafından yapılan ve bir anlatıya da sahip olan seyahatlere pek rastlanmaz. Bu nedenle Chenavard'ın bu seyahatini biraz daha farklı bir yere koymak gerekir.

Fransız bir mimar olan Antoine Marie Chenavard, kendisi gibi Lyonlu iki sanatçı olan mimar Jean-Michel Dalgabio ve ressam E.Rey ile birlikte 1843-1844 yıllarında Doğu'ya seyahat eder. Bu seyahate ait seyahatname Chenavard tarafından 1846 yılında yayınlanır. Kitabın orijinal adı " 1843-1844 en Grece et dans Le Levant (1843-1844 'ta Yunanistan'a ve Levant'a Yapılan Bir Gezinin Hikâyesi)"dir.[219]

''Chenavard, J.M.Dalgabio ve E.Rey'in bu seyahatleri beş ay sürmüştür. Marsilya'dan yola çıkan grup; İtalya ve Malta üzerinden geçer ve bu süre boyunca Yunanistan ile Anadolu'yu gezerler, kısa bir süre için Mısır'a da uğrarlar.''[220]

Şekil 163: Chenavard'a Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Verilen Seyahat Geçiş İzni

Kaynak: Pinon, s. 170.

[219] Pinon, s. 75.
[220] İoli Vingopoulou, ''Antoine Marie Chenavard'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=322, (19.05.2019)

İki mimar ve bir ressamdan oluşan bu grup Anadolu'da; İstanbul, Troia, Efes ve İzmir'i gezmiş; bu seyahat sırasında eskizler çizilip, suluboya resimler yapılmıştır. Bugün bu defterler Lyon Şehir Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Eskizlerin çoğunun gemi güvertelerinden yapılmış geniş manzaralar olmasının nedenini Chenavard; Osmanlı toplumunun resim yapılmasına çok sıcak bakmaması olarak açıklar.

> *Resim dosyalarımız için şehir içinin (İstanbul'un) birkaç hatırasını da bulundurmak istiyorduk, fakat bu isteğimizi tam olarak yerine getiremedik. Türkler, ressamları ellerindeki taşlarla karşılıyorlar, sergiledikleri onur kırıcı davranışların en hafifi ise çizerler çalışırken etraflarını sarmak ve inatla bakışlarının yöneldiği doğrultuya yerleşip nesnelerin görüntüsünü kapatmaktır… Bu engelleri aşmak için, parayla bir dükkânın içinden nesnelerin görüntüsünün kapanamayacağı bir yeri kiralamak gerekiyor fakat bizim buna ne zamanımız ne de bu çareye başvurma isteğimiz var.*[221]

Seyahatnamelerde; Osmanlı toplumunun Müslüman kesiminin dinî inançlarının bir gereği olarak resme, heykele son derece olumsuz yaklaştıkları, gezginler tarafından sıklıkla dile getirilen bir konudur.

Gezinin Batı Anadolu kısmı ile ilgili bazı çizimlere göz atmadan önce daha önceki tarihlerde bölgeye gelen gezginlerin de o dönemde İzmir'de bulunan Smyrna Amazonu ile ilgili çizimleri olduğunu ve bilgiler verdiklerini tekrar hatırlamak gerekir. Bu gün akıbeti bilinmeyen bu heykel parçası, XIX. yüzyılın ortasında hala yerinde durmaktadır. ''18 Kasım 1843 tarihli bu çizimin kaynağını bugün tespit edemedik.''[222]

Chenevard'ın çiziminde, Smyrna Amazonu heykelinin baş kısmı kule duvarlarının taşları arasında duvar örgüsünde kullanılmış gibi durmaktadır.

[221] Pinon, ss. 75-77.
[222] Pinon, ss. 80.

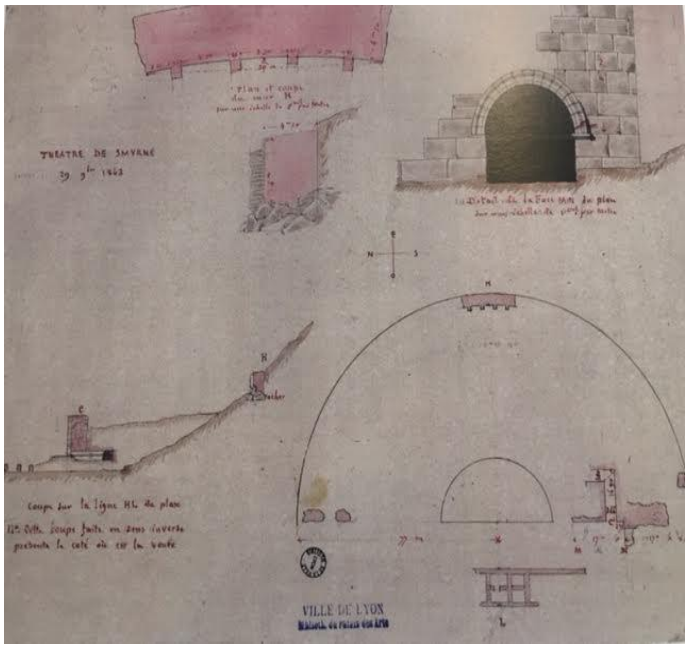
Şekil 164: Smyrna (İzmir) Amazonu

Kaynak: Pinon, s. 176.

Smyrna ile ilgili olarak ulaşılabilen bir başka çizim ise Smyrna Tiyatrosu'na aittir.

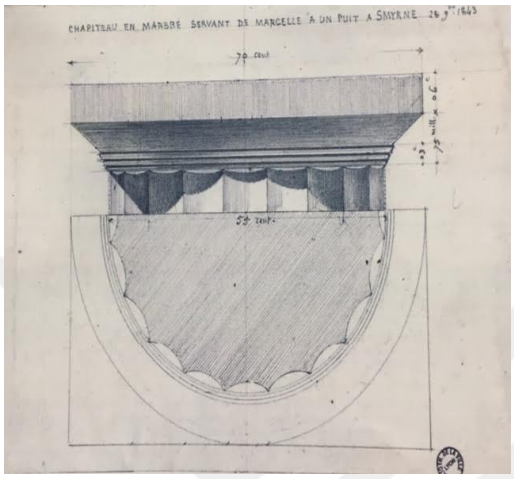
Şekil 165: Smyrna (İzmir) Tiyatrosu Çizimi

Kaynak: Pinon, s. 174.

Seyahatnamede, Smyrna Agorası'na ait bazı parçaların çizimlerine örnek olması amacıyla aşağıda, kuyu bileziği olarak kullanılan bir sütun başının ölçekli çizimi verilmiştir.

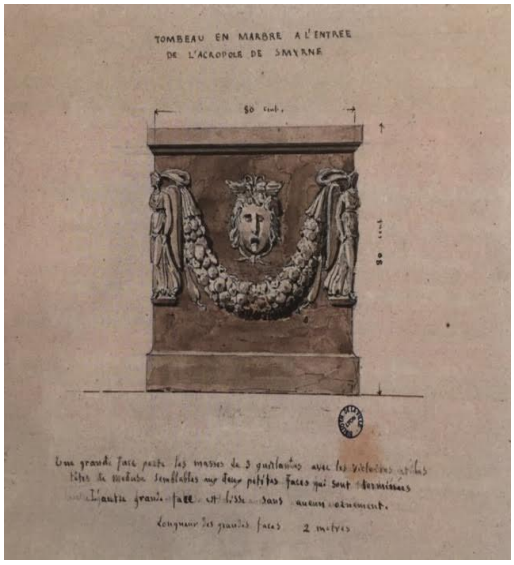
Şekil 166: Kuyu Bileziği Olarak Kullanılan Bir Sütun Başının Çizimi

Kaynak: Pinon, s. 82.

İzmir Akropolü'nün girişinde bulunan mermer lahitlere örnek olarak birinin çizimi aşağıya alınmıştır.

Şekil 167: Mermer Lahit

Kaynak: Pinon, s. 82.

Seyyahlar, Meles Çayı üzerindeki su kemerini de çizmiştir. Çizimdeki su kemeri Roma dönemine aittir. Bizans ve Osmanlı döneminde tamir edilen kemer akarsuyun dar bir boğaza denk gelen yerinde bulunur ve günümüzde hala ayakta olup Kızıl Çullu olarak adlandırılmaktadır.[223]

Şekil 168: Smyrna'dan (İzmir) Bir Su Kemeri

Kaynak: Pinon, s. 83.

Efes ile ilgili olan çizimlere iki örnek aşağıda verilmiştir. Küçük Menderes üzerindeki köprüyü gösteren çizimdeki köprü, bir Osmanlı eseri olup Efes'in kuzeyinde bulunur.[224]

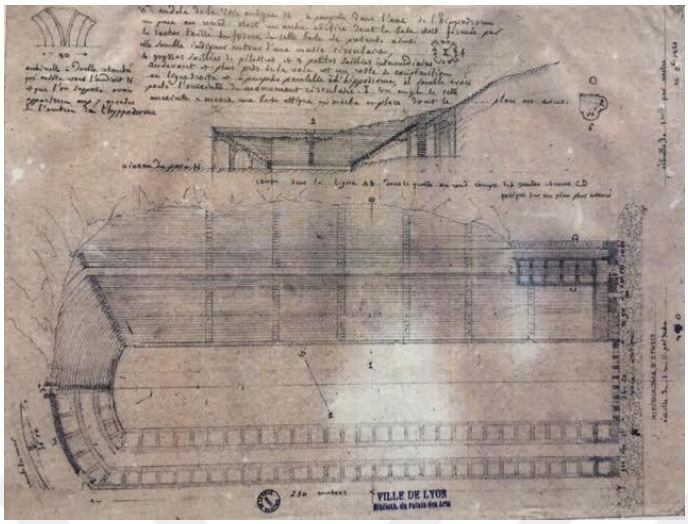
Şekil 169: Ephesos'da (Efes), Kaystros (Küçük Menderes) Üzerinde Bir Köprü

Kaynak: Pinon, s. 83.

[223] Pinon, s. 80.
[224] Pinon, s. 80.

Şekil 170: Ephesos (Efes) Stadionu'nun Planı

Kaynak: Pinon, s. 83.

Chenavard, 1846 yılında yayınladığı seyahatnameye ek olarak, 1858 yılında 80 desenden oluşan bir atlas yayınlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SMYRNA AMAZONU

İzmir'e gelen seyyahların hemen hemen tamamının seyahatnamelerinde ve gezi notlarında; kalenin girişinde, yan tarafta, taş duvar örgüsünün içinde bulunan, burnu kırık, kolosal bir heykel başından söz edilmektedir. Bu heykel parçasından bazen Smyrna Amazonu, bazen de tanrı Apollon'un heykeli olarak bahsedildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamındaki son gezgin olan Antoine Marie Chenavard'a ayrılan bölümün hazırlanılmasında kaynak olarak kullanılan kitapta XIX. yüzyıl ortasında hâlâ yerinde olduğu görülen heykel parçasının bugün nerede olduğunun bilinmediği vurgulanmaktadır.[225]

3.1. SMYRNA AMAZONU HAKKINDA SON SÖZ

Arkeolog Şükrü Tül'ün 2012 yılında yayınlanan ''Kraliçe Kıdefa'nın Suretleri'' isimli makalesinde; Smyrna Amazonu'nun izi, seyahatnameler ışığında kronolojik olarak sürülmektedir. Makalede; bu heykel başından, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren bahsedilmeye başlandığı bilgisi mevcuttur.[226]

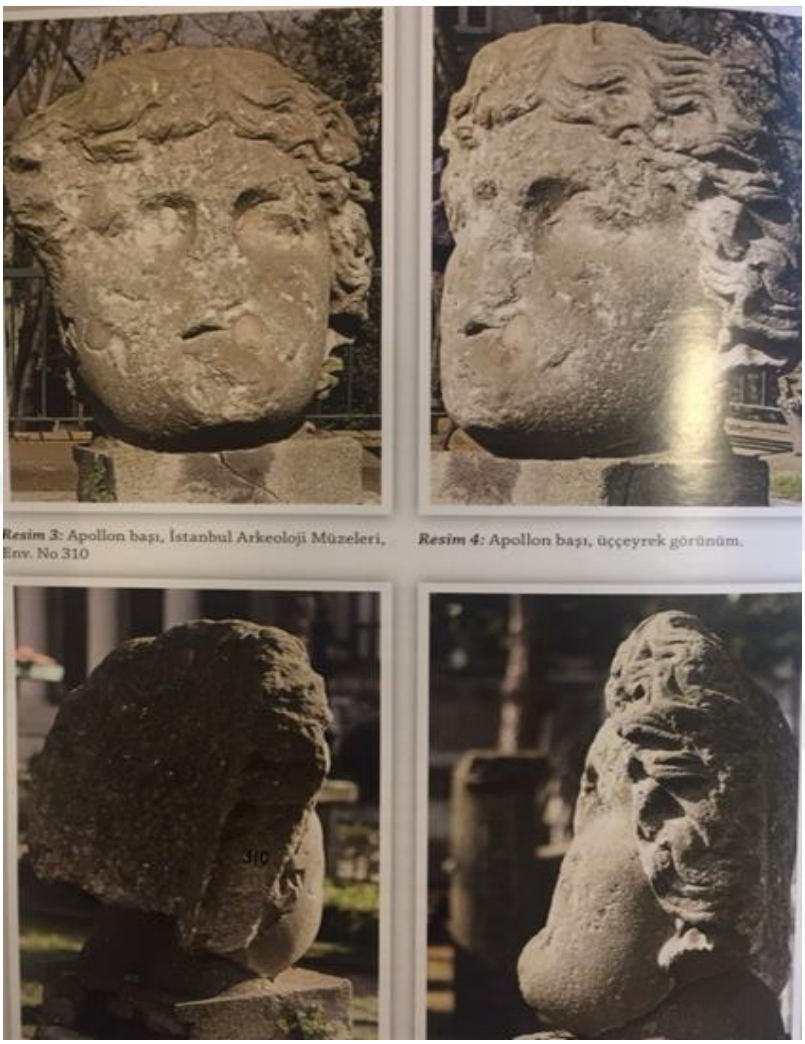
Yazının devamında yazar, seyahatnamelerin konuyla ilgili kısımlarını karşılaştırmakta ve İzmir'de birden fazla kolosal heykel başı olduğu sonucuna varmaktadır. Çünkü daha erken dönemde kaleme alınmış bir seyahatnamede seyyahın, İzmir'de bir konsolosun evinde gördüğünü söylediği benzer bir eserden bahsedilirken, bölgeye çok daha sonra gelen bazı gezginlerin notları ve kitaplarında, heykelin betimlemesi veya çizimi, kale duvarının içinde görünür şekilde yer aldığı bilgisi bulunmaktadır. Heykelin izini süren yazar konuyu şu şekilde sonuca bağlamaktadır.

> *Tek bir başa yoğunlaşırsak, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin günümüzde avlusunda 310 envanter nosu ile sergilenen 80 santimetre yüksekliğindeki Apollon başı, tüm gezginler tarafından rapor edilmiş bulunan ve burun kırıklığı ve mermi izleriyle en geçerli heykel başıdır.*[227]

---

[225] Pinon, s.80.
[226] Şükrü Tül, ''Kraliçe Kıdefa'nın Suretleri'', **Ege Defterleri**, (Ed. Şükrü Tül), MAS, İstanbul, 2012, s. 16.
[227] Tül, s. 21.

Şekil 171: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 310 Envanter Nolu Eser

Kaynak: Tül, s. 20.

SONUÇ

Seyahat etmek olgusu, dünya üzerindeki ulaşım kolaylıklarının artmasına paralel olarak gittikçe yükselen bir trende sahiptir. Günümüzde dünya sınırları da aşılmış ve Mars'a seyahat planları yapılır hale gelmiştir. Bütün bunların temelinde; önce merak etme, keşfetme duygusunu besleyen seyahatler; ticaret, statü kazanma, bilgi sahibi olma, görgü ve kültürünü çeşitlendirip arttırma, dinî görevlerini yerine getirme, zengin olma, sahip olma hırsı gibi birçok nedenle çeşitlenip artmıştır.

Yapılan seyahatlerin yazıya dökülmesi; gezilen yerlere gidemeyen insanların bu maceraya ortak olmasına neden olur, okuyan kişiyi de gezinin içine çeker. Yaşadığımız zaman dilimine göre, geçmiş olarak adlandırdığımız daha önceki dönemlere ait seyahatnameler ise; seyahati yapan kişinin aracılığı ile tanıklık ettiği toplumla günümüzün okurları arasında bir yansıtıcı görevi yapar. Fakat gezginin bu görevi onun kişiliği, işlevleri, sahip olduğu bilgi ve mensup olduğu toplumun görüşleri ile şekillenir; genelde tarafsız olmayı başaramazlar ve öyle bir çabaları da zaten yok gibidir. Ne şekilde kaleme alınmış olursa olsun, seyahatnameler geçmiş dönemlerle ilgili birçok bilgiyi bünyelerinde barındırır.

Doğu'ya yapılan seyahatlerin birkaç bin yıllık mazisi olmasının nedeni; Akdeniz'in tarihî, ekonomik, kültürel bir bütünlüğe sahip olması ve bu coğrafyada şekillenmiş olan yerleşik bir seyahat kültürü bulunmasıdır. Bu coğrafyadaki yol ağları, tarihin hiçbir döneminde ne yaşanırsa yaşansın kopmamıştır. Bilim insanları, hacılar, din adamları, tüccarlar, askerler, elçiler yani kısaca toplumun her kesiminden olan gezginler bu ağlardan faydalanmış ve iletişimde kalmışlardır.

Ortaçağ'da doğu seyahatlerinde deniz ve karayolu olarak iki yol ağı vardı. Birincisinde; Batı Akdeniz'in Avrupa kıyılarından kalkan gemilerin Akdeniz boyunca doğuya doğru olan seyirlerinde, rotaları üzerindeki adaların çoğunun kontrolü Ceneviz ve Venediklilerin elindeydi. Kıyılarına yanaşan gemilerden aldıkları yüksek vergilerden kimse hoşnut değildi, ayrıca korsanlar yüzünden tehlikeliydi.[228]

İkinci rota ise Osmanlı'nın batı topraklarında veya İstanbul'da karaya çıkıp, ondan sonraki yolu karadan kervanlarla kat etmekti. Bu şekildeki rotanın belirleyici unsurlarını; Hindistan-Fransa ticaretinin önemli öncülerinden ve 1600'lü yılların

[228] Goffman, s. 5.

ortalarında doğuya altı kez seyahat etmiş olan Jean-Baptiste Tavernier'in seyahatnamesinin Türkçe basımındaki giriş kısmında Stefanos Yerasimos şöyle açıklamaktadır. ''Seyahatnamelerde anlatılan güzergâhlar kervan yollarına sağladıkları yarara göre seçilmişti. Arkeoloji, doğal güzellik ya da etnografya ögeleri betimlenen güzergâhların belirlenmesinde hiçbir rol oynamamıştır.'' [229]

Monsenyör D'Aramon; 1547 yılında, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Fransa kralı I. François'in İstanbul büyükelçisi iken kutsal topraklar olan Kudüs'e hac ziyaretine, Anadolu'nun önemli kentleri üzerinden gitmek istediğinde gidiş yolunda izlediği rota; Sivas, Erzurum, Van, Urfa üzerinden güneye inip, Tebriz'i de gezerek Kudüs'e ulaşmaktır. Dönüş yolunda ise Antakya'ya çıkıp Toros Dağları'nı geçerek Isparta ve İznik üzerinden İstanbul'a varmak şeklindedir.[230]

XVII. yüzyıldan önceki seyahatlerde Batı Anadolu pek yer almazken, 1600'lü yılların başında Halep'te gerçekleşen ipek ticareti ile ilgili kriz ve Osmanlı merkezi idaresinin iç tehditlerle zayıflaması (Osmanlı batılı tüccarların alacağı ziraat ürünlerini, birkaç çeşit olarak sınırlamaktaydı.), batılı tüccarların; Ege bölgesinin zenginliklerinden yararlanmak için, yönlerini İzmir'e çevirmelerine neden olmuştur. O zamana kadar küçük kasaba özelliklerini taşıyan kentin yıldızı bir liman kenti olarak parlamaya başlamıştır. [231]

Seyahat güzergâhları arasına katılan bölge, kolay ulaşılabilir hale gelince, bölgeye gelen kişi sayısında önemli artış olmuştur. Batı Anadolu bölgesi antik dönem yazarlarının kitaplarından Avrupa'da zaten bilinmekteydi. Ayrıca erken Hristiyanlık döneminden beri, Anadolu'nun ilk kiliseleri olması nedeniyle kutsal kabul edilen yedi kilisenin burada olmasından dolayı hac ziyaretleri yapılmakta idi.

Bölgenin gelişmesi ve kolay ulaşılabilir hale gelmesi ile tüm bunların yanında; bölgenin bitkilerini incelemek, arkeolojik zenginliklerini gezmek, görmek ve araştırmak isteyen bilim adamları ve bu konulara meraklı olanlar, eğitimli, eğitimsiz birçok gezgin bölgeyi keşfe çıktılar. 1734 yılında, Britanya aristokrasisinin kurduğu güzel sanatlar ile ilgili kişileri bir araya getirmeyi amaçlayan kulüplerden biri olan Dilettanti Cemiyeti; 1764 yılında Anadolu'nun Ege kıyıları, Yunanistan ile Ege

[229] Tavernier, s. 29.
[230] Jean Chesneau, **D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul – Anadolu – Mezopotamya,** çev. Işıl Erverdi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014. (Bu rota seyahatnamenin tamamı incelenerek çıkarılmıştır.)
[231] Goffman, ss. 18-19.

Adaları'nın bazılarını kapsayan arkeolojik amaçlı bir seyahat düzenler ve bunun için Richard Chandler ve ressam olan iki kişiyi daha görevlendirir. Gezinin Anadolu kısmındaki çalışma on beş ay sürer. Bu araştırmanın sonucu olan yazı ve çizimlerin basım için seçilmeleri sırasında, cemiyet kurulu ağırlıklı olarak Ionia çizimlerinden seçim yapılmasını ister. Bunun nedenini ise, 1769 yılında basılan ''Marmora Oxoniensia'' adlı yapıtın giriş bölümünde şöyle açıklarlar; ''Doğaya ilişkin bilgiler Ionia Okulu ile başlar; geometri, astronomi, matematik, ticaret, denizcilik… Ayrıca tarih, tıp, güzel sanatlar, şiir, mimarlık ve dekoratif sanatlar da burada doğmuş…''[232]

Anadolu'ya gelen gezginlerden arkeoloji konusu ile ilgili olanlar; Herodotos, Strabon, Pausanias, Virgilius, Vitrivius, Ksenophon gibi antik dönem kaynaklarını kendilerine rehber edinerek bölgeyi adım adım dolaşıp, antik kentlerin izini sürdüler. Bu gezginlerin arasında; gerçekten bu işe gönül vermiş olanlar olduğu gibi; bazen bir kralın emriyle, bazen de kendilerini zengin etmesi umuduyla arkeolojik eserlerin peşine düşenler de vardı. Hangi amaçla gezilmiş olursa olsun; yadsınamayacak birinci gerçek; birçok arkeolojik yerleşim yerinin bu sayede keşfedilmiş olduğudur. İkinci gerçek ise; yazıya ve görsel malzemeye dökülmüş olan tüm antik yerleşimler ve buluntuların; betimlemelerinin, çizim ve planlarının bugünün arkeolojisi için çok değerli birer kaynak konumunda olmasıdır. Teze konu olan bölgeyi gezen, tespit edilebilmiş iki binin üzerinde seyyah ve bu seyahatlerden sadece seyahatname olarak altı yüzün üzerinde eser olduğu düşünülürse; bazen bir antik bölgenin veya bir eserin, tarih boyunca yaşadığı değişimlerin izi antik dönemlerden itibaren sürülebilir hale gelmektedir. Örneğin; İzmir'deki Kervan Köprüsü'nün ve çevresinin; bu tez kapsamında incelenen sınırlı sayıdaki gezginin bıraktıkları dokümanlarda dahi, kronolojik değişimini izlemek mümkündür.

Arkeolojik restitüsyon, restorasyon gibi çalışmalar söz konusu olduğunda; konu ile ilgili bulunabilen eski kaynaklar çok değerlidir, birebir aynısı olmasa dahi kaynaklardan bulunan benzer bir çizim, yapılacak olan çalışmaya yön verecektir.

Arkeolojik anlamda bir diğer önemli konu; gezginler sayesinde yerel halkın üzerinde oturduğu mirasın farkına varması, zarar veriyor ise bundan vazgeçmesi ve daha sonraki aşamada, bu eserleri koruyup sahiplenmesinin söz konusu olmasıdır.

---

[232] İoli Vingopoulou, ''Dilettanti Cemiyeti'', **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=7 , (2.06.19)

Seyahatnamelerin sahibi gezginlerin gözlem yeteneğine paralel olarak eserlerinde verdikleri bilgi çeşitliliği oldukça fazladır. Gelenek ve adetlerden, tıbbî uygulamalara; şehzade sünnet töreni detaylarından, yerel halkın geçim kaynaklarına; dönemin ziraî ürünlerinden, evlilik kuralları ve düğünlere uzanan geniş bir konu yelpazesi görülür. Bu çeşitlilik; uzman oldukları konularla ilgili geçmişe yönelik araştırma yapmak isteyen bilim insanlarının bu eserlerden yararlanmasının ve multidisipliner çalışmaların da önünü açmaktadır.

Seyyah ve seyahatname sayısının çok fazla olması nedeniyle konu, çeşitli çalışmalarla geliştirilmeye açıktır.

KAYNAKÇA

Akar Tanrıver, Duygu. "Eski Smyrna'nın Keşfi. " **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı 42, 2017, ss. 67-78.

Allan, John H. **A Pictorial Tour In The Mediterranean**, Longman, Brown, Green and Longmans, London, 1843.

Anadolu Atlası, ‘’Küçük Asya’nın Yedi Kilisesi’’, http://anadoluatlasi.com/index.php/tr/?option=com_k2&view=item&layout=item&id=9&Itemid=101 (16.06.19)

Arkeoloji Dünyası, ‘’Aiolis Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/aiolis.html (20.06.2019)

Arkeoloji Dünyası, ‘’Ionia Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/ionia.html (20.06.2019)

Arkeoloji Dünyası, ‘’Karia Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/karia.html (20.06.2019)

Arkeoloji Dünyası, ‘’Lydia Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/lydia.html (20.06.2019)

Arkeoloji Dünyası, ‘’Phrygia Bölgesi’’ http://www.arkeolojidunyasi.com/bolgeler/phrygia.html (20.06.2019)

Aubenas, Sylvie. ‘’Joseph-Philibert Girault de Prangey (1804-1892), Türkiye’de Bir Fotoğraf Öncüsü’’, **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 85-92.

Başgelen, Nezih. **Eski Haritalarda Batı Anadolu,** Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

Blandford, Courtney. ‘’From Crusader to Imitator The Image of the Turk in 16th Century Western Prints’’ www.academia.edu/11846426/From_Crusader_to_Imitator_The_Image_of_the_Turk_in_16th_Century_Western_Prints_by_Courtney_Blandford (11.06.2019)

Chardin Jean. **Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673**, çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

Chesneau, Jean. **D’Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul – Anadolu – Mezopotamya,** çev. Işıl Erverdi. Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

Etimoloji Türkçe, ‘’Seyyah’’ https://www.etimolojiturkce.com/kelime/seyyah (17.06.2019)

Etensel Ildem, Arzu.‘’Léon de Laborde: Anadolu’da Arkeolojik Bir Yolculuk’’ , **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed: Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss.104-131.

Gilet Annie. ‘’Louis-François Cassas (1756-1827), Anadolu’nun Büyük Antik Kentlerinin Keşfinde (1784-1786)’’, **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl**, (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 44-57.

Goffman, Daniel. **İzmir Ve Levanten Dünya 1550-1650,** çev. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Kökdemir, Görkem. ‘’Magnesia ad Maeandrum: 300 Yıllık Araştırma Tarihçesi 1715-2015’’ **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi,** 2015, s.160.

Laugier, Ludovic. ‘’Olmazsa Olmaz Charles Texier’’ **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl,** (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 64-71.

Lubenau, Reinhold. **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1573-1589**, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Maeso, Jean-Luc. (Ed.). **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl,** çev. Eylem Alp, Hanife Güven, Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016.

Maeso, Jean-Luc. ‘’Anadolu Seyahatleri’’, **Anadolu Seyahatleri 19.Yüzyıl**, (Ed: Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss.24-31.

Michaud, J. F. ve Poujoulat J. J. F. **İzmir’den İstanbul’a Batı Anadolu 1830,** çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Ne NedirVikipedi, ‘’Ege Bölgesinin İlleri’’ http://www.nenedirvikipedi.com/cografya/ege-bolgesinin-illeri-7866.html (15.06.2019)

Nicolay Nicolas de. **Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda,** çev. Şirin Tekeli-Menekşe Tokyay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014

Para Mezat Müzayedecilik. ‘’Voyage Du Sıeur Paul Lucas, Faıt En Mdccxıv, & C. Par Ordre De Louıs Xıv. Dans L’’https://www.peramezat.com/urun/voyage-du-sieur-paul-lucas-fait-en-mdccxiv-c-par-ordre-de-louis-xiv-dans-l (10.06.2019)

Pinon, Pierre. ‘’18. ve 19. Yüzyıllarda Anadolu’daki Fransız Mimarlar’’, **Anadolu Seyahatleri 19. Yüzyıl,** (Ed. Jean-Luc Maeso), Arkas Sanat Merkezi, İzmir, 2016, ss. 71-83.

Seetzen Ulrich Jasper. **Anadolu’da Yolculuk Bursa, Manisa, İzmir, Uşak, Afyon, Konya, Antakya 22 Haziran 1803-22 Kasım 1803 1. Cilt,** çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.

Seetzen Ulrich Jasper. **Anadolu'da Yolculuk Bursa, Manisa, İzmir, Uşak, Afyon, Konya, Antakya 22 Haziran 1803-22 Kasım 1803 2. Cilt,** çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.

Serçe, Erkan. ''Kendi Gitti, Adı Bile Kalmadı Yadigâr: Kervan Köprüsü'' https://www.academia.edu/1820922/Kervan_K%C3%B6pr%C3%BCs%C3%BC?fbclid=IwAR0EsnBnkR2BCOsmBRT6gCpF-ubWuiUeKW7QJrUeMNjiQUEIMsrmbX1BJQM (22.06.2019)

Seydi, Ali. **Resimli Yeni Türkçe Lûgat,** Cihan Kitabevi, İstanbul, 1930.

Smith, R.R.R. **Hellenistik Heykel,** çev. Ayşin Yoltar Yıldırım, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013.

Tafur, Pero. **Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437 – 22 Mayıs 1438,** çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 9.

Tavernier, Jean-Baptiste. **Tavernier Seyahatnamesi,** çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.

Texier, Charles. **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 2. Cilt,** çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

Texier, Charles. **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 3. Cilt,** çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

Texier, Charles. & Popplewell Pullan, R. F.R.I.B.A, **The Principal Ruins Of Asia Minor, İllustrated And Described,** Day & Son, London, 1865.

Thévenot, Jean. **Thévenot Seyahatnamesi**, çev. Ali Berktay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

Topal, Nevzat. “Seyyahların Gözüyle Avanos ve Çevresi”, **Cappadocia Journal Of History And Social Sciences,** Sayı 3, 2014, ss. 101-111.

Tournefort, Joseph Pitton De. **Tournefort Seyahatnamesi 2. Cilt,** çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Tül, Şükrü. ‘’Kraliçe Kıdefa’nın Suretleri’’, **Ege Defterleri**, (Ed. Şükrü Tül), MAS, İstanbul, 2012, ss.15-23.

Türk Dil Kurumu, ‘’Güncel Türkçe Sözlük’’, http://sozluk.gov.tr/ (15.06.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı**. Gravürlerle Türkiye in Gravures V, Anadolu/ Anatolia 2,** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, s. 158.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, ‘’Levant’’, https://islamansiklopedisi.org.tr/levant (17.06.2019)

Tütüncü, Mehmet. ‘’Hollandalı Seyyahlar Cornelius De Bruyn ve Pieter Van Woensel Seyahatnamelerinde İzmit’’ **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- III Kitabı,** Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 25-27.03.2016, ss.757-764.

Uhri, Ahmet. ‘’Batı Anadolu Prehistoryası Ders Notları’’, **Dokuz Eylül Üniversitesi,** İzmir, 2010.

Umunç, Himmet. "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis de Bruyn ve Gözlemleri." **Belleten,** Cilt 73, Sayı 266, 2009, ss. 145-163.

Vingopoulou, İoli. ‘’Antoine-Marie Chenavard’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=322, (19.05.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Charles Texier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (01.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Cornelis de Bruyn’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=50, (12.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Dilettanti Cemiyeti’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=7 (2.06.19)

Vingopoulou, İoli. ‘’Jacob Spon’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=295&creator=1171212&tag=9280, (5.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Jean Baptiste Tavernier’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=390, (13.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Jean de Thévenot’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=398&creator=926432&tag=12408 (7.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’John Chardin’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=464, (5.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Joseph Pitton de Tournefort’’**, Aikaterini Laskaridis Vakfı**,5 https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=124, (28.05.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Léon de Laborde’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=330, (30.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Louis Deshayes’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı**, https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=34, (10.06.2019)

Vingopoulou, İoli. ‘’Paul Lucas’’, **Aikaterini Laskaridis Vakfı,** http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=327&creator=924413&tag=10260, (18.05.2019)